

FİLOLOJİ ALANINDA ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRMELER

Kitap Adı	: Filoloji Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler
İmtiyaz Sahibi	: Gece Kitaplığı
Genel Yayın Yönetmeni	: Doç. Dr. Atilla ATİK
Kapak&İç Tasarım	: Melek ZORLUSOY
Sosyal Medya	: Arzu ÇUHACIOĞLU
Yayına Hazırlama	: Gece Akademi Dizgi Birimi
Yayıncı Sertifika No	: 15476
Matbaa Sertifika No	: 34559
ISBN	: 978-605-7631-50-3

Editör (ler)

Prof. Dr. Dursun KÖSE

The right to publish this book belongs to Gece Kitaplığı. Citation can not be shown without the source, reproduced in any way without permission. Gece Akademi is a subsidiary of Gece Kitaplığı.

Bu kitabın yayın hakkı Gece Kitaplığı'na aittir. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz. Gece Akademi, Gece Kitaplığı'nın yan kuruluşudur.

Birinci Basım/First Edition ©Mart 2019/Ankara/TURKEY ©copyright

Gece Publishing

ABD Adres/ USA Address: 387 Park Avenue South, 5th Floor, New York, 10016, USA

Telefon/Phone: +1 347 355 10 70

Gece Akademi

Türkiye Adres/Turkey Address: Kocatepe Mah. Mithatpaşa Cad. 44/C Çankaya, Ankara, TR

Telefon/Phone: +90 312 431 34 84 - +90 555 888 24 26

web: www.gecekitapligi.com —www.gecekitap.com

e-mail: geceakademi@gmail.com

İÇİNDEKİLER

CHAPTER 1:	XIX. Y.Y. Azerbaycan Şairi Kasimbey Zakir'in "Vilayetin Mağşuşluğu Hakkında" Adlı Satiresi Üzerine İLKİN GULUSOY	5
CHAPTER 2:	Harezmi Türkçesinde Askerî Terimler Üzerine YILMAZ AKDEMİR.....	21
CHAPTER 3:	Kayser Eminpûr'un Şiirlerinde Çocuk, Çocukluk ve Tabiat MUSA BALCI	47
CHAPTER 4:	William Trevor'ın Romanlarında İngiliz-İrlandalı Protestan Kimlik Sorunsalı İSMAİL AVCU	63
CHAPTER 5:	Arap Edebiyatında Hapis Edebiyatı ABDUSSAMED YEŞİLDAĞ	77

XIX. Y.Y. Azerbaycan Şairi Kasimbey Zakir'ın “Vilayetin Mağşuşluğu Hakkında” Adlı Satiresi Üzerine

İlkin GULUSOY¹

CHAPTER 1

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

GİRİŞ

XIX. yüzyılın başlarından itibaren sosyal ve siyasal hayattaki değişiklikler, Azerbaycan'ın kuzey kısmının Rusya tarafından işgali sadece ülkenin medeni hayatını değil, aynı zamanda edebi fikrin gelişimini de olumlu şekilde etkiler. Şöyle ki Azerbaycan aydınlarının da Batı ve Avrupa'ya ilgisi artmağa başlar ve böylelikle edebiyatın da konu açısından alanı büyür ve yeni edebi şekil ve türler oluşmağa başlar. XIX. y.y. Azerbaycan edebiyatı içerik, ideya-estetik yönü ve özellikleri, gelişim yolu, edebi tür ve şekil tipolojisi, üslup ve edebi dil açısından genel olarak iki aşamaya ayrılır: yüzyılın I. dönemindeki edebiyat ve yüzyılın II. dönemindeki edebiyat. "XIX. yüzyılın I. döneminde Azerbaycan edebiyatında her şeyden önce hem zengin çok asırlık klasik Azerbaycan, Yakın ve Orta Doğu şiiri, hem de sözlü halk şiiri gelenekleri devam ettirilmiş ve geliştirilmiş, milli edebiyatımızın her iki alanında değerli eserler yazılarak önemli başarılar elde edilmiştir." (Azerbaycan Edebiyatı Tarihi, 2011: 6).

Zaman Askerli bu dönemi şöyle özetlemektedir: "XIX. y.y. edebiyatı, önceki ve sonraki dönemlerin edebiyatından sadece fikir ve içerik çeşitliliğine göre değil, aynı zamanda hayatı edebi şekilde yansıtanın şekil ve usullarına, yöntemine, üslupsal özelliklerine, bütünlükte ideolojik-estetik sistemine, şiiriyetine göre farklılık gösterir. Klasik edebi türler (gazel, kaside, rubai, muhammes) bu dönemde büyük gelişme sürecinden geçer, edebi dil, önceki dönemlerden farklı yeni bir gelişim mecrasına girer. Nesir, dram üslupları, gazetecilik oluşur." (Askerli, 2005: 5).

XIX. yüzyılın I. çeyreğinde Azerbaycan'ın Rusya tarafından işgal edilmesi ile ülkede çar bürokrasi yönetim sisteminin oluşturulması bazı sıkıntıların ortaya çıkmasına neden olur. Ülkenin, halkın açgözlü, cahil, üçkağıtçı çar memurlarına havale edilmesi ile Azerbaycan vilayetlerinde kanunsuzluk, yolsuzluk, bürokrasi engelleri başlar. Hatta bu duruma tanıklık eden Çar Rusyası Yüksek Denetleme Kurulu temsilcileri Kutaysov ve Meçnikov da denetleme esnasında rahatsızlıklarını şöyle ifade ederler: "...Müselman eyaletlerinin yönetilmesine göz attığımızda başkanların sapkınlığından, özellikle, halkın çektiği eziyetlerden dahşete gelmemek elde değil. Burada insan liyaketi ayaklar altına atılmıştır, her türlü adalet unutulmuştur, kanun sadece esaret unsuru olmuştur, daire başkanları, kaymakamlar, emniyet müdürleri ve diğer vazifeli şahısların faaliyetinde önemli etken açgözlülük ve çekilmez başlı başınalıktan ibarettir." (AT, 1964: 82).

Gerçekten de yeni yönetim sisteminin getirmiş olduğu bürokrasi sonucunda ülkede karşıdurmalar sert bir şekil alır, toplum arasında yeni sisteme, çar hakimlerine, yerli memur ve beylere¹ karşı kızgınlık, nefret ve itirazlar artar, ülkenin birkaç yerinde isyanlar olur. Bu durum Azerbaycan edebiyatını da etkiler ve eleştirel eğilimlerin gelişimine katkı sağlar.

XIX. yüzyılın I. döneminde Azerbaycan edebiyatında satirik şiir akımının şekillenmesi bu dönemin şairlerinden Bababey Şakir, Mirze Bakış Nadim ve Kasımbey Zakir'in adları ile ilgilidir. Bu şairlerin satirik şiirlerine Azerbaycan sosyal-siyasal hayatının bazı karakteristik özellikleri yansımış, dönem sert şekilde eleştirilmiştir. Onlar eserlerinde çar hakim ve memurlarının adaletsizliğini ve yasadışı davranışlarını, beylerin zulmünü, din adamlarının ikiyüzlülüğünü eleştirerek itirazda bulunmuşlar. Bu dönemde satirik şiir bir bütün halinde Azerbaycan milli edebiyatının gerçekliklerle, ülkenin güncel sosyal sorunları ile, halkın çıkarları ile ilişkisinin artmasına, edebiyatta eleştirel-gerçekçi geleneklerin güçlenmesine büyük katkı sağlamıştır. Böylelikle, kökleri çok eski dönemlere kadar uzanan, hem klasik Azerbaycan edebiyatında hem de Azerbaycan folklöründe gerçekliğe eleştirel yaklaşım ile, feodal toplumunun sosyal çelişkilerinin eleştirel yolla betimlenmesi ile dikkat çeken satire, yalnız XIX. yüzyılın 30-50. yıllarında çok yaygınlaşır, bağımsız bir akım gibi şekillenmeye ve edebi süreçte önemli yer edinmeye başlar.

¹ Beğliğin başında olan kimse

1. KASIMBEY ZAKİR'İN HAYATI.

Kasimbey Zakir XIX. y.y. Azerbaycan edebiyatının en ünlü temsilcilerinden olup, ince ruhlu şair, dönemin sosyal kusurlarını eleştiren ve ifşa eden, yüksek ahlaki ve eğitsel fikirleri aşıl原因 hikaye ve fablların yazarı olarak bilinir. (Gerayzade, 2018: 57). Aslı, Karabağ'daki ünlü Cavaşirler nesline dayanan K. Zakir, 1784 yılında Şuşa şehrinde doğmuş, ilk eğitimini mollahanede almış, Arapça ve Farsçayı öğrenmiştir. Bu dilleri bilmesi onun Doğu şairlerinin eserlerini okuyabilmesine olanak sağlamıştır. Onun gençlik dönemi Karabağ'da oluşan siyasal ve askeri olaylar dönemine tesadüf eder. Şöyle ki tarihten de bilindiği gibi, 1795 yılında Kacar'ın Karabağ'a saldırı düzenlemesi, Şuşa'yı abluka altına alması, halkın özgürlük mücadelesi, iki yıl sonra Kacar'ın Şuşa'da öldürülmesi, şair Molla Penah Vagıf'ın, oğlu ile birlikte katledilmesi, XIX. yüzyılın başlarında İbrahim Han'ın acımasızca kurşuna dizilmesi şairin gördüğü ve duymuş olduğu olaylardı. Bu olaylar onun bakış açısının şekillenmesini etkilemiştir.

Karabağ Hanlığı Rusya'ya bağlandıktan sonra K. Zakir çar ordusu terkinde 1806-1813, 1826-1828 yıllarında Rusya-İran savaşlarına katılmış ve dövüşlerde seçildiğine göre 1828 yılında madalya ile ödüllendirilmiştir. O, 1930 yılında gönüllü polis ekiplerinin terkinde Balaken'e gitmiş, Car'daki isyanın bastırılmasına yardım etmiştir. Gençlik yılları at üstünde, farklı savaşlarda geçen K. Zakir otuzuncu yılların sonlarından itibaren tarım işleri ile uğraşmaya başlar. Yazın Şuşa'da, diğer mevsimlerde ise Azerbaycan'ın kadın şairi Hurşitbanu Natavan'ın babasının ona armağan ettiği Hındırstan köyünde zaman geçirir. Azerbaycan'ın ünlü aydınlarından olan Mirze Fatali Ahundzade, İsmayıl Bey Kutkaşınlı, Bababey Şakir, Hurşitbanu Natavan, ayrıca Gürcü knez İliko Orbeliani, Bakü valisi General Mihail Kolyubakin onun görüştüğü, değer verdiği şahıslardandı.

Tabii ki, Kasimbey Zakir'i sevmeyen kişiler de vardı, bunlar Karabağ'da fitne fesatları ile anılan Caferkulu Han, Şuşa kadısı Mirze Ebulkasım, yerli çar hakimi Konstantin Tarhan Mouravov idi. Şairin eleştirilerine hedef olmuş bu kişiler onu devlet yanında itibardan düşürmeğe çalışırlardı. En sonunda Konstantin Tarhan Mouravov bir bahane bularak, K. Zakir'i hükümetten kaçan yeğenini evinde saklamış olabileceği şüphesiyle takip etmeye başlar ve büyük bir grupla onun köyüne saldırı düzenler. Onun kötü niyetini anlamayan Zakir, oğlu ile diğer yeğenini onu karşılamaya gönderir fakat Tarhan Mouravov gençlerin kollarını bağlattırarak Şuşa kalesindeki hapishaneye atar. Aynı gün Zakir'i de ailesi ve yakın akrabaları ile birlikte hapsederler. Zakir hapishanedeyken birkaç defa üst kurumlara şikayet ederek kanunsuz şekilde hapsedildiğini dilekçe ile belirtmesine rağmen hiç kimse umursamaz. Daha sonra onu yarığlamadan Bakü'ye, oğlunu ve yeğenini ise Voronej'e, oradan da Kaluga'ya sürerler. Bakü'ye geldikten sonra Zakir, devlet kurumlarında çalışan arkadaşlarına mektup yazarak onlardan yardım ister. Zakir, arkadaşlarının onu kurtarması üzerine Şuşa'ya döner ve hayatının sonuna kadar polis gözetiminde yaşar. Onun hayatının son yılları çok kötü geçmiştir, şöyle ki, o, maddi sıkıntılar içinde yaşamıştır. Arkadaşları ona "Rus devletine yapmış olduğu hizmetlerine göre" emekli aylığı bağlanmasına çalışmış, fakat şair bu parayı alamadan 1857 yılında hakkın rahmetine kavuşmuştur.

2. KASIMBEY ZAKİR'İN EDEBİ KİŞİLİĞİ HAKKINDA.

Kasimbey Zâkir, Azerî şiirinde Vâkıf ve Vidadî ile başlayan realizm çıkırının, mahallîleşme cereyanının XIX. yüzyıldaki en önemli temsilcisidir. Sözlü edebiyattaki "âşık tarzı şiir"den başarıyla yararlanmıştır. (Akpinar vb.: 59). O, bir taraftan M. Füzuli ve M. P. Vagıf geleneğini devam ettirerek koşma, tecnis, geraylı, gazel, muhammes, müstezat, terciibent ve terkipibentleri ile Azerbaycan şiirini konu ve fikir açısından zenginleştirmiş, öte yandan fablları, satireleri ve manzum mektupları ile eleştirel gerçeklik akımının kurucusu olarak Azerbaycan edebiyatı tarihine geçmiştir. Ayrıca Kasimbey Zakir'in sadece halk şiiri üslubundaki koşma, geraylı ve tecnislerini değil, yakın dostlarına yazdığı mektupları,

sosyal ve siyasal konulu şiirlerini, satirelerinin büyük bir kısmını hece vezninde yazmış olması, onun Azerbaycan edebiyatında hece vezninin de gelişimindeki üstün hizmeti gibi değerlendirilebilir.

M. F. Ahundzade, K. Zakir'i M. P.Vagif'le kıyaslamış, F. Köçerli onun eserlerini "hayatın aynası" diye tanımlamış, S. Vurgun ise onu "ünlü şair", "amansız satirik" olarak adlandırmıştır. (Caferli, 2014).

Kasimbey Zakir'in eserleri konu açısından genel olarak üçe ayrılır:

1. *lirik şiirleri*;
2. *satireleri*;
3. *didaktik anlam taşıyan fablları ve manzum hikayeleri*. (Kasımzade, 1974: 210).

Şairin yaratıcılığının birinci aşamasını lirik şiirler oluşturur. Onun aşık şiiri türündeki eserleri sade ve anlaşılır bir Türkçeyle yazılmış, burada genellikle aşk ıstırapları, visal hasreti, sevgilinin vefasızlığı vb. konular ele alınmıştır. Bu şiirlerde halk edebiyatının ve salefi M. P. Vagif'in büyük etkisinin olduğu görülmektedir. Hece vezninde kaleme aldığı şiirleri arasında koşmalar kendine has özelliği, koşmalarda rastlanan âşık kahramanın iç dünyasının zenginliği ile dikkat çeker. Hatta "Şiirlerindeki güçlü lirizm, güzellik ve aşk konularının sanatkârca, doğal ve samimi bir şekilde işlenmesi, modern Azerbaycan edebiyatının kurucusu M. F. Ahundzade'nin ilgisini çekmiş, bu yüzden Zâkir'in şiirlerini toplatarak bastırmak istemiştir. (Kerimov, 2015: 103). M. F. Ahundzade'nin K. Zakir'in şiirleri hakkında yüksek fikirde olması şairin şiirlerinin estetik değeri ile, ayrıca sosyal motivî, içerik ve şekil açısından aşık şiiri tarzında yazılmış olmasıyla ilgilidir. (Halilov, 2012: 151).

Zakir'in lirik şiirlerinin bir kısmı aşk, diğer kısmı ise sosyal konulardadır. Onun aşk konulu şiirlerinin özünü insan güzelliğinin, aşk duygularının betimlenmesi oluşturur. Zakir'in şiirlerinde platonik aşklara yer yoktur, onun gerçekçi bir şekilde beğendiği, övdüğü, giymen kumaşından fiziksel özelliklerine, karakterine kadar bütün inceliklerini göz ardı etmeden betimlediği güzel Azerbaycanlı kız ve gelinlerdir. Şair, şiirlerinin birinde güzelin tanımını şöyle verir:

*Hegdi², güzel çokdu cahan içinde,
Gözelde bir neçe nişana³ gerek.
Evvel, aşikine mehriban⁴ ola,
Ondan geyrilere bigane⁵ gerek.
Gözelin büllur tek gerek bedeni,
Eyleye özüne heyran göreni,
Yarlı-yaraşıklı boyu, gerdeni,
Ne uzun, ne gödek, miyane gerek... (Zakir, 2005: 224).*

Genel olarak, Zakir'in koşmalarının büyük bir kısmında âşıkın iç dünyası, kalbinden geçenler dile getirilmektedir. Bunların arasında "Ay meded", "Zaman değil", "Könlüm arzular", "Dedin ne dedi", "Oynamasın", "Gözlerin", "Arasında", "Gelsin" redifli koşmalarını halk aşıklarının şiirlerinden ayırt etmek zordur. Şairin "gazellerindeki dil, bir az daha ağır olmasına rağmen, koşma ve geraylıları sade ve çok akıcı bir halk diliyle söylenmiştir." (Akınar vb.: 59).

Zakir'in şiirlerinde hayat aşkı, anlamlı yaşam, vefalı, güvenli, sadakatlı olmak gibi eğitimsel fikirler yer almaktadır. F. Köçerli, Kasimbey Zakir'in gazellerini yüksek değerlendirerek şöyle yazmaktadır: "Türki gazelleri vardır ki, Füzuli şiirlerine eşittir. Muhammes ve

² doğrudur

³ belirti

⁴ samimi

⁵ ilgisiz

koşmaları Vagıf'inkinden eksik değildir." (Köçerli, 1925: 382). F. Kasımzade de Kasımbey Zakir'in aşık şiiri türünde yazmış olduğu eserleri ile Vagıf'tan sonra birinci yerde geldiğine, koşmalarının orjinalliği ile dikkat çektiğine değindikten sonra şöyle yazar: "Onun âşıkane koşma, tecnis ve geraylılarında dil, üslup, suret, güzele yaklaşım, aşkın tasviri vs. üstad halk aşıklarında olduğu gibidir. Sözlü aşık şiiri geleneklerine sadık olan şair koşma ve geraylılarında ilahi ve soyut aşkı değil, gerçek aşkı ve güzeli betimlemektedir." (Kasımzade, 1974: 210-211). Şairin halk şiiri üslubunda yazmış olduğu şiirleri ile ilgili, N. Halilov şöyle yazar: "Kasımbey Zakir'in yüksek sanatsal ilhamla yazmış olduğu bu eserleri, kendine özgü nitelikleri ile yeni bir şiirsel eğilim oluşturdu, bu da M. F. Ahundzade'nin (Sebuhî'nin), Bababey Şakir'in, Aşık Peri'nin, Mirzecan Medetov'un, Mehemmedbey Âşık'ın, Caferguluhan Neva'nın şiirsel yaratıcılıklarını etkilemiş oldu." (Halilov, 2013: 26).

Zakir'in lirik eserlerinin diğer bir kısmı klasik Doğu edebiyatı üslubunda yazmış olduğu gazel, muhammes, müstezat, terciibent ve terkihibentlerden ibarettir. Çocuk yaşlarından itibaren klasik Azerbaycan ve Doğu edebiyatının temsilcilerinin eserlerini okuyan Zakir'in klasik şiir tarzında yazan bir şair gibi yetişmesinde Füzuli'nin büyük payı vardır. Şairin klasik üsluptaki şiirleri de orjinalliği ve yüksek edebi kalitesi ile dikkat çeker. "O, bu şiirlerde de gerçek güzeli ve aşkı, insani hiss ve duyguları, âşkın sevgilisine olan saf sevgisini ve onun aşkı ile ilgili yaşadığı sevinç ve sıkıntıları, kavuşma özlemini, yabancı kimselerden şikayetlerini dile getirmektedir." (AET, 2011: 196). Ayrıca, bu şiirlere şairin, yaşadığı dönemden, yaşam sıkıntılarında, yaşlılıktan şikayet motifleri yansımıştır. Bazen de şair, dünya görmüş bir kişi gibi gençlere nasihat vermekte, yol göstermektedir. O, gençlere akıllı, sabırlı, saygılı, temiz ahlaklı olmağı, namuslu yaşamağı, zahmete alışmağı tavsiye eder.

Tabiat, Zakir'e parlak yetenek de vermiş ve o hayatının yetkin döneminde XIX. yüzyılın ortalarında Azerbaycan hayatının sosyal ve manevi kusurlarını sert şekilde eleştiren bir dizine satirik şiirler yazmıştır. Zakir, yazmış olduğu satirik şiirleri ile XIX. yüzyılın I. döneminde Azerbaycan edebiyatında bu türün gelişimine, onun edebi bir akım gibi şekillenmesine büyük katkı sağlamıştır. (AET, 2011: 179). Onu dönemin gerçekçi şairi gibi tanıdan ve edebiyat tarihimizde ona daha şerefli konum kazandıran eserleri satireleridir. (Kasımzade, 1974: 220).

Kasım bey Zakir'in ilk satirelerini ne zaman yazdığı tam olarak belli olmasa da onun çar hakimleri tarafından takipe alındıktan sonra satire yazmağa başlamış olduğu düşünülmektedir. (Samedzade, 1935: 32; AET, 2011: 182). XIX y.y. Azerbaycan edebiyatında satirenin ülkenin sosyal-iktisadi hayatındaki sosyal ve milli zülüme, sömürgecilik siyasetine karşı itiraz, mevcut durumdan şikayetin artması ve halk özgürlük hareketinin genişlemesi sonucu ortaya çıktığını göz önünde bulunduracak olursak ve N. Çetin'in "Şair, bir kişi, topluluk, kurum ya da uygulamanın kötülüklerini, olumsuzluklarını ve kusurlarını, ideal, yaygın, ortak ve yerleşik değer ve anlayışlardan farklılaşan sapmalarını teşhir eder. Bunu yaparken de doğrudan ya da dolaylı olarak saldırarak veya alaya alarak eleştirir. Böylece bu olumsuzlukları toplum ya da kurumlar nezdinde yargılar. Amacı olumsuzlukların düzeltilmesini istemek ya da intikam almaktır." (Çetin, 2009: 204) şeklindeki yorumunu da dikkata alacak olursak, şairin gerçekten takibe maruz kaldıktan sonra satire yazmağa başladığını anlamak mümkündür.

Zakir'in satireleri genel olarak çar hakimleri ve çar yönetiminin sömürgeçi kanun ve yasalarının aleyhinedir. Çarlık Rusya'sının sömürgecilik politikası, Karabağ'daki kanunsuzluklar, Türk-Müslüman beylerinin haklarının çar memurları tarafından çiğnenmesi, bölgedeki Ruslaştırma siyaseti, idare ve mahkemelerdeki bürokrasi, hakimlerce adaletsiz kararların alınması, memurların yolsuzluğu ve ayyaşlıkla gün geçirmeleri ve ülkeni, halkı düşünmemeleri Zakir'in eleştirdiği önemli konulardandır. Şair bu satirelerin büyük kısmını devlet memurlarına mektup şeklinde yazmıştır. O, şikayet amaçlı bu mektuplarında ülke-

deki sorunlara değinmekte ve onların bir an önce çözüme kavuşturulmasını istemektedir. Dolayısıyla, "Zakir satirik eserlerinde XIX. yüzyılın ortalarında Azerbaycan hayatının en güncel ve önemli sorunlarını ele alarak onun sosyal ve manevi kusurlarını belirlemekte ve bu dönemdeki Azerbaycan toplumunu gerçekçi-eleştirel şekilde betimlemektedir." (AET, 2011: 199). O, satirelerinde feodal-ataerkil ahlakının belirtilerini, dar kafalı insanların psikolojisini, ihmali, marhametsizlik gibi olumsuz durumları ifşa ederek okurlarda onlara karşı nefret duygusu oluşturmağa çalışmıştır. (Hüseynov, 2010: 79).

Bunların dışında Kasımbey Zakir, Klasik Azerbaycan ve Doğu edebiyatında kadim ve zengin geleneklere sahip fabl ve manzum hikaye türlerinde de yeteneğini göstermeye çalışmıştır. Onun "Aslan, kurt ve çakal", "Tilki ve kurt", "Hain yoldaşlar hakkında", "Sadakath dostlar hakkında", "Deve ve eşek", "Tilki ve aslan" adlı fabllarının konusu Orta Doğudaki "Kelile ve Dimne" adlı mesneviden ve Doğu şairlerinin fabllarından alınmışsa da, bunlar şairin kaleminden orijinal bir eser olarak çıkmıştır. Bu fabllar, içeriğine, manevi ve eğitsel önemine göre dikkat çeker. Şöyle ki, şair, farklı hayvanları simgeleyerek insan liyakatını hiçe sayan cahillik, hilecilik, yalakalık, ikiyüzlülük, açgözlülük, hainlik vs. gibi olumsuz durumları eleştirmekte, insanı yücelden: mükemmellik, vefa, adalet, doğruluk, arkadaşlık, sadakat gibi olumlu durumları ise takdir etmektedir. "Zakirin fabllarının dilindeki önemli özelliklerden biri de kahramanlarını karakterine, düştüğü ortama, psikolojik durumuna uygun bir üslup ve dilde konuşturması, dilde kişiselleştirme ve özgünleştirme ilkelerine uymasındır." (AET, 2011: 211).

3. KASIMBEY ZAKİR'İN "VİLAYETİN MAĞŞUŞLUĞU HAKKINDA" ADLI SATİRESİ.

Zakir'in geniş oranda başvurduğu edebi türlerden biri de mektup şeklinde yazdığı şiirlerdir. Bu edebi tür XIX. yy. Azerbaycan edebiyatında yeni olmasına rağmen, iki şahıs arasındaki yazışma olarak düşünülemez. Şairin kırka kadar böyle manzum mektubu vardır. Bu mektupların her biri bir hikaye niteliğindedir. Halkın sorunları, fakirliği, ülkedeki haksızlıklar, insanların genel durumu vs. bu gibi konular manzum mektuplara yansımıştır. Şununla ilgili olarak Salman Mümtaz şöyle yazmaktadır: "Molla Penah Vagıf'ın gittiği yolu takip eden ve halka yaklaşmak için Vagıf'tan daha cüretli ve cesur adımlarla ilerleyen şairlerimizin başkanı, bayrak tutanı Kasımbey Zakir'dir... Zakir'den önce halkın dertlerinden söz gelimi kapalı şekilde bir ve iki kıta yazan şairlerimiz olmuşsa da, Zakir gibi cesur, her bir sınıfın kusurunu, suçunu açık şekilde yüzüne vurarak ihanet ve cinayetini de tamamen gözlerinin içine söyleyen olmamıştır. Seyit, molla, kadı, tabip, darga, tacir, bey, mülkedar, murov, reis, beyzade, hanzade, han, kısaca o zamanın bütün güçlü ve adlı sanlı adamları Zakir'in olağanüstü şiirleri sayesinde mümkün olduğu kadar akıllanmışlar." (Mumtaz, 1986: 111).

57 kitadan oluşan "Vilayetin mağşuşluğu hakkında" adlı satiresini de şair mektup şeklinde, Bakü'de sürgündeyken Tiflis'te Kafkasya Valiliğinde memur olarak çalışan arkadaşı M. F. Ahundzade'ye hitaben yazmıştır. "M. F. Ahundzade ile (1812-1878) K. Zakir arasında arkadaşlık ilişkilerini onaylayan kanıtlar edebiyatçılarda bilinmektedir. Onların arasında mektuplaşma şairin öldüğü güne kadar devam etmiştir. Ahundzade'nin Zakir'e, Zakir'in ise ona beş manzum mektup yazmış olduğu bellidir. Bu yazışma sonucunda onların arasında samimi arkadaşlık ilişkileri oluşmuştur." (Hüseynov, 2010: 21).

Şiirde onlarca köy, şehir (Karabağ, Sefikürdi, Hacı Samlu, Kolanı, Doyranbasan, Zenger, Dragarda, Hurda, Parabibi, Kargabazarı, Maralyan, Horadiz, Araplar, Adıgüzelli, Cinli, Aras kenarı, Kolbasan, Nüzyar, Koyucak, Hındırstan, Bakü, Tiflis) ve şahıs adlarının (Molla Sefi, Emirhanov, Handemirov, Hasan Bey, Cemşit Bey, Knez Behbutov, Hacı Yusuf, Molla Ahmet, Tarhan Mouravov) olduğunu görmek mümkündür ki, bunların da her biri şiirde geçen olayların içinde yer almaktadır.

Satirede ele alınan konuları genel olarak aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

1. Hırsızlığın, eşkiyalılığın eleştirilmesi.
2. Devlet memurlarınca yapılan haksızlığın eleştirilmesi;
3. İhanetin eleştirilmesi;
4. Yalancılığın eleştirilmesi;
5. Din adamlarının (hacı, molla, seyit vs.) davranışlarının eleştirilmesi;
6. Aile içi ilişkilerin ve ahlaksızlığın eleştirilmesi.

Zakir, bu satiresinde arkadaşı M. F. Ahundzade'ye Karabağ'daki olaylar, tanıdığı insanlar, toplumun sosyal durumu, geçimi, kendisinin ve evlatlarının başından geçen olaylar hakkında geniş bilgi vermekte, Karabağ'da gördüğü nitelikleri şiirleştirerek ülkedeki siyasi durum ve karışmayı eleştirel şekilde betimlemektedir. Bu satiresinde sadece dönemde yaşanan haksızlıkları dillendirmekle kalmayarak bu haksızlıklara kendi bakış açısını da katarak iğnelemekten çekinmeyen şair, şiirine eski zamanlarda Azerbaycanda yazılan mektupların girişinde olduğu gibi "Eğer bizim tarafların durumunu haber almak istersen" şeklindeki sorgu ve Karabağ'da durumun çok kötü olduğu, önceki kanun ve yasaların, geleneklerin kalmadığı şeklindeki yanıtı ile başlar:

*Haber alsan bu vilanın ehvalı⁶,
Bir özgedir⁷ keyfiyeti⁸-Karabağ.*

Hegd⁹, bundan egdem¹⁰ görübsen sen de,

Hanı o kaide, o kanun seyak¹¹? (Zakir, 2005: 21).

Aslında İran ile Rusya arasında imzalanmış Türkmençay Antlaşmasından (1828) sonra çar hükümetinin Azerbaycan'daki beyleri önce toplu şekilde ülkeden sürmesi, daha sonra köylerde kendilerine dayanak bulamadıklarına göre 1930 yılında ülkedeki yönetime katılmaktan yoksun bırakılmaları şartıyla geri dönmelerine izin vermesi, hanlarla ilişkisi olan beylerin topraklarını 1841 yılında müsadere etmesi, bir süre sonra onlara sahip oldukları hakları geri vermesi, kısaca, her gün halk aleyhine bir kanunun kabul etmesi devletin iç yüzünü açıp göstermekteydi. Zakir de bunları gördüğü için yakınmakta ve şiirde "Hanı o gaide, o ganun seyak?" diyerek eski günlere özlemine ifade etmektedir.

3.1. Hırsızlığın, eşkiyalılığın ve dolandırıcılığın eleştirilmesi.

Satirede eleştirilen konular sırasıyla ele alındığında ilk olarak hırsızlığın, eşkiyalılığın kınandığını görmek mümkündür. Birinci kitadan sonra şair direkt eleştiriye geçer, açık ifşaya başvurarak, ülkenin her tarafının hırsız ve eşkiyalarla dolu olduğunu, kimsenin yalnız başına bir yere gidemediğini, bundan dolayı, zaten durumu ağır olan halkın rahatsız ve mağdur olduğunu dile getirmektedir. Şiirde Karabağ'da hırsızlık olaylarının artması da şairin üzüldüğü bir durumdur:

*Gütteütterigin¹² vüfuru¹³ vardır,
Yaylakda, aranda katar - katardır.*

⁶ durum

⁷ başka

⁸ kalite, özellik

⁹ doğrudur

¹⁰ önce

¹¹ gibi

¹² eşkiyalar

¹³ fazlalık

*Yene ötür-ötür, apar¹⁴- apardır,
Bizim başımızda çattadı çanak.¹⁵ (Zakir, 2005: 21).*

Hatta öyle bir durum söz konusudur ki, artık Kolanı köyündeki hırsızlar kimseden çekinmeden açık şekilde karşılarına çıkanları soymaktalar, Araplar köyündeki hırsızlar insanları yağmalamakta, Zerger ve Dragarda cemaati çalıntı yolu ile ellerine geçen her şeyi satmaktadırlar. En kötüsü ise devlet memurlarının hırsızlardan yana olması, halkın şikayetinin göz ardı edilmesi ve ihbar eden, şikayette bulunan kişilerin memurlar tarafından dövülerek cezalandırılmasıdır:

*Zerger, Drağarda alemi-aşkar,
Bir ucdan oğurlar¹⁶, bir ucdan satar;
Vay odur sahibi at başı tutar,
Yüz yerden töküler üstüne çomak¹⁷. (Zakir, 2005: 21).*

Hırsızlar kimsenin aklına gelmeyecek olan bir işe de imza atmaya başarmışlar, şöyle ki, ölen bir kişinin İslam kurallarına göre camide yıkanması ve kefene sarılması için çağırılan mollanın atını da çalmış, herkesi şaşırtmışlar:

*Eger heber alsan Molla Sefini,
Oğru, dürüst karışdırıb kefini;
O, gele¹⁸de biçer ölü kefeni,
Çölde üç atını soyublar çılpaq. (Zakir, 2005: 21).*

Şair, hanın yakınlarının halkı kandırmak suretiyle dolandırdıklarını, ucuza alıp pahalıya sattıklarını aşağıdaki gibi ifade etmektedir:

*Beybaba haletin etsen istifsar¹⁹,
Şükr olsun hudaye, yahşi nefi²⁰ var;
Özü ucuz alıb bahaye satar... (Zakir, 2005: 27).*

3.2. Devlet memurlarınca yapılan haksızlığın eleştirilmesi.

K. Zakir'in satirelerinde devlet memurlarınca yapılan haksızlıkların eleştirilmesi sık görülmektedir. Bunun da başlıca nedeni şairin yaşadığı dönemde han, bey, hakim gibi yerli yöneticilerin halka zulm etmesi, halkı baskı, itaat altında yaşamağa zorlamasıdır. Özellikle, çar hükümeti Azerbaycan'da sömürgecilik siyasetini yürütebilmek için beylerin köylüler üzerindeki haklarını onayladıktan sonra durum, halkın aleyhine olarak daha da kötüleşmişti. Yerli yöneticiler halka insafsız şekilde davranmakta ve köylülerin sadece varını devletini değil, aynı zamanda özgürlüklerini de ellerinden almaktaydılar.

Ayrıca, bu dönemde Karabağ'da kaymakamlar ellerindeki yetkilere dayanarak beylere toprak verebilir ve gerektiğinde bu toprakları müsadere edebilirlerdi. Bu nedenle kaymakamlar fırsattan yararlanarak beylerin topraklarını ele geçirmekteydiler. Bu dönemde fakirlerle birlikte üst sınıfın temsilcileri de yeni yönetim sisteminden memnun değillerdi. K. Zakir de bey ailesinden olduğu için mağdur olanlardandı.

¹⁴ götürmek

¹⁵ kabak bizim başımıza patladı

¹⁶ çalmak

¹⁷ sopa

¹⁸ kale

¹⁹ bir şeyin açıklığa, aydınlığa kavuşmasını isteme

²⁰ gelir

Şair bu satiresinde ülkedeki sosyal sorunların sebebini özellikle devlet memurlarının çirkin işlerinde, yolsuzluk yapmalarında arar; çünkü onlar şahsi çıkarlarını düşündükleri için hırsızlara hakk kazandırmaktalar, hatta yeri geldiğinde polisler de onlarla ortaklık etmektedirler:

*Birinden şikayet edesen eğer,
Danışmağa goymaz, sözünü keser,
Gardaş malı kimi ortadan böler,
Murovlar²¹ olublar oğruya²² ortak. (Zakir, 2005: 22).*

Şair, memurların davranışlarından dolayı Karabağ'da düzenin bozulduğuna, herkesin ülkeden kaçma durumuna geldiğine değinmekte, ülkedeki durumun daha da beter olduğunu ince bir mizahla anlatmaktadır:

*Karabağ'da ne day galdı, ne dana,
Bu gün, sabah kaçar here bir yana;
Tenbih etmek ile Hindiristan'a,
Hub²³ saldı nizame²⁴ ölkeni koçak²⁵. (Zakir, 2005: 22).*

Zakir yerli çar hakimi Konstantin Tarhan-Mouravov'un, oğlunu ve yeğenini hapse atmasını da adaletsizlik adlandırarak, daha ağızından süt kokusu gelen iki gencin suçsuz olduğunu ve ülkeye nasıl bir tahdit oluşturabileceğini kinaye ile betimlemektedir:

*Adaletde yokdur bir kesrü kemi²⁶,
Mundan sonra vilayetin ne gemi²⁷;
Elbet, dağıdarmış külli-alemi²⁸
Ağzından süd iyi²⁹ gelen iki uşak.³⁰ (Zakir, 2005: 22).*

Şiirde Şuşa şehrinin emniyet müdürü Emirhanov ve Şuşa'nın hakimi Handemirov'un olumsuz hareketlerinin sınırı aştığı, rüşvetle, halka zulm etmekle toplamış oldukları servetlerinin onların önceki fakir hallerinden iz kalmayacak şekilde artması da eleştirilmektedir. Şair, sakalının yarısını tıraş ettirdiği için Emirhanov'u "Yarımsakal", Handemirov'u ise kel olduğundan dolayı küfr de ekleyerek "keçel gurumsak³¹" diye adlandırmaktadır:

*Görsen tanımazsan Yarımsakkalı,
Çıkıb endazedden³² dövletü malı;
Handemirov çaldı, çapdı mahalı,
O ki, tutub özün keçel gurumsak. (Zakir, 2005: 22).*

²¹ polis

²² hırsız

²³ güzel, iyi

²⁴ düzen

²⁵ yiğit

²⁶ eksiklik

²⁷ dert

²⁸ dünyayı

²⁹ koku

³⁰ çocuk

³¹ namussuz, şerefsiz

³² sınır, ölçü

3.3. İhanetin eleştirilmesi.

Şiirde knezin Karabağ'da her gün bir karar aldığı, halkı başkalarına muhtaç etmek için uğraştığı, hatta şairin tanıdıklarından birinin de bu işlerde knezin yanında olduğu, arkadaşların da birbirine ihanet ettikleri, ülkede haset ve kibirin arttığı, alimlerin cahillerle aynı olduğu, beylerde adaletin olmadığı, bu yüzden de hiçbir işin yolunda gitmediği vurgulanmaktadır:

*Günde bir getirir zakoni-taze³³,
Fikri budu helgi vere güdaze³⁴;
Bizden de mehremdir biri knyaze³⁵,
Ne mehrem, füzülü heyvere³⁶, yanşag³⁷. (Zakir, 2005: 22).
Haindi hişsine, gövmü³⁸ eline... (Zakir, 2005: 23).*

*Hedden aşıb bühlü hesed, şeraret³⁹,
Yoldaş yoldaşına eyler heyamet...
Alimde emel yok, beyde adalet,
İşlerimiz olub saf gerden-bucak. (Zakir, 2005: 23).*

3.4. Yalancılığın eleştirilmesi.

Şiirde manevi kusurlar, yalancılık, kibir, açgözlülük, ahlaksızlık gibi durumlardan nefretle bahsedilmektedir. Şair vilayette yalancıların gitgide artması, devlet memurlarının verdiği sözü tutmaması ve birbirilerine gizli şekilde düşmanca yaklaşımlarını aşağıdaki dizilerle eleştirmektedir:

*Ömründe gelmeyib doğru diline... (Zakir, 2005: 23).
Lenet gelsin hercayinin⁴⁰ pirine,
Yetmek olmaz fitnesine, sirrine;
Yalan satar tamam biri-birine,
Zahirde⁴¹ ittifak, batinde⁴² nifak. (Zakir, 2005: 26).*

3.5. Din adamlarının (hacı, molla, seyit vs.) davranışlarının eleştirilmesi.

K. Zakir'in satirelerinin ifşa hedeflerinden biri de ikiyüzlü, yalancı ve hain din adamlarıdır. Onlar dini fanatikliğin propagandalığını yaparak halkı aldatmaktaydılar ve devlet memurlarına boyun eymeği halka aşılarmaktaydılar. Onlar farklı tarikat grupları oluşturarak halkı cahilliğin sayesinde itaat altında tutmaktaydılar. Şair şiirde din adamı olarak bilinen kişilerin, hacı, kablayı ve meşedilerin gereksiz işlerle uğraştığını, Allah'tan yüz çevirdiklerini, halka eziyet ettiklerini, insanlarla iyi davranmadıklarını, ülkedeki durumdan

³³ yeni kanun

³⁴ mahvetmek

³⁵ knez

³⁶ terbiyesiz

³⁷ geveze

³⁸ halk

³⁹ kötülükler

⁴⁰ başıboş

⁴¹ dış görüntü

⁴² içinde

yararlanarak ceplerini doldurduklarını, kısacası olumsuz davranışlar segilediklerini farklı kıtalarda üzülererek dile getirmektedir:

*Ülemalar üz dönderib hudadan,
Usanmaz bir lehze cövrü cefadan...* (Zakir, 2005: 23).

*Adın goyub Kerbelayi, Meşedi,
Neylim, peşeleri yaman peşedi...*⁴³ (Zakir, 2005: 24).

*Özünün on yerde vardır emlaki,
Bir yana bakanda gohumdu*⁴⁴ *saki*⁴⁵;
*Kökünden çıkarır, eylemez baki,
Eğer ilişdire bir yere dırnak.* (Zakir, 2005: 26).

Bilindiği gibi, hacı, hac yolculuğuna çıkan, hac ibadetini yerine getiren kişilere denir ve Hacı unvanı İslam dininde, Türk kültüründe hac görevini yerine getirmiş insanlar için onur edici bir unvan olarak kullanılır. Fakat şairin gördüğü hacılar bunlardan tamamen farklı olup, halka yararı dokunmayan, sadece kendi çıkarlarını düşünen kişilerdir:

*Heg bilir ki, beli şallı hacılar
Zehrimartek*⁴⁶ *helgin*⁴⁷ *ağzın acılar...* (Zakir, 2005: 23).

*Banamek hacıdan danışak endek,
Seyr etdi bazarı Tiflis'den gelecek...* (Zakir, 2005: 27).

*Cem ola küllühüm seraser tüccar,
Alışda, verişde ona kim çatar...* (Zakir, 2005: 27).

K. Zakir bütün hayatı boy cehalet ve mevhumata karşı savaşmış, orta yüzyıl zihniyetinin anlamsızlığını açık şekilde göstermeye çalışmış, yaşadığı dönemdeki hileci ve bencil din adamlarını rezil etmiş, onları sert şekilde eleştirmiştir.

3.6. Ahlıksızlığın ve aile içi ilişkilerin eleştirilmesi.

Satireye baktığımızda, ahlaksızlık ve aile sorunlarının birlikte ele alındığını görülmektedir, şöyle ki, ailede oğul babasına, kız ise annesine saygı göstermemektedir. Bu durumda ise aile fertleri, aralarındaki soğukluk ve iletişimsizlikten dolayı birbirlerinden habersiz gizli işler çevirmektedirler. K. Zakir, ülkede anarşinin, kanunsuzluğun olmasından dolayı halkın kendi adet ve geleneklerinden uzaklaştığını, sahip olduğu kültür ve ahlak kurallarını çiğnediği hakkındaki görüşlerini aşağıdaki şekilde aktarmaktadır:

*Bihörmət*⁴⁸ *olubdur pedere*⁴⁹ *peser*⁵⁰... (Zakir, 2005: 24).

⁴³ meslek

⁴⁴ akraba

⁴⁵ sanki

⁴⁶ yılan zeheri

⁴⁷ halk

⁴⁸ saygısız

⁴⁹ baba

⁵⁰ oğul

Övretler erine deyer latayil⁵¹,
 Beşine, onuna hem olmaz gayil⁵²;
 Galmayıb arada bir şermi-hayil, ⁵³
 Az galıb gezeler çölde tumançag.⁵⁴ (Zakir, 2005: 23).

...Erinin kefeni saralmamış ta
 Talib imiş, tez çataşdı..... (Zakir, 2005: 25).

Adet düşüb indi-bakire kızlar
 Motalçısın salıb otağa gizler;
 Anası dinende topuklar, dizler,
 Deyer: iymanına (Zakir, 2005: 24).

Bu kıtalardan da anlaşılacağı üzere, ülkede öyle bir ahlaksızlık söz konusudur ki, kadınlar eşlerine saygı duymamakla birlikte, utanmadan açık saçık gezmekte, eşi ölen kadın daha eşinin hüzür töreni bitmeden başkasıyla oynaşmakta, genç, bakire kızlar ise annelerinden habersiz olarak erkek arkadaş edinmekte, yakalandıklarında ise inkar etmekte.

Aile dahilinde bu olumsuz davranışlar toplumu da etkilemiştir; şöyle ki, şairin “ge-de-güde”⁵⁵ diye tanımladığı gençler bile büyüklere nasihat etmekte, gece-gündüz dedi kodu yapmaktalar:

Gede-güde olub sahib-meslehet⁵⁶,
 Gündüz ahşamadek danışır helvet... (Zakir, 2005: 22).

SONUÇ

Konularını genel olarak altı başlık şeklinde incelediğimiz “Vilayetin mağşuşluğu hakkında” adlı satire, başından sonuna dek hayattan ve toplumdan şikayet motifleri üzerine kurulmuştur. Şiirde K. Zakir sosyal hayat ve yaşamın birçok sorunlarını, dönemin sıkıntılı olaylarını, farklı sınıflara ait insanların kusurlarını, halka zulmeden kişileri toplu şekilde eleştirmektedir. Şairin eleştirdiği karakterler aslında toplumdaki karaktersiz kişiler olup, bütün hayatı boyu saire baskı uygulayan, ona saldıran ve tehdit eden insanlardır. Şair yeri geldikçe şiirde, bulunduğu ortamdan dolayı üzüldüğünü “Bele vilayeti dağıtısın tarı⁵⁷...” (Zakir, 2005: 21) diye beddua ederek ifade etmekte, bazen de “Yareb, neylemişdik bu dağıl-mışda, Heram oldu bize bir karış toprak?” (Zakir, 2005: 27).diyerek küskünlük ve kızgınlığını dile getirmektedir. Böyle bir dünyadan bezdiğini, yaşamak hevesinin öldüğünü “Gerek bu alemde eylemek hezer, Öz yerinde deyil çünkü heyrü şer.” (Zakir, 2005: 24) satırlarıyla ifade eden şairin dertleri o kadar fazladır ki, o, “Çekilib köksüme dağlar, düğünler, Kafire olmasın nesib bu günler!” (Zakir, 2005: 27) diyerek böyle hayat sürmeyi düşmanlarına bile reva görmemektedir.

⁵¹ faydasız, boş

⁵² razı olmak

⁵³ şerm-utanma, hayil-engel

⁵⁴ çıplak

⁵⁵ başıboş gezen gençler

⁵⁶ tavsiye

⁵⁷ tanrı

Satirelerinde topluma zararlı kişileri eleştiren Zakir, hayatı boyu ilkesine sadık kalmış, asla mücadelesinden vazgeçmemiştir. Şiirin sonunda şair, toplumdaki sorunları saya saya bitiremediğini, bunların sadece birkaçından bahsedebildiğini dile getirmektedir:

*Gerçi vilayetde çok idi ehval,
Müyesser⁵⁸ olmadı şerh edim elhal.
Bir parasın⁵⁹ yazıb eledim irsal⁶⁰,
Bu şert ile ne dış bilsin, ne dodak. (Zakir, 2005: 28).*

Şiir, eski mektuplara özel olan selam söyleme ricası ile bitmektedir. Şairin selam söylemek istediği kişiler dostları, Zakafkasya Müselman İdaresi üyeleri, Şeyhülislam, Hacı Yusuf, Cemşit Bey ve Molla Ahmet'tir. K. Zakir, M. F. Ahundzade'den selamını Cemşit Bey'e götürmesini, çocuklarının ve kendisinin özgürlüğe bırakılması ile ilgili Zakafkasya Mülki İşler İdaresinin müdürü General Behbutov'a yazdığı dilekçesine olumlu cevap verilmesi için uğraşmasını ondan rica etmektedir:

*Cemşid Bey'e yetir selami-efzun,
Knyaz Behbudov'a erz etsin eknun... (Zakir, 2005: 27).*

*Ziyaret eleyib şeyhül-islami,
Zakiri-hezinden⁶¹ yetir selami.
Hacı Yusif, Molla Ahmet temami,
Haçan⁶² ola bir de deyek, danışak. (Zakir, 2005: 28).*

Görüldüğü gibi, "Zakir satiresi – "sosyal yapıyı" değil, "sosyal ve şahsi ahlakı" kökünden kazımaktadır. Zakir'in satiresinde toplumun ve ferдин otobiyografisi birleşmektedir." (Garayev, 2002: 203-204). Şairin "Vilayetin mağşuşluğu hakkında" adlı şiiri de bir taraftan onun şahsi yaşantılarının, kendisinin ve ailesinin haksızlığa uğrayarak baskılara maruz kalmasına karşı tepkisi şeklinde otobiyografi niteliğinde olup, diğer taraftan da genelleme yöntemi ile somut karakterlerin şiirsel sunumu ile gerçekleşen bir eserdir.

KAYNAKÇA

1. Azerbaycan Edebiyatı Tarihi. (2011), Bakü, Elm.
2. Azerbaycan Tarihi. (1964), 3 ciltte, II c., Bakü, Azerbaycan EA Yayınları.
3. Gerayzade, E. (2018), *Yeni Azerbaycan Edebiyatı (XIX Yüzyıl ve XX yüzyılın evvelleri)*, Ankara, Sonçağ Matbaacılık
4. Akpınar, Y., Ağca, F. (Yayın yılı yok), *Çağdaş Türk Edebiyatları-I*, Anadolu Üniversitesi, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2720.
5. Caferli, Y. (2014), *Kasımbeş Zakir'in Yaratıcılığında Komendant İdare Üsulunun Teneğidi // Olaylar*, 11.02.2014, [Http://Olaylar.Az/News/Medeniyyet/70132](http://Olaylar.Az/News/Medeniyyet/70132). Erişim: 06.12.2018.
6. Kasımzade, F. (1974), *XIX. Y.Y. Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*, Bakü, Maarif.

⁵⁸ nesip olmadı

⁵⁹ bir kısmını

⁶⁰ yollamak

⁶¹ hüzünlü Zakir

⁶² ne zaman

7. Köçerli, F. (1925), *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi Materialları*, 2 ciltte, I c., Bakü, Azerneşr.
8. Halilov, N. G. (2013), *XIX. Asır Poeziyası ve Aşık Yaratıcılığı (Karşılıklı alaka ve tesir)* Bakü Universitesinin Haberleri, Humanitar Elmler Serisi, 2013, № 3, s.21-27.
9. Askerli, Z. (2005) *XIX. Asır Azerbaycan Poeziyası*. XIX. Asır Azerbaycan Şeiri Antolojisi. Bakı: Şerg-Gerb, 2005, s.3-26.
10. Samedzade, H. (1935), *Kasimbey Zakir*. Edebiyat Gazetesi, Sayı 12 (32).
11. Çetin, N. (2009). *Şiir Çözümleme Yöntemi*, 9. Baskı, Ankara, Öncü Kitap.
12. Hüseyinov, S. (2010), *Kasimbey Zakir*, Bakü, Yazıcı.
13. Mumtaz, S. (1986), *Azerbaycan Edebiyatının Kaynakları*. Bakü: Yazıcı.
14. Garayev, Y. (2002), *Azerbaycan Edebiyatı XIX. ve XX. Yüzzillikler (iki min ili tamamlayan iki yüz il – XIX ve XX yüzzillikler)*. Bakü: Elm.
15. Kerimov, R. Ş. (2015), *Ob İstorii İssledovaniya Tvorçestogo Naslediya Zakira. Aktualni problemi fİlosofii ta soçioologii*, Ukraina, s.103-105
16. Halilov, N. (2012), *Aşık yaratıcılığı ve yazılı poeziya (monografi)*, Bakü, Elm.
17. Zakir, K. (2005). *Seçilmiş Eserleri*, Bakü, Avrasya-Press.

Kısaltmalar

AET – Azerbaycan Edebiyatı Tarihi (2011)

AT – Azerbaycan Tarihi (1964)

Harezm Türkçesinde Askerî Terimler Üzerine

Yılmaz AKDEMİR¹

CHAPTER 2

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Siirt Üniversitesi

GİRİŞ

Dil milletlerin zihin yapısı, alışkanlıkları ve yaşayış tarzlarını yansıtan önemli bir unsurdur. Bir milletin tarihini sosyolojik olgularını ve maddi manevi barındırdığı kavramları dil unsurlarına bakarak inceleyebiliriz. Bu Türk dili için de geçerlidir. Türklerin tarih sahnesindeki en önemli varlık gayesini oluşturan savaş ve fetih olgusu, Türkçedeki askerî terminolojiyi zengin bir kaynak haline getirmiş ve farklı disiplinlerde çalışan pek çok bilim insanı ve araştırmacının ilgisini çekerek yeni araştırma alanları oluşturmuştur. Orhun yadigarlarından beri tanıklanan politik, askerî ve savaş terminolojisi, İslamlıktan sonraki dönemlerde de devam etmiştir. İslam dininde yer alan fetih olgusu, Türklerin tabiatında var olan savaşçılıkla birlikte dile de yeni terimler katmıştır. Tematik sözlüçülük alanına da katkı sağlayacağını düşündüğümüz bu çalışma, Türklerin asker bir millet olduğunu göstermesi bakımından da önemlidir. Bu noktada çalışma, Harezmi Türkçesi döneminde kullanılan askerî terimlerin tespitini ihtiva etmektedir. İlgili döneme ait eserlerde yer bulmuş terimlerin tespiti ve bu terimlerin *Orhun Türkçesi*, *Karahanlı Türkçesi*, *Çağatay Türkçesi*, *Kıpçak Türkçesi* ve *Eski Anadolu Türkçesindeki durumu* ele alınmıştır.

Çalışma, Harezmi Türkçesi dönemi eserlerinden *Nehcü'l-Feradis*, *Kıyasü'l-Enbiya*, *Mukaddimetü'l-Edeb*, *Mu'inü'l-Mürid*, *Hüsrev ü Şirin*, *İbnü Mühenna Lügati* ve bazı yarlık ve bitigler taranarak hazırlanmıştır. Taranan metinlerde tespit edilen sözcüklerin hangi dile ait olduğu, anlamı ve geçtiği metinler belirtilmiştir. Çalışmada sözcüklerin hangi dile ait olduğu kısaltmalarla belirtilmiş ancak etimolojisine girilmemiştir. Madde başının altında tanıklanan sözcüğün varsa *Orhun Türkçesi*, *Karahanlı Türkçesi*, *Çağatay Türkçesi*, *Kıpçak Türkçesi* ve *Eski Anadolu Türkçesindeki durumu* ele alınmıştır. Eğer terim alıntı bir sözcük ise Türkçede karşılandığı veya karşılanabileceği sözcük/sözcükler verilmiştir. Öncelikle bazı önemli dönem eserleri hakkında kısa bilgiler verilecek sonrasında ise Türkçedeki askerî terminoloji alanında yapılmış çalışmalara değinilecektir:

1. HAREZM TÜRKÇESİ

Harezmi Türkçesi, 1017 yılında Gazneli Mahmud'un Harezmi bölgesini fethetmesi ve bölgenin Türkçeleşmeye başlamasıyla oluşan edebi dildir (Akar, 2005:159). Orta Asya'da İslami Türk yazı dilinin ikinci aşamasını oluşturan Harezmi Türkçesi (Gülensoy, 2001:13), Oğuz, Kıpçak, Kanglı ve diğer Türk boylarına mensup büyük grupların bölgeye gelip yerleşmesiyle ortaya çıkmıştır. Farklı boylara mensup kozmopolit demografik yapıya paralel olarak dil yapısı da karma özellikler taşımaktadır (Akar, 2005:159). Buraya yerleşen boyların bölgenin Türkleşmesi ve dilin Türkçeleştirilmesinde önemli katkılar sunmuşlardır (Caferoğlu, 1984:109) Dönem adlandırması Ali Şir Nevai'nin *Mecalisü'n-Nefais* adlı eserinde Ünlü Kübreviye şeyhi Kemaleddin Hüseyin Harezmi'nin M. 1431 yılında Çağatayca kaleme aldığı *Keşfü'l-Hüda Fi Sıfatü'l-Mustafa/Keşfü'l-Hüda Der Medhi Hazret-i Muhammed Mustafa* adlı eserinden bahsetmesiyle ortaya çıkmıştır. Aysu Ata Nevai'nin "*Kaside-i Bürde'ga dağı Harizmiçe Türki tili birle şerh bitipdür*" ifadesi sayesinde dönemin adlandırılmasının yapıldığını belirtmiştir (Ata, 2002:13; Akdemir, 2015:30-31).

Karahanlı Türkçesi ile Çağatay Türkçesi arasında bir geçiş devresi oluşturan (Eckmann, 2011:2) Harezmi Türkçesi döneminde yazılan en önemli eserler şunlardır:

1.1. Mukaddimetü'l-Edeb

Arapçayı öğretmek amacıyla yazılmış kelime ve kısa cümlelerden ibaret bir eser olan Mukaddimetü'l-Edeb Zemahşeri tarafından yazılmış ve Harzemşah Atsız'a sunulmuştur (Ercilasun, 2008:369-370). Yazılış tarihi tam olarak belli olmayan eserin Atsız'sızın hüküm sürdüğü 1128-1144 yılları arasında kaleme alındığı düşünülmektedir (Ata, 2002:31). İsimler, fiiller, harfler, isim çekimi, fil çekimi olmak üzere beş bölüme ayrılan eser üzerinde en kapsamlı

çalışma Nuri Yüce¹ tarafından yapılmıştır. Bunun dışında eser üzerinde W. Barthold (1938), J. Benzing (1968), M. Şakir Ülkütaşır (1949), Sezen Özkan (2009), Ahmet Caferoğlu (1984) ve Gülden Sağol gibi isimler çalışma yapmıştır (Akar, 2005:168-169; Kuyma, 2015:372).

1.2. Kısasu'l-Enbiya

Peygamber Kısaları, peygamberlerin hikayeleri anlamına gelir. Sadece Türk edebiyatı için değil, başta Arap dünyasında olmak üzere Fars edebiyatında da bu tür kitapların özel bir yeri vardır. Türkçe Kısasu'l-Enbiya Harezmi Türkçesiyle yazılmış elde bulunan ilk eserdir (Akar, 2005:161). Harezmi Türkçesiyle yazılmış Kısasu'l-Enbiya'nın yazarı Nasireddin bin Burhaneddin Rabguzi'dir (Ercilasun, 2008:371). Eser 1310 yılında yazılmış ve Nasireddin Tog Buğa'ya sunulmuştur (Ata, 2002:17). Eser üzerinde en kapsamlı çalışma Aysu Ata² tarafından yapılmıştır. Bunun dışında eser üzerinde N. I. İlminskiy (1859), N. P. Ostroumov (1874), N. F. Katanov (1875), Ali Cin (2010) gibi isimler çalışma yapmıştır (Kuyma, 2015:373-374).

1.3. Mu'inü'l-Mürid

1313 yılında dini tasavvufi manzum bir eser olarak kaleme alınan eserin yazarının kim olduğu tartışmalıdır (Ercilasun, 2008:372). Eserin yazarının İslam adında biri veya Ürgençli Şerif Hoca olduğu üzerinde durulur (Akar, 2005:163). J. Eckman eserin yazarı olarak İslam'ı kabul etse de Ebulgazi Bahadır Han Şecere-i Terakime'de eserin yazarı olarak Şeyh Şerif Hoca'yı işaret etmiştir Eseri bilim dünyasına tanıtan kişi ise Zeki Velidi Togan'dır (Ercilasun, 2008:372). Mu'inü'l-Mürid 1988 yılında Recep Toparlı³ tarafından yapılmıştır. Bunun dışında eser üzerinde Ali Fehmi Karamanoğlu (2006), R. Toparlı, M. Argunşah (2008), Nazar Haliov vd. (1955) gibi isimler çalışma yapmıştır (Kuyma, 2015:374-375).

1.4. Muhabbetname

Muhabbetname asıl adı bilinmeyen ve mahlası Harezmi olan biri tarafından yazılmıştır. 1353 yılında yazılan eser mesnevi tarzında uzunca bir manzumeden müteşekkildir. Eser Mahmud Hoca Big'e sunulmuştur (Ercilasun, 2008:375). Uygur ve Arap harfli olarak iki nüshası mevcut olan eserin Arap harfli olan nüshası geç dönemde istinsah edildiği için daha çok Çağatayca özellikler taşımaktadır (Akar, 2005:164). Eser Tourkhan Gandjei⁴ tarafından yayımlandı. Bunun dışında eser üzerinde E. N. Nadjib (1961), Gerard Clauson (1962), Osman F. Sertkaya (1972) gibi isimler çalışma yapmıştır (Kuyma, 2015:379).

1.5. Nehcü'l-Feradis

Harezmi Türkçesinin belki de en önemli eseri sayılan Nehcü'ül-Feradis'in yazarı Kerderli Mahmud b. Ali'dir. *Uştmahlarnın Açuk Yolu* adıyla da müsemma olan eserin 1358'den önce yazıldığı tahmin edilmektedir (Ata, 2002:24). Eser dört ana esas üzerine kurulmuştur. Müellifin bab adını verdiği her bölüm onar fasıldan oluşmakta ve her fasıl bir hadisle başlamaktadır. İlk bölümde Hz. Peygamberin hayatı, aile efradı, peygamber oluşu, Medine'ye hicreti, mucizeleri, İslam'ın yayılışı ve çekilen sıkıntılar, savaşlar ve nihayet vefatını konu almaktadır. İkinci bölümde Hz. Ebu Bekir, Hz. Osman, Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin ile Peygamber'in aile efradı yani Ehl-i Beyt'in faziletleri anlatılmaktadır. Üçüncü bölümde hasenetler, güzel ameller

¹ N. Yüce, *Ebu'l Kasım Carullah Mahmud bin Omar Muhammed bin Ahmed ez-Zamahşari el Harizmi, Mukaddimetü'l-Edeb: Harizm Türkçesiyle Tercümesi Şuster Nüshası, Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks*, Ankara 1988.

² A. Ata, *Nasirüddin bin Burhaneddin Rabguzi, Kısasu'l-Enbiya (Peygamber Kısaları) I, Giriş-Metin-Tıpkıbasım*, TDK Yay. Ankara, 1997. A. Ata, *Nasirüddin bin Burhaneddin Rabguzi, Kısasu'l-Enbiya (Peygamber Kısaları) II, Dizin*, TDK Yay. Ankara, 1997.

³ R. Toparlı, *Mu'inü'l-Mürid*, Erzurum, 1988.

⁴ T. Gandjei, *‘İl ‘Muhabbetnama’ di Horazmi’*, *Annali dell'istituto Universitario Orientale di Napoli*, Nuova Serie, Vol. VI (1957), 131-161+Faksimile der Foll. 159v-178r. vol. VII (1958), 135-166.

ele alınmaktadır. Son bölümde ise günahlar ve Allah'tan uzaklaştıran ameller üzerinde durulmuştur (Ercilasun, 2008:377). Eser hakkında başta J. Eckmann olmak üzere Zeki Velidi Togan, Yakup Kemal, Hamza Zülfiyar ve A. Fehmi Karamanoğlu çeşitli çalışmalar yapmışlardır. 1956 yılında J. Eckman⁵ Yeni Cami nüshasını tıpkıbasım olarak yayınladı. Aynı nüshanın transkripsiyonlu metnini Eckmann'ın vefatı üzerine Hamza Zülfiyar⁶ ve Semih Tezcan Yayımladı. Eser üzerindeki çalışmanın üçüncü çalışmayı Aysu Ata⁷ dizin-sözlük olarak yayımladı (Akar, 2005:165-166).

1.6. Mir'ac-name

Uygur harfli nüshası Paris Bibliotheque Nationel'de bulunan Mir'rac-name Hz. Peygamber'in iraca çıkmasını anlatan dini içerikli bir eserdir. 14. yüzyılda yazıldığı tahmin edilen eserin Nehcü'l-Feradis'in mirac bölümüyle benzerliği dikkat çekmektedir. Fuad Köprülü ve J. Eckmann Mi'rac-name'nin Nehcü'l-Feradis'le aynı eser olup olmadığı hakkında net bir görüş ileri sürülemeyeceğini ifade etmişlerdir (Ercilasun, 2008:379). Pavet de Caurville⁸ 1882 de eserin Uygur nüshasını Arap harfleriyle Paris'te yayımladı. Bunun dışında Osman F. Sertkaya'da 1968 yılında eserin Uygur harfli nüshası üzerinde bitirme tezi hazırlamıştır.

Yukarıdaki eserler dışında bu dönemde yazılan eserler şunlardır; *Satur Arası Kur'an Terjemeleri, Hüsvrev ü Şirin, Dasitan-ı Cümcüme (Cümcüme-Name), Altın Ordu, Kazan ve Kırım sahasına ait Yarlık ve Bitikler, İbni Mühenna Lügati*.

2. TÜRKÇENİN ASKERİ TERMİNOLOJİSİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

A. Donuk, *Eski Türk Devletlerinde İdari ve Askerî ünvan ve Terimler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1988.

A. Tutar, İ. Erdoğan, *Divanu Lügati'l-Türk'te Yer Alan Bazı Askerî Kavramlar*, İslami Araştırmalar Dergisi, S. 28(1), s. 19-26, 2017.

E. Gül, *Babürname'de Geçen Askerî Terimler Üzerine*, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, C. 62, S. 1, s. 27-104, 2014.

E. Teres, *Karahanlı Türkçesinde Askerlikle İlgili Bazı Terimler Üzerine (2)*, Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 2/4 Spring, 1185-1192, 2007.

-----, *Orta Türkçede 'Zırh, Kalkan' Anlamı Taşıyan Bazı Sözcükler*, Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/3 Spring, 2113-2118, 2009.

F. Bülbül, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü'ndeki Askerî Terimler*, Bozok Üniv. SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yozgat, 2011.

H. Soysalan, *Askerî Terimler Sözlüğü*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1971.

H.Ş. User, *Eski Türk Yazıtlarında Politik ve Askerî Terimlerden Örnekler*, Bilig Dergisi, S. 60, Kış, 257-272, Ankara, 2002.

İngilizce Türkçe Askerî Terimler Sözlüğü, GKB Yay. Ankara, 1971.

N. Sabuncuoğlu, *Ansiklopedik Askerî Terimler Sözlüğü, İngilizce-Türkçe*, TDK Yay., Ankara, 2018.

⁵ J. Eckmann, *Nehcü'l-Feradis*, Tıpkıbasımlar Dizisi 35, TDK Yay., 1956.

⁶ H. Zülfiyar, S. Tezcan, *Nehcü'l-Feradis, Uştmahtarın Açık Yolu. Cennetlerin Açık Yolu*, TDK Yay., Ankara.

⁷ A. Ata, *Nehcü'l-Feradis, Uştmahtarın Açık Yolu (Cennetlerin Açık Yolu), III. Dizin-Sözlük*, TDK Yay., Ankara 1998.

⁸ P. Courteille, *Miradj-Nameh: Le manuscrit Oigour de la Bibliotheque Nationel*, Paris, 1882.

O. Berber, *Muhakemetü'l-Lügatayn'deki Türk Ordu Teşkilatına Ait Terimlerin Karşılaştırmalı İncelemesi*, Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/3 Summer, s. 890-904, 2010.

R.H. Hüsni, *Kamus-ı Askerî Fransızca-Türkçe Türkçe-Fransızca 1. Cild*, Matbaa-i Sarıyan, İstanbul, 1312.

Rütbe ve Birliklerin Öz Türkçe Karşılıkları, TC Büyük Erkanı Harbiye Reisliği, Ankara 1935.

S. eker, *Sü ve Sü ile yapılan Terimler üzerine Disiplinler arası Bir İnceleme*, Türkbilig Türkoloji Araştırmaları, Hacettepe Ün., 104-133, 12, Ankara, 2006.

-----, *Subay, Astsubay; Er, Erat/Erbaş Terimleri Üzerine*, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 327-340, 658, Ankara, 2006.

-----, *Türk Dil Bilimi Bakımından Tarihi Askerî Terminoloji*, Grafiker Yay., Ankara, 2007.

S.A. Yılmaz, *Eski Türk Runik Harfli Metinlerdeki Askerî ve Siyasi Terimler ile Unvan Niteleyici Özbek Türkçesindeki İzleri*, Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, C. 4, S. 7, s. 260-269, 2008.

S. Vezvezoğlu, *Eski Türkçede Askerlik Terimleri*, Gazi Ün SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2017.

S.H. Karakuzu, *Askerî Terimler*, Çituri Biraderler Basımevi, İstanbul, 1955.

Ü. Koç, *XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Çavuşluk Teşkilatı*, Fırat Ün., SBD, C. 12, S. 2, s. 395-420, Elazığ, 2002

3. HAREZM TÜRKÇESİNİN ASKERÎ TERMINOLOJİSİ

3.1. Kahraman/Savaşçı Terimleri

Bu bölümde metinlerde tespit edilen savaşçı/kahraman ve kahramanlık ifade eden terimler ele alınacaktır.

3.1.1. alp: alp, cesur, yiğit, kahraman (KE 61v/14, ME 32/6, İML 55)

OrhY. *alp* (Tekin, 2014:120), KarT. *alp* (Üşenmez, 2006:126), KıpT. *alp* (Toparlı vd., 2014:7), EAT. *alp* (Akdemir, 2009:17)

3.1.2. alpağut: cesur, yiğit, kahraman (NF 151/9, KE 132r/11)

OrhY. *alpagu* (Tekin, 2014:120), KarT. *alpağut* (DLT I/144), KıpT. *alpavut* (Toparlı vd., 2014:7)

3.1.3. alplık/alpluk: cesurluk, yiğitlik, bahadırılık, kahramanlık (İML 89, ME 80/6)

KarT. *alplık* (Üşenmez, 2006:126), EAT. *alplık* (TS, 1996:112)

alpluk kııl-: yiğitlik göstermek, cesurca davranmak (ME 103/1)

alpluk kılış-: birbirine karşı yiğitlik göstermek, birbirine karşı cesurca davranmak (ME 113/3)

3.1.4. bahadır/bahādur/bahātur: Far. bahadır, yiğit, kahraman (KE 101v/4, HŞ 2907, NF 406/14)

ÇağT. *bahādur* (Akdemir, 2015:574), KarT. *alp* (Üşenmez, 2006:126), KıpT. *bahādur* (Toparlı vd., 2014:22), EAT. *bahādur* (Akdemir, 2011:43)

Farsçadan dilimize giren bu sözcük dilimizde yer alan *alp* (Tekin, 2014:120), *alperen*, *ahtarıcı*, *batır*, *er*, *erenler*, *keleş* gibi sözcüklerle de aynı anlamda kullanılmıştır (TS, 1996:34).

Türkçede *alp*, *alpagu* (Tekin, 2014:120), *alpağut* (DLT I/144), *alpavut* (Toparlı 2014:7),

toña, atum, ersig, şaf-der (Üşenmez, 2006:141, 138, 203, 346), *qaban, kıyğır, qoçaq, mergavul, tilew* (Erbay, 2008:297, 386, 389, 501, 730), *er, eren* (Akdemir, 2009:146) sözcükleri de alp, yiğit, kahraman, cesur gibi anlamlarda kullanılmıştır.

3.1.5. bahādurluq: Far.+T. bahadırılık, yiğitlik, kahramanlık (HŞ 699)

ÇağT. bahādurluq (Akdemir, 2015:574), KıpT. *bahādurluq/bahādurluq* (Toparlı vd., 2014:22), EAT *bahādurluq* (Akdemir, 2011:43)

3.1.6. şehid: Ar. şehit (NF 198/7, KE 225r/11, SKT 86b/4)

KarT. *şehid* (Üşenmez, 2006:379), ÇağT. *şehid* (Ünlü, 2013:1033), KıpT. *şehid* (Toparlı vd., 2014:251), EAT. *şehid* (Akdemir, 2011:403)

şehid bol-: şehit olmak (NF 68/17)

şehid kııl-: şehid edilmek (NF 145/17)

3.1.7. şehidlik: Ar.+T. şehitlik, şehit olma (NF 128/2, ME 209/4)

3.2. Baş/Başkan/Komutan/Buyruk Terimleri

3.2.1. baş(1): baş, kafa; ilk ön kısım, uç; önder, lider (KE 121v1)

KarT. *baş* (Üşenmez, 2006:149), ÇağT. *baş* (Ünlü, 2013:105), EAT. *baş* (TS, 1995:413)

başla-: başlamak, komuta etmek, yol göstermek, kılavuzluk etmek (NF 84/3)

baş bol-: baş olmak, önderlik yapmak (KE 200v/10)

baş köter-: baş kaldırmak, isyan etmek (HŞ 3055)

baş tart-: baş kaldırmak, itaat etmemek (NF 146/17, KE 162r/17)

3.2.2. başçı: lider, önder, kumandan, kılavuzluk eden, yol gösteren (KE 200v/15)

KarT. *başçı* (Üşenmez, 2006:149), ÇağT. *başçı* (Ünlü, 2013:106), KıpT. *başçı* (Toparlı vd., 2014:25), EAT. *başçı* (TS, 1995:426)

başçı bol-: lider olmak, önderlik yapmak, kılavuzluk etmek, yol göstermek (KE 2r/14)

3.2.3. başlıq: başlı, başkanı olan, reisi olan, önderi olan (KE 195r/20)

KarT. *başlıq* (DLT III/227), ÇağT. *başlıq* (Ünlü, 2013:106), KıpT. *başlıq* (Toparlı vd., 2014:25), EAT. *başlı* (Akdemir, 2011:50)

3.2.4. buyruq: buyruk, emir (NF 92/1, KE 88v/13)

OrhT. *buyruk* (Tekin, 2014:135), KarT. *buyruk* (Üşenmez, 2006:171), ÇağT. *buyruk* (Akdemir, 2015:602), KıpT. *buyruq/buyuruq/buyuruq* (Toparlı vd., 2014:39), EAT. *buyruq/buyruq/buyruq* (Akdemir, 2011:82-83)

buyruk tutma-: emre itaat etmemek, itaatsizlik (HŞ 745)

buyrukdın çık-: emre itaat etmemek, itaatsizlik (SKT 556b/5)

buyrul-: görevlendirilmek, emir almak, emredilmek, buyrulmak (NF 58/12)

buyur-: emretmek, buyurmak (NF 60/1, KE 51r/17)

buyurğan: emreden, buyuran, amir (KE 116r/20, SKT 197a/7)

3.2.5. daruqa: Moğ. başkan, reis, vali (KI/7)

KıpT. *daruqa* (Toparlı vd., 2014:56), ÇağT. *daruqa* (Ünlü, 2013:274)

3.2.6. müşir: Ar. komutan (KE 76r/1)

ÇağT. *müşir* (Ünlü, 2013:807)

Türkçede bu anlamda kullanılan *barlas*, *berles*, *bervançı*, *katavul*, *tuğaççı* (Erbay, 2008:97, 110, 443, 762) terimleri mevcuttur.

3.2.7. pādīšāh/pādšāh/pādsā: Far. padişah (NF 327/7, ME 127/7, HŞ 3771, K IV/5, NF 231/6, KE 86v/1, SKT 290a/9)

KarT. *pādīšāh/pādšāh* (Üşenmez, 2006:338), ÇağT. *pādšāh* (Akdemir, 2015:825), KıpT. *pādīšāh* (Toparlı vd., 2014:215), EAT. *pādīšāh* (Akdemir, 2011:354)

Türkçede bu anlamda kullanılan *baş*, *100*, *başlığ*, *beg*, *ike* (Erbay, 2008:100, 101, 107) terimleri mevcuttur.

pādšāh bol-: hükümdar olmak, devlet idaresini ele almak (NF 352/16, KE 144v/13)

pādšāhlīg/pādšāhlīk: padişahlık (NF 356/13, KE 92r/20)

3.2.8. sālār: Far. reis, kumandan (KE 189r/19)

KarT. *sālār* (Üşenmez, 2006:349), ÇağT. *sālār* (Ünlü, 2013:944)

3.2.9. server: Far. başkan, baş (MM 7/1, HŞ 4661)

KarT. *server* (Üşenmez, 2006:357), ÇağT. *server* (Akdemir, 2015:855), KıpT. *server* (Toparlı vd., 2014:232), EAT. *server* (Akdemir, 2011:377)

Türkçede komuta eden, başkanlık eden anlamlarında *başbuğ*, *baş eri*, *baş ve buğ*, *çeribaşı*, *çeribegi*, (TS, 1996:224), *başçı*, *riyāset*, *server* (Üşenmez, 2006:149, 343) sözcükleri de kullanılmıştır.

3.2.10. sultān: Ar. sultan, hükümdar (NF 297/9, KE 45v/5)

KarT. *sultān* (Üşenmez, 2006:371), ÇağT. *sultān* (Akdemir, 2015:864), KıpT. *sultān* (Toparlı vd., 2014:242), EAT. *sultān* (Akdemir, 2011:393)

sultānlīk: Ar.+T. sultanlık, hükümdarlık (KE 164v/2)

3.2.11. šāh: Far. şah, reis, padişah, sultan (KE 120r/19)

KarT. *šāh* (Üşenmez, 2006:378), ÇağT. *šāh* (Akdemir, 2015:868), KıpT. *šāh* (Toparlı vd., 2014:249), EAT. *šāh* (Akdemir, 2011:399)

šāhlīk: Far.+T. şahlık, padişahlık (HŞ 1824)

3.2.12. şehriyār: Far. hükümdar, sultan (HŞ 2195)

ÇağT. *šehr-yār* (Ünlü, 2013:1034), KıpT. *šehriyār* (Toparlı vd., 2014:251), EAT. *šehriyār* (Akdemir, 2011:403)

3.3. Ordu/Asker Terimleri

3.3.1. aqın: 1. akın, hücum (ME 48/1); 2. asker (KE 223v/19)

KarT. *aqın* (Üşenmez, 2006:123), ÇağT. *aqın* (Ünlü, 2013:25), KıpT. *aqın* (Toparlı vd., 2014:5)EAT. *aqın* (TS, 1995:11),

3.3.2. leşker: Far. asker, ordu (KE 203r/17)

KarT. *leşger* (Üşenmez, 2006:302), ÇağT. *leşker* (Ünlü, 2013:697), KıpT. *leşker* (Toparlı vd., 2014:172), EAT. *leşker* (Akdemir, 2011:304)

Türkçede bu anlamda kullanılan *çerig/k, su/sü, manlay, manglay* (Ünlü, 2013:697) terimleri mevcuttur.

leşker-i ‘azîm: büyük ordu, kudretli ordu (K VI/33)

3.3.3. mücâhid: savaşı, cihat eden, mücahit (HŞ 4688)

ÇağT. *mücâhid* (Ünlü, 2013:789), KıpT. *mücâhid* (Toparlı vd., 2014:190)

Türkçede bu anlamda kullanılan *toğuşgan* (Üşenmez, 2006:413), *atkuçı, çerikçi, toğuşluk*, (Erbay, 2008:72, 176, 745) terimleri mevcuttur. Ayrıca *cihâd* sözcüğüne eklenen yapım ekiyle türetilen *cihâdlik* terimi de aynı anlamı vermektedir.

3.3.4. orda/ordu: Moğ. ordu(HŞ 210, AO III/18)

KarT. *ordu* (Üşenmez, 2006:325), ÇağT. *orda/ordu* (Erbay, 2008:533), KıpT. *ordu* (Toparlı vd., 2014:205), EAT. *ordu/ortu* (TS, 1996:277)

3.3.5. oğçı/oğçu: okçu, ok atmada hünerli olan kimse (HŞ 1091, İML 157)

ÇağT. *oğçı* (Ünlü, 2013:860), KıpT. *oğçı/oğcı* (Toparlı vd., 2014:204), EAT. *oğçı/oğcı* (Akdemir, 2011:332)

3.3.6. serheng: Far. asker, çavuş (NF 225/17, KE 64v/16, HŞ 1145)

ÇağT. *serheng* (Ünlü, 2013:973)

3.3.7. sipâh: Far. asker (HŞ 2010)

KarT. *sipâh* (Üşenmez, 2006:365), ÇağT. *sipâh* (Ünlü, 2013:992), EAT. *sipâh* (Akdemir, 2011:384)

3.3.8. sü: asker, ordu (HŞ 1353)

OrhY. *sü* (Tekin, 2014:167), KarT. *sü* (Üşenmez, 2006:373), ÇağT. *sü* (Ünlü, 2013:1013), KıpT. *sü* (Toparlı vd., 2014:244), EAT. *sü* (Akdemir, 2011:395)

3.3.9. südeş: tertip, asker arkadaşı (İML 145)

3.3.10. yağıcı: savaşçı, muharip (İML 145)

KarT. *yağıcı* (Üşenmez, 2006:450)

3.4. Rütbe Bildiren Terimler

3.4.1. miğ beg: binbaşı (AO II/4)

3.5. Birlikler

3.5.1. atlı/athğ/atlığ: atı olan, ata binmiş, süvari (HŞ 846, İML 84, KE 112v/4, KE 112v/5)

OrhT. *atlığ* (Tekin, 2014:124), KarT. *atlığ* (Üşenmez, 2006:138), ÇağT. *atlığ/atlık* (Ünlü, 2013:71), KıpT. *atlı/atlığ/atlu* (Toparlı vd., 2014:15-16), EAT *atlu* (Akdemir, 2011:33)

3.5.2. çağdavul: Moğ. artçı birlik, dümdar (KI/16)

ÇağT. *çağdavul* (Akdemir, 2015:613)

Bu dönemde birlikte Türkçe eserlerde görülmeye başlanmıştır. Ordunun arkasında durup askerleri korumakla görevli gözcü muhafızlar, artçı birlikler anlamına gelen Moğolcadan alıntı *çağdavul* sözcüğü özellikle Çağatay Türkçesinde farklı varyantlarla kullanılmıştır: *çendavul, çendavul, çengdavul, çindavul* (Ünlü, 2013:220).

3.5.3. kabağcı: öncü asker, birlik (K I/15)**3.5.4. kabağçılık: öncülük (K I/23)****3.5.5. koşun: ordu, herhangi bir askerî birlik (HŞ 1438)**

ÇağT. *koşun* (Ünlü, 2013:650), EAT. *koşun* (TS, 1996:2672)

3.5.6. oğkol oğlanları: ordunun sağ kolunda olanlar, sağ taraftakiler (AO II/2)

KıpT. *oğkolu* (Toparlı vd., 2014:205)

3.5.7. süvâr: Far. süvari, atlı (HŞ 123)

ÇağT. *süvâr* (Ünlü, 2013:1019), EAT. *süvâr* (Akdemir, 2011:398)

Türkçede *atlı/atlıg/atlık* sözcükleri dışında bu anlamda *atçı* (Üşenmez, 2006:138), *arawul*, *büyrekçi*, *çapkun*, *ılğar*, *koşun*, *kurçı*, *teveçi* (Erbay, 2008:46, 146, 163, 270, 409, 429) terimleri de kullanılmıştır.

3.6. Gözcülük Bildiren Terimler**3.6.1. karavul: Moğ. karakol, gözcü (KE 240r/5)**

ÇağT. *karavul* (Ünlü, 2013:584), KıpT. *karavul/karakul/karavulu* (Toparlı vd., 2014:127), EAT. *karavul* (TS, 1995:2285)

karakolluk/karavulluk: Moğ+T. karakolluk, nöbetçilik (K I/24, K I/16, KE 240r/5)

3.6.2. kezik: nöbet, sıra (KE64r/7, KE 35r/4, KE 35r/8)

KarT. *kezig* (Üşenmez, 2006:265), ÇağT. *kezek* (Erbay, 2008:462), KıpT. *kezek/gezek* (Toparlı vd., 2014:142), EAT. *kezik/keşik* (TS, 1996:2466)

kezegleş-/kezikleş-: nöbetleşmek (ME 108/7)

3.6.3. korçı: nöbetçi, silahdar (HŞ 134r/2)

ÇağT. *korçı/korcu* (Ünlü, 2013:648)

korçılık: nöbetçilik, silahdarlık (HŞ 2018)

3.6.4. qorı-/qoru-: korumak, muhafaza etmek (KE 143v/11, ME126/2)

KarT. *qarı-/qoru-* (Üşenmez, 2006:280-281), ÇağT. *qarı-/qoru-* (Ünlü, 2013:648), KıpT. *qoru-* (Toparlı vd., 2014:154), EAT. *qoru-* (TS, 1995:226)

3.6.5. közdemci/közdemçi: gözcü, bekçi, casus (ME 62/8, İML 154)

közdemci bol-: gözcülük yapmak, gözcü olmak (ME 62/8)

3.6.6. közetçisiz: bekçisiz, gözeticisiz (HŞ 1480)**3.6.7. mükân/mükânî: casus, haberci (HŞ 1010, HŞ 1009)**

Türkçede bu anlamda kullanılan *tilçi* (Erbay, 2008:729), *tl*, *üküş eşitgen* (Üşenmez, 2006:405, 442) terimleri mevcuttur.

3.6.8. saqçı: gözcü, nöbetçi, muhafız (KE 37r/14, SKT 551a/4, HŞ 236)

ÇağT. *sacaq* (Ünlü, 2013:942), KıpT. *sacaq* (Toparlı vd., 2014:224)

3.6.9. totkavul: sınır ve yol muhafızı (AO II/9)

3.7. Savaş/Harp Terimleri

3.7.1. ceng: Far. savaşma, vuruşma (K VII/31)

ÇağT. *ceng* (Ünlü, 2013:199), EAT. *ceng* (Akdemir, 2011:87)

ceng et: savaşmak (K VII/31)

ceng sapınc ur-: savaşmak, cengetmek (KE/57v/10)

Türkler tarih boyunca savaşçı bir toplum olmuşlardır. Hem İslamıktan önce hem de sonra savaş terimi sürekli hayatlarında yer almıştır. Bu nedenle savaş terimi hem öz Türkçe hem de alıntı terimlerle karşılanmıştır. Vezvezoğlu bu konuda Orhun, Uygur ve Karahanlı yadigarlarından derlediği çalışmasında savaşmak anlamında olduğunu belirttiği 20 terim tespit etmiştir: *çalpaş-, çerig, çoğı, kariş-, kılıçla- küreş- öçeş-, örteş-, ötleş-, salımlaş-, sanç-, sawaş-, sokış-, süle-, süñüş-, teğış-, tokaş-, tutuş-, uruş- ve yağıla-* (Vezvezoğlu, 2017:151-195). Ayrıca savaşmak terimi için *alış-, atkulaş-, çapkulaş-, kış-, oğraş-, sançış-/sançuş-, talaş-, yawla-* sözcükleri de kullanılmıştır. (Erbay, 2008:32, 72, 163, 435, 520, 595, 673, 882). Alıntı sözcüklere bakıldığında ise *ceng, cihāt* kelimelerinin yanında *āverd, ğazm, ğazve, ğirūdār, ħarb, heycā, mašāff, muğareke, nāverd, neberd, perhāş, rezm* sözcükleri de savaş terimini karşılamak için kullanılmıştır (Ünlü, 2013:268).

3.7.2. cihād: Ar. din uğruna yapılan savaş (NF 60/17, SKT 327b/1)

ÇağT. *cihād* (Ünlü, 2013:207)

cihād kıl-: cihat etmek (NF 252/13, KE 200v/19)

cihād kılğan: cihat eden, mücahit (SKT 487a/2)

cihād kılış-: birlikte mücadele etmek (SKT 393a/5)

cihādılığ: Ar+T. cihada katılan kişi, mücahit (KE 181r/6)

3.7.3. ğāret: Ar. yağma, çapul, baskın (HŞ 1879)

ÇağT. *ġāret* (Akdemir, 2015:659), KıpT. *ġāret* (Toparlı vd., 2014:85)

Çapulculuk ve yağma etmek/ettirmek anlamlarında kullanılan Arapça *ġāret* sözcüğüne karşılık Türkçede aynı anlamda kullanılan sözcük ve fiiller mevcuttur: *kaşış-, kaşuş-, kaşma, kaşmaş-, küçeş-, tala-, üple-, üpleş-, yoluş-, yolut-* (Üşenmez, 2006:245, 246, 249, 296, 384, 443, 479).

ġāret it-: baskın yapmak (K VI/19, HŞ 1879)

ġāret kıl-: baskın yapmak (NF 33/8, Ke 225r/14)

ġāret kıldur-: yağma yaptırmak, baskın yaptırmak (ME 5/8)

ġāret kılış-: yağma yapmak, baskın yapmak (ME 195/2)

3.7.4. ġazā/ġazāt: Ar. din uğruna yapılan savaş (NF 275/15, NF 124/13)

ÇağT. *ġazā* (Ünlü, 2013:387), KıpT. *ġazā* (Toparlı vd., 2014:86)

ġazāt kıl-: savaşmak, gaza etmek (NF 6/13)

ġazāt kılğan: savaşan, gaza eden (SKT 68a/6)

3.7.5. ħarb: Ar. savaş, harp (NF 39/15, KE 232v/2)

KarT. *ħarb* (Üşenmez, 2006:217), ÇağT. *ħarb* (Akdemir, 2015:673), KıpT. *ħarb* (Toparlı vd., 2014:92), EAT. *ħarb* (Akdemir, 2011:197)

harp bol-: savaş olmak, harp olmak (NF 174/5)

harp kııl-: savaş etmek, çarpışmak (NF 33/4, KE 117v/1)

3.7.6. istilâ kııl-: Ar. istila etmek, ele geçirmek (SKT 396a/4)

ÇağT. *istilâ* (Ünlü, 2013:542)

Türkçede bu anlamda kullanılan *bas-* (Üşenmez, 2006:148), *ķumar-*, *talan* (Erbay, 2008:424, 673), *akmak*, *almak*, *dutmak*, *ķapmak*, *seğirdi salmak*, *seğirdim salmak*, *tutmak* (TS, 1996:185) terimleri mevcuttur.

3.7.7. kıltâl:vuruşma, çarpışma, savaş (SKT 529b/2)

ÇağT. *ķiltâl* (Ünlü, 2013:628)

ķiltâl kııl-: savaşmak (SKT 529b/2)

ķiltâl kıılış-: birbiriyle savaşmak (SKT 493a/8)

3.7.8. ķoparış-: (savaş) çıkarmak, tahrik edişmek (ME 109/2)

3.7.9. muhârebe: Ar. muharebe, savaş (K VI/21)

Kıpt. *muhâribe* (Toparlı vd., 2014:186)

muhârebe-i keşir: Ar. çok sayıda savaş, bir çok savaş (KK VI/21)

muhârebe kııl-: savaşmak, harp etmek (K VI/24)

3.7.10. öçeş-(1): intikam almak istemek, öç almak (KE 230v/14)

ÇağT. *öçeş-* (Ünlü, 2013:871)

3.7.11. öldürüş-: savaşmak, çarpışmak (ME 109/7, SKT 87a/3)

KarT. *öldürüş-* (Üşenmez, 2006:321), Kıpt. *öltürüş-* (Toparlı vd., 2014:210)

3.7.12. sanç-/sançış/sançış-: saplamak, vurmak, yaralamak/savaş, vuruşma/savaşmak vuruşmak (NF 67/18, KE 225r/3, KE 62r/13)

OrhY. *sanç-*⁹ (Tekin, 2014:165), KarT. *sanç-/sançış-* (Üşenmez, 2006:350), ÇağT. *sanç-/sançış/* (Ünlü, 2013:984), Kıpt. *sanç-/sançış/sançış/sançış/sançış* (Toparlı vd., 2014:226), EAT. *sanç-* (Akdemir, 2011:369)

sançış bol-: savaşmak, savaş olmak (KE 221r/4)

sançış kııl-: savaşmak, vuruşmak (KE 98r/18)

3.7.13. sapınc: vuruşma, savaşma (KE 57v/10)

3.7.14. savaş: savaş, harp (K VII/31)

savaş kıılış-: savaşmak (İML 133)

KarT. *savaş* (Üşenmez, 2006:353), ÇağT. *savaş* (Erbay, 2008:602), Kıpt. *savaş/savaş* (Toparlı vd., 2014:229), EAT. *savaş/savaş* (Akdemir, 2011:372)

⁹ Talat Tekin Orhun Yazıtlarında *sanç-* olarak geçen fiile "mızraklamak" anlamını vermiştir (2014:165). Uygur yadigarlarında da bu terim *sanç-* biçimiyle tanımlanmıştır. Hamilton sözcüğe "sokmak, batırmak, delmek", Gabain "parça parça kesmek, saplamak, sançmak", Caferoğlu ise "delmek" anlamlarını vermiştir (Vezvezoğlu, 2017:174).

3.7.15. sefer: Ar. savaş (NF 88/15, KE 71v/6)

ÇağT. *sefer* (Ünlü, 2013:962), KıpT. *safar/sefer* (Toparlı vd., 2014:230), EAT. *sefer* (Akdemir, 2011:374)

3.7.16. tarp-: savaşmak, vuruşmak (AO I/13)**3.7.17. tokuş/tokuş: savaş, muharebe (NF 12/15, NF 86/11, KE 50r/5, SKT 363a/3)**

KarT. *tokuş* (Üşenmez, 2006:412), ÇağT. *tokuş* (Ünlü, 2013:1143), KıpT. *tokuş* (Toparlı vd., 2014:279)

tokuş kıl-: savaşmak (KE 64r/3)

tokuş kılğan: savaşan, savaşçı (SKT 91b/2)

tokuş kıpar-: savaş çıkarmak (ME 109/3)

3.7.18. tokuş-/doğuş-: savaşmak, muharebe etmek (KE 168v/11, SKT 191b/4, ME 110/1)

KarT. *tokuş-* (Üşenmez, 2006:412), ÇağT. *tokuş-* (Akdemir, 2015:900), KıpT. *tokuş-* (Toparlı vd., 2014:279)

3.7.19. uruş: savaş (NF 69/6)

KarT. *uruş* (Üşenmez, 2006:436), ÇağT. *uruş* (Ünlü, 2013:1187), KıpT. *uruş/uruşu* (Toparlı vd., 2014:294), EAT. *uruş* (TS, 1996:3981)

uruş kıl-: savaşmak (NF 144/14)

3.7.20. uruş-: savaşmak (NF 44/8, ME 121/4)

KarT. *uruş-* (Üşenmez, 2006:436), ÇağT. *uruş-* (Ünlü, 2013:1187), KıpT. *uruş-* (Toparlı vd., 2014:294), EAT. *uruş-* (TS, 1996:3982)

3.8. Savaş Aletleri İfade Eden Sözcükler**3.8.1. ālāt-ı darb: Ar. kamçı, savaş aletleri (K 6/17)**

Savaş aletleri, kamçı (Ünlü, 2013:38) anlamında kullanılan bu terim Türkçede deriden veya ipten örülen kamçı anlamındaki *tura* (TS, 1996:198) ve *berge*, *berke*, *şamçı* (Üşenmez, 2006:154-155, 243) sözcükleriyle karşılanabilir.

3.8.2. aldım : balta (KE 109r/10)

Türkçede *balta* (Akdemir, 2011:46), *baldu* (DLT I/14), *çağan* (Erbay, 2008:156) sözcükleri de balta anlamında kullanılmıştır.

3.8.3. balta/balğa: balta (NF 30/02, KE 39v/10, HŞ 1772)

KarT. *baldu* (Üşenmez, 2006:146), ÇağT. *baldu* (Ünlü, 2013:100), KıpT. *balta* (Toparlı vd., 2014:23), EAT. *baldu* (TS, 1996:36)

balta sal-: balta vurmak, baltalamak (HŞ 3606)

balta ur-: baltalamak, baltayla kesmek (HŞ3334)

3.8.4. başak: okun ya da mızrağın başına geçirilen demir, ok temreni (NF 362/9)

KarT. *başak* (DLT I/191), ÇağT. *başak* (Ünlü, 2013:105), KıpT. *başak* (Toparlı vd., 2014:24), EAT. *başak* (TS, 1995:419)

3.8.5. bıçak: bıçak (NF 118/2, KE 50r/10)

KarT. *bıçak* (Üşenmez, 2006:156), ÇağT. *bıçkı* (Ünlü, 2013:132), KıpT. *bıçak/bıçkı/bıçkıç/bıçku/bıçkuç* (Toparlı vd., 2014:29-30), EAT. *bıçak* (Akdemir, 2011:58)

bıçak sanç-: bıçaklamak (NF 336/11)

bıçak ur-: bıçaklamak, kesmek (NF 118/7)

bıçaççı: bıçak yapan (İML 156)

3.8.6. gürz: Far. gürz, silah olarak kullanılan demir parçası (HŞ 1769)

ÇağT. *gürz* (Ünlü, 2013:416)

Türkçede gürz anlamında kullanılan *balğa, çoğum, kesken, piyazi* (Erbay, 2008:95, 197, 456, 579) terimleri mevcuttur.

3.8.7. hancer/hançer: Ar. hançer (KE 239v/6)

KarT. *hancer* (Üşenmez, 2006:217), ÇağT. *hancer/hançer* (Ünlü, 2013:434)

Türkçede bu anlamda kullanılan *bökde* (Üşenmez, 2006:166), *bükde, бүкте* (DLT I/31, III/272) terimleri mevcuttur.

hançer ur-:hancer vurmak, hançerlemek (HŞ 2712)

3.8.8. hârbe: kısa mızrak, süngü (HŞ 36/06)

ÇağT. *hârbe* (Ünlü, 2013:437)

Türkçede bu anlamda kullanılan *sıpkun, yarım süğü* (TS, 1996:251), *nabza, nize, parhı, senjın, sinân, sökü, sünjü, çida, nâçah, nir merden, sançığ* (Ünlü, 2013:437) terimleri mevcuttur.

3.8.9. kalkan: kalkan, koruyucu (NF 139/15, KE 62v/19)

KarT. *kalkan* (Üşenmez, 2006:242), ÇağT. *kalkan/kılkan* (Ünlü, 2013:570), KıpT. *kalkan* (Toparlı vd., 2014:124), EAT. *kalkan* (TS, 1995:2187)

kalkan bol-: korumak, koruyucu olmak (KE 223v/21)

kalkan tut-: korumak, muhafaza etmek (HŞ 1725)

kalkañçı: kalkan yapan veya satan kimse (İML 155)

3.8.10. kamçı: kamçı (NF 64/2, KE 100v/10)

KarT. *kamçı* (DLT I/417), ÇağT. *kamçı/kamçın* (Ünlü, 2013:571-572), KıpT. *kamçı/kamşı* (Toparlı vd., 2014:125), EAT. *kamçı* (Akdemir, 2011:252)

kamçı ur-: kamçıyla vurmak, kamçılama (KE 222r/8, HŞ 773)

kamçıla-: kamçıyla vurmak, kamçılama (SKT 335b/2)

kamçılaş-: kamçı ile vurmak (ME 110/1)

3.8.11. kılıç/kılınç/kılış: kılıç (NF 48/12, KE 94r/3, MN 34/334)

KarT. *kılıç* (Üşenmez, 2006:266), ÇağT. *kılıç/kılıc/kılınç* (Ünlü, 2013:621), KıpT. *kılıç/kılınç/kılıç* (Toparlı vd., 2014:143), EAT. *kılınç* (TS, 1996:2483)

kılıç kabı: kılıcın kını (İML 173)

kılıç tart-: kılıçla savaşmak, kılıç çekmek (HŞ 4647)

kılıç tutçası: kılıç kabzası (İML 173)
 kılıççı: kılıç açan ve bileyen (İML 156)
 kılıçlaş-: kılıçla vuruşmak (ME 124/4)
 kılıçlı: kılıç takınan adam İML 86)
 kın: kın, kılıç kını (NF 69/13, KE 196r/10, ME 10/7, HŞ 2004)

3.8.12. kuşan-:kuşanmak, silahlanmak (ME 138/7, HŞ 3541)

Kıpt. *kuşan-* (Toparlı vd., 2014:165), EAT. *kuşan-* (TS, 1996:2752)

3.8.13. kübe yarığ: zırh (İML 173)

KarT. *kübe yarığ* (Üşenmez, 2006:296), Kıpt. *kübü yarığ* (Toparlı vd., 2014:166)

3.8.14. mancınık/manciniğ: Yun. mancınık, ağır taşlar atmaya mahsus bir tür top (HŞ 3340, NF 217/8, KE 41r/10)

ÇağT. *mancınığ* (Ünlü, 2013:717), Kıpt. *mancınığ* (Toparlı vd., 2014:177), EAT. *mancılığ* (TS, 1996:2495)

manciniğ ét-: mancınık yapmak, mancınık kurmak (KE 41r/10)
 manciniğ kıl-: mancınık yapmak, mancınık kurmak (KE 41r/9)

3.8.15. nāvek: Far. ok (MN 12/109)

ÇağT. *nāvek* (Ünlü, 2013:828), Kıpt. *nav/nāvek* (Toparlı vd., 2014:198)

Türkçede bu anlamda kullanılan *anğal*, *başağ*, *başak*, *hoğlavuğ*, *kulav*, *paşak*, *savut bozan*, *sumun*, *üç kolik* (Ünlü, 2013:860) terimleri mevcuttur.

3.8.16. oğ: (NF, 31/16, KE 44r/4, ME 45/5)

KarT. *oğ* (Üşenmez, 2006:323), ÇağT. *oğ* (Akdemir, 2015:816), Kıpt. *oğ/oh* (Toparlı vd., 2014:204), EAT. *oğ/oh* (Akdemir, 2011:331-332)

oğ at-: ok atmak (NF 138/9, KE 104r/8)
 oğ atış-: ok atışmak (ME 118/6)
 oğ gezi: okun kirişe geçen oyuk ucu (İML 173)
 oğlaş-: ok atışmak (ME 206/6)
 oğ sabı: okun tutulacak yeri (İML 169)
 oğ tig-: ok değmek, ok değdirmek (HŞ 2454)
 oğ uçur-: ok atmak (HŞ 2041)
 oğ ur-: oklamak, okla vurmak (HŞ 1956)

3.8.17. oluğ: okun sapı, okun temrensiz kısmı (MM 344/3)

3.8.18. sançış tonı: zırh, savaş elbisesi (KE 136v/16)

3.8.19. sâz: Far. silah (SKT 92b/8)

KarT. *sâz* (Üşenmez, 2006:355), ÇağT. *sâz* (Ünlü, 2013:959)

3.8.20. silāh: Ar. silah, savaş aleti (NF 48/5, KE 36r/12)

ÇağT. *silāh* (Akdemir, 2015:859), Kıpt. *silāh* (Toparlı vd., 2014:236), EAT. *silāh* (Akdemir, 2011:383)

Türkçede silah ve savaş aleti anlamında kullanılan *bekter/begter*, *quran*, *ketmen*, *öpçin*, *tolum*, (Erbay, 2008:108, 429, 458, 748) ve *qoyaq*, *yarağ/yaraq*, *qoran* (Ünlü, 2013:988) terimleri de mevcuttur.

silāh bağla-: silah kuşanmak, silahlanmak (HŞ 1998)

silāh keç-: silahlanmak (NF 24/1)

silāh key-: silahlanmak (ME 168/3)

3.8.21. silāhlıq/silāhlig: Ar.+T. silahlı, teçhizatlı (NF 49/12, KE 98v/9, NF 70/15)

Türkçede bu anlamda kullanılan *öpçinlik* (Erbay, 2008:560), *yarağlıq/yaraqlıq* (Ünlü, 2013:1232), *tolumluğ* (Üşenmez, 2006:414) terimleri mevcuttur.

3.8.22. süngi/süngü/sünjü: süngü, mızrak; bayrak (HŞ 4636, HŞ 1772, İML 146, NF 335/15, KE 30v/5, ME 66/2)

OrhY. *sünjü* (Tekin, 2014:168), KarT. *sünjü* (Üşenmez, 2006:375), ÇağT. *sünjü* (Akdemir, 2015:866), EAT. *sünjü* (Akdemir, 2011:396)

3.8.23. tura: kalkan (KE 223r/8)

KarT. *tura* (Üşenmez, 2006:420), ÇağT. *tura* (Erbay, 2008:766)

3.8.24. yarağ/yaraq: silah, teçhizat (NF 7/17, KE 123v/9)

KarT. *yaraq* (Üşenmez, 2006:459), ÇağT. *yarağ/yaraq* (Ünlü, 2013:1232), KıpT. *yaraq* (Toparlı vd., 2014:311), EAT. *yarağ/yaraq* (TS, 1996:4312)

3.8.25. yarağlıq: silahlı (KE 112v/5)

OrhY. *yaraklıq* (Tekin, 2014:185), KarT. *yarağlıq* (Üşenmez, 2006:458), ÇağT. *yarağlıq* (Ünlü, 2013:1232), EAT. *yaraklı/yaraklu* (TS, 1996:4322)

3.8.26. yarığlıq: zırhlı (KE 2r/1)

3.8.27. yarıq: zırh (NF 71/12, KE 66v/12)

KarT. *yarıq* (Üşenmez, 2006:459), KıpT. *yarıq* (Toparlı vd., 2013:312), EAT. *yarıq* (TS, 1996:4347)

yarıq yaşık/yarıq yışık: zırh (NF 45/8, KE 133r/7, NF 33/2)

yarıqlan-: zırh giyinmek (KE 223r/7)

3.9. Düşman ve Düşmanı Tanımlayan Terimler

3.9.1. Óadāvet: Ar. düşmanlık (KE 218v/14)

ÇağT. *Óadāvet* (Ünlü, 2013:10), KarT. *Óadāvet* (Üşenmez, 2006:118), KıpT. *Óadāvet* (Toparlı vd., 2014:2), EAT. *Óadāvet* (Akdemir, 2011:5)

‘ādāvetliğ bol-: Ar.+T. düşmanlık yapmak, düşman sahibi olmak (KE 55r/14)

Düşmanlık yapmak anlamına gelen Arapça kökenli sözcük Türkçede yer alan *yağıla-*, *yağıt-*, *yağuş-* (DLT III/325; III/53; II/90) fiillerinin yerine kullanılmıştır. Türkçede bununla birlikte *kuş-*, *öçeş-*, *yağık-* (Erbay, 2008:435, 547, 834) terimleri de kullanılmıştır.

3.9.2. Óadū: Ar. düşman (MN 10/92)

KarT. *Óadū* (Üşenmez, 2006:117), ÇağT. *Óadū* (Eckmann, 2013:263), KıpT. *Óadū* (Toparlı vd., 2014:3)

Birinin kötülüğünü isteyen, ona zarar vermeye çalışan kimse anlamına gelen Arapça bu sözcük Türkçede *yağı/yağü* sözünün yerine geçmiştir (Eren, 1999:126-127). Harezmi Türkçesi

döneminde bilindiği üzere Arapça ve Farsça alıntı sözcük sayısı çok fazladır. Ancak henüz 11. yüzyılda buna benzer sözcüklerin ilk eserlere yerleşmeye başladığını da görmekteyiz. Sözgelimi Farsça *düşmân/düşmen/düşmân* terimi de Divan-ı Hikmet, Atabetü'l-Hakayık, Kutadgu Bilig ve İlk Kur'an Tercümesi'nde yer almıştır (Üşenmez, 2006:94). Bunun yanında *hasım* (Akdemir, 2011:198), *darğaş/derğaş*, *yaw*, *muħannes*, *dayın* (Erbay, 2008:212, 214, 506, 882), *tütsük* (DLT I/476) sözcükleri de aynı anlamda kullanılmıştır.

3.9.3. düşman/düşmân/düşmân/düşmen: Far. düşman (ME 111/4, NF 20/10, NF 423/1, KE 32r/5, KE 67v/9)

KarT. *düşmân/düşmen* (Üşenmez, 2006:194), ÇağT. *düşmân/düşmen* (Akdemir, 2011:136), KıpT. *düşmân/düşmen/tuşman/tüşmen* (Toparlı vd., 2014:67), EAT. *düşmân/düşmen* (Akdemir, 2011:136)

- düşman bol-: düşman olmak (NF 278/3)
- düşman tut-: düşman olmak (NF 148/10)
- düşmân kıl-: düşman gibi görmek (KE 18r/6)
- düşmânrağ: daha çok düşmanlık etmek (KE 64v/11)
- düşmen bol-: düşman olmak (KE 195r/4)
- düşmen tut-: düşman olmak (KE 7v/9)

3.9.4. düşmenlik/düşmânlik: Far.+T. düşmanlık, adavet (NF 75/10, NF 17/16, KE 25r/5, KE 243r/4)

KarT. *düşmânlik* (Üşenmez, 2006:194), ÇağT. *düşmânlik* (Ünlü, 2013:314), KıpT. *düşmânlik* (Toparlı vd., 2014:67)

3.9.5. haşım/haşm: Ar. hasım, düşman (NF 246/4, KE 21v/10)

- haşım/haşm bol-: düşman olmak, düşmanlık beslemek (KE 136r/13)
- haşm kıl-: hasımı ve düşmanı olarak görmek (KE 244r/10)
- haşımlik/haşmlik: Ar.+T. düşmanlık (HŞ 4388, KE 244r/15)

3.9.6. hıyānat/hıyānet: hıyanet, hainlik (ME 101/2, NF 16/2, SKT 178a/4)

KarT. *hıyānet* (Üşenmez, 2006:220), ÇağT. *hıyānet* (Ünlü, 2013:470), KıpT. *hıyānat* (Toparlı vd., 2014:96)

Türkçede bu anlamda kullanılan *alçı*, *tewlüg* (Üşenmez, 2006:125, 403), *aldağçı*, *aldamçı* (Erbay, 2008:28) terimleri mevcuttur.

- hıyānet bol-: hıyanet etmek, hainlik yapmak (KE 229v/19)
- hıyānat kıl-: hıyanet etmek, hainlik yapmak (NF 195/8)
- hıyānet kılğan: hain, hıyanet eden (SKT 395a/6)
- hıyānatlıg/hıyānetliğ: Ar.+T. hıyanetlik eden (KE 221r/1)

3.9.7. huşümet: Ar. düşmanlık, husumet (NF 203/15, KE 235v/13)

KarT. *huşümet* (Üşenmez, 2006:222), ÇağT. *huşümet* (Akdemir, 2015:691), KıpT. *huşümet* (Toparlı vd., 2014:99)

- huşümet kıl-: husumet beslemek (NF 284/16)
- huşümet kılğan: husumet besleyen (SKT 321a/9)
- huşümet kılış-: karşılıklı husumet beslemek (NF 203/15)
- huşümetliğ: Ar.+T. husumet besleyen, düşmanlık eden (SKT 300a/8)

3.9.8. kāfir/küffār¹⁰: Ar. kafir, inanmayan, iman etmeyen; kafirler; düşmanlar (HŞ 4480, NF 11/11, KE 34r/2, ME 170/7)

KarT. *kāfir* (Üşenmez, 2006:240), ÇağT. *kāfir* (Akdemir, 2015:718), KıpT. *kāfir* (Toparlı vd., 2014:123)

Türkçede bu anlamda kullanılan *gâvur*, *kavur* (TS, 1996:195) terimleri mevcuttur.

3.9.9. kamluk: kamlık, hainlik yapmak, hıyanet (NF 294/16)

3.9.10. öç(1): öç, intikam (KE 203r/10)

KarT. *öç* (Üşenmez, 2006:329), ÇağT. *öç* (Akdemir, 2015:821), KıpT. *öçeç* (Toparlı vd., 2014:209), EAT. *öç* (Akdemir, 2011:346)

öç al-: öç almak, intikam almak (ME 47/1)

öç alğan: öç alan, muntakim (449b/3)

3.9.11. öç(2): rehin, tutsak (KE 49r/19)

öç bağlaş-: rehin tutmak, tutsak etmek (ME 111/5)

öç ur-: tutsak etmek, rehin olarak almak (ME 119/7)

3.9.12. öçeş-(2): karşılıklı rehin alışverişi (ME 11/5)

3.9.13. yağı/yağı: düşman (NF 146/15, ME 12/7, AO I/16)

OrhY. *yagı* (Tekin, 2014:184), KarT. *yagı* (Üşenmez, 2006:450), ÇağT. *yagı* (Akdemir, 2015:923), KıpT. *yagı* (Toparlı vd., 2014:306), EAT. *yagı* (TS, 1996:4194)

yağıla-: düşmanlık etmek (İML 112)

yağılaş-: düşmanlık edişmek, düşman olmak (KE 178r/3, ME 125/3)

3.9.14. yağılık: düşmanlık (KE 25r/5, ME 111/2)

KarT. *yağılık* (Üşenmez, 2006:450), ÇağT. *yağılık* (Ünlü, 2013:1219), EAT. *yağılık* (TS, 1996:4197)

3.10. Zafer/Yenilgi Terimleri

3.10.1. açıl-: fethetmek, ele geçirmek (SKT, 515a/7)

ÇağT. *açıl-* (Ünlü, 2013:7), KarT. *açıl-* (Üşenmez, 2006:117), KıpT. *açıl-* (Toparlı vd., 2014:2), EAT. *açıl-* (TS, 1995:11)

3.10.2. fetḥ: Ar. fetih, ele geçirmek (NF 71/14, KE 226/12)

ÇağT. *feth* (Akdemir, 2015:655), KıpT. *feth* (Toparlı vd., 2014:82)

Türkçede *ilger-* (Erbay, 2008:282), *al-* (Üşenmez, 2006:124), *elikdür-* (TS, 1995: 1433) terimleri de fethetmek, ele geçirmek anlamlarında kullanılmıştır.

fetḥ kıl-: fethetmek, ele geçirmek (NF 111/9)

fetḥ tile-: zafer kazanmayı istemek (SKT 173a/3)

3.10.3. galebe: Ar. üstünlük, galibiyet, kalabalık, çokluk (NF 71/1, KE 152/18)

KarT. *galebe* (Üşenmez, 2006:212), ÇağT. *galebe* (Akdemir, 2015:658)

¹⁰ Her ne kadar dini bir terim olarak ele alınsa da İslamiyet'ten sonra savaşılan düşmanlar genel olarak başka dinden olduğu için harp meydanında savaşılan kişiler için de bu kavram kullanılmıştır.

Türkçede bu anlamda kullanılan *açıkluk* (Üşenmez, 2006:118), *baskın* (Erbay, 2008:99), *artıklık/artukluk*, *yeğinlik*, *yeğlik* (TS, 1996:377) terimleri mevcuttur.

galebe bol-: galip olmak, üstün olmak (NF 249/4, KE 34r/10)

galebe kı1-: galip gelmek (ME 220/4, SKT 248a/5)

3.10.4. **ğālib: Ar. galip, üstün, üstün gelen, yenen, kazanmış (NF 70/5, KE 230v/14)**

KarT. *ğālib* (Üşenmez, 2006:212), ÇağT. *ğālib* (Akdemir, 2015:658), KıpT. *ğālib* (Toparlı vd., 2014:85), EAT. *ğālib* (Akdemir, 2011:158)

Türkçede bu anlamda kullanılan *kazgançı* (Erbay, 2008:354), *eli üstün, üstün ellü, yeğin, yiğün, zaferlü* (TS, 1996:127) terimleri mevcuttur.

ğālib bolğan: alt eden, üstün gelen (SKT 456a/4)

ğālib bol-: üstün gelme, galebe çalma (SKT 271a/4)

ğālib kel-: üstün gelmek, galebe çalmak (KE 112v/7)

ğālib kı1-: üstün kılmak (SKT 490b/8)

3.10.5. **helāk: Ar. helak, yok olma, ölme (KE 20r/11)**

ÇağT. *helāk* (Akdemir, 2015:682), KıpT. *helāk* (Toparlı vd., 2014:95), EAT. *helāk* (Akdemir, 2011:201)

Türkçede bu anlamda kullanılan *kılıç girmek, kırılmak* (TS, 1996:159) terimleri mevcuttur.

helāk bol-: helak olmak, yok olmak (NF 12/17)

helāk kı1-: mahfetmek, helak etmek, yok etmek (KE 24v/7)

helāket: Ar. helaklık, yok olmak (ME 31/3)

helāket bol-: helak olmak, yok olmak (NF 144/16)

helāketlik: Ar.+T. helak, yok olma (NF 137/5)

helāklik: Ar.+T. yok olmak, mahvolmak, helaklık (KE 157v/9)

3.10.6. **imtişāl kı1-: Ar.+T. emre boyun eğme (NF 281/13)**

ÇağT. *imtişāl* (Ünlü, 2013:527), KıpT. *imtişāl* (Toparlı vd., 2014:111)

Türkçede bu anlamda kullanılan *eşit- una-* (Erbay, 2008:251, 803), *yumşan-*, *boyun suğan-*, *boyun sumak*, *boyun sümek*, (Üşenmez, 2006:165, 483), *ilik, döleklik* (TS, 1996:188) terimleri de mevcuttur.

3.10.7. **қаçaғ: bozgunluk, hezimet (İML 146)**

3.10.8. **қаңғınçı: bozguna uğrayan, münhezim (İML 146)**

ÇağT. *қаңғуңчи* (Erbay, 2008:301), KıpT. *қаңғынчи* (Toparlı vd., 2014:122), EAT. *қаңғунчу/қаңғун* (TS, 1995:2156-2157)

3.10.9. **сıғ-: bozguna uğramak (ME 156/5)**

3.10.10. **žāfer: Ar. zafer (KE 151r/2)**

ÇağT. *žāfer* (Akdemir, 2015:940), KıpT. *žāfer* (Toparlı vd., 2014:335), EAT. *žāfer* (Akdemir, 2011:507)

žāfer bul-: galip gelmek (SKT 304b/5)

žāfer tap-: yenmek, galip gelmek (KE 64r/3, SKT 87a/2)

3.11. Strateji Belirten Terimler

3.11.1. busuğ/busuğ: pusu, tuzak (KE 140r/5, KE 223r/9)

KarT. *busuğ/pusuğ* (Üşenmez, 2006:170, 340), ÇağT. *busu* (Erbay, 2008:139), KıpT. *buşu* (Toparlı vd., 2014:38), EAT. *busu* (Akdemir, 2011:82)

busuğ ur-: pusu kurmak, tuzak kurmak (KE 223r/9)

3.11.2. handağ: Ar. hendek, çukur (NF 27/17)

ÇağT. *handağ* (Ünlü, 2013:434), KıpT. *handağ* (Toparlı vd., 2014:91), EAT. *handağ* (Akdemir, 2011:196)

Türkçede bu anlamda kullanılan *aruğdal*, *cib*, *or*, *ora*, *siğ* (Erbay, 2008:61, 149, 532, 626), *eşin*, *ğandağ* (TS, 1996:160) terimleri mevcuttur.

handağ kazı-: hendek kazmak, çukur açmak, siperlik kazımak (NF 29/1)

handağ kıl-: hendek kazmak, çukur açmak, siperlik kazımak (NF 32/9)

3.11.3. karağla-: yol kesmek, yağma etmek (HŞ 874)

KarT. *karağla-* (Üşenmez, 2006:247), EAT. *karağla-* (TS, 1995:2264)

3.11.4. keyd: tuzak (SKT 502a/9)

KarT. *keyd* (Üşenmez, 2006:264), ÇağT. *keyd* (Ünlü, 2013:617)

3.11.5. kuşa-: kuşatmak (ME 179/7)

EAT. *kuşa-* (TS, 1996:2751)

3.11.6. tuzak: tuzak (KE 77r/11, İML 160)

KarT. *tuzak* (Üşenmez, 2006:424), ÇağT. *tuzak* (Ünlü, 2013:1168), KıpT. *tuzak* (Toparlı vd., 2014:286), EAT. *tuzak/tuzah* (Akdemir, 2011:434)

tuzak kur-: tuzak kurmak (HŞ 1562)

3.12. Ganimet ve Vergi Bildiren Terimler

3.12.1. alban: Moğ. bir çeşit toprak vergisi (K1/37)

ÇağT. *alban* (Ünlü, 2013:32)

Türkçede vergi anlamında Arapça *harāc* (Akdemir, 2009:197), Türkçe *bért* (DLT I/341) ve Farsça *gezjd* (Üşenmez, 2006:213) sözcüklerinin de kullanıldığı tespit edilmiştir.

3.12.2. Övārīzāt: Ar. harp sebebiyle alınan muvakkat vergisi (AO 2/45)

Türkçede vergi anlamında Arapça *harāc* (Akdemir, 2009:197), Türkçe *bért* (DLT I/341) ve Farsça *gezjd* (Üşenmez, 2006:213) sözcüklerinin de kullanıldığı tespit edilmiştir.

3.12.3. ganişmet: Ar. ganimet, fırsat, yağma (NF 117/5, KE 222v/8)

KarT. *ganişmet* (Üşenmez, 2006:212), ÇağT. *ganişmet* (Akdemir, 2015:659), KıpT. *ganişmet* (Toparlı vd., 2014:85), EAT. *ganişmet* (Akdemir, 2011:159)

Türkçede bu anlamda kullanılan *alanç*, *olca* (Erbay, 2008:24, 526) *toyumluğ*, *avulcay*, *çuldu* (Ünlü, 2013:262) terimleri mevcuttur.

ganişmet al-: ganimet almak, yağma etmek (KE 229v/10)

ganişmet bir-: ganimet olarak vermek (SKT 405a/3)

ganişmet kıl-: ganimet olarak almak, yağma etmek (NF 82/16, ME 44/8)

gâimet kılu bir-: ganimet olarak verivermek (SKT 523a/2)

gânîmet tut-: ganimet olarak almak (ME 133/5, HŞ 3947)

3.12.4. olca: Moğ. ganimet, yağma (ME 142/1)

ÇağT. *olca/olça* (Ünlü, 2013:862), KıpT. *olça* (Toparlı vd., 2014:204), EAT. *olca* (TS, 1996:128)

3.13. Diğer Terimler

3.13.1. baş: yara, ceriha (NF 182/16)

KarT. *baş* (DLT I/59), ÇağT. *baş* (Ünlü, 2013:105), KıpT. *baş* (Toparlı vd., 2014:24), EAT. *baş* (TS, 1995:414)

başla-: yaralamak (İML 107)

başlamış: yaralanmış, yaralı (İML 146)

baş kııl-: yaralamak (KE 11v/5)

başlığ/başlu: yaralı (KE 75v/15, ME 142/3)

başlığ bol-: yaralanmak (NF 184/9, KE 223v/10)

başlığ kııl-: yaralanmak (KE 222r/5)

3.13.2. hîsn: Ar. kale (SKT 522b/2)

ÇağT. *hîsn* (Ünlü, 2013:470)

Türkçede kale anlamında kullanılan *burc*, *hîsâr* (Üşenmez, 2006:169, 221), *ark*, *biçin*, *erk*, *korğan*, *korğançe*, *kurğan*, *kurğança*, *kermen* (Erbay, 2008:54, 113, 245, 403, 430, 454), *çakar*, *kumarğal*, *mürçal*, *mürçel* (Ünlü, 2013:668) terimleri mevcuttur.

hışn kııl-: korumak, saklamak (SKT 316b/1)

hışnka kat-: muhafaza altına almak (SKT 232a/2)

3.13.3. kaçğak/kaçkaç: kaçak, firar eden, firari (KE 74v/11)

ÇağT. *kaçğak/kaçkaç/kaçğuyıcı/kaçğuci/kaçğun/kaçkaç/kaçteç/kaçar* (Ünlü, 2013:559), KıpT. *kaçğınçı* (Toparlı vd., 2014:122), EAT. *kaçğın* (TS, 1995:2149)

kaçğaklık: kaçaklık olma durumu (73v/4)

3.13.4. kalŌa: Ar. kale (NF 138/8, KE 134v/3)

ÇağT. *kalŌa* (Ünlü, 2013:568), KıpT. *kalŌa* (Toparlı vd., 2014:124), EAT. *kalŌa* (Akdemir, 2015:251)

3.13.5. kan: kan, vücuttaki renkli sıvı (NF 12/17, KE 9v/17)

KarT. *kan* (DLT I/192), ÇağT. *kan* (Ünlü, 2013:573), KıpT. *kan* (Toparlı vd., 2014:125), EAT. *kan* (Akdemir, 2011:253)

kan aht-: kan akıtmak, kan akmak (KE 248r/21)

kan algıcı: kan alıcı (İML 145)

kan bol-: kanamak, kanlanmak (KE 114v/21)

kan çık-: kanamak (KE 171r/4)

kan kııl-: kanatmak (NF 425/3, KE 17v/5)

kan istegüci: öldürülen kişinin velisi, mirasçısı (SKT 274a/1)

kan tök-: öldürmek (NF 277/3, KE 6r/3)

ķana-: kanamak (354/17)

ķańa bat-: adam öldürmek (HŞ 4502)

ķańa bulan-: adam öldürmek kana bulanmak (HŞ 4557)

ķańa kir-: adam öldürmek (HŞ 3911)

3.13.6. ķın: işkence, azap, ceza, eziyet (KE 22v/12)

KarT. *ķın* (Üşenmez, 2006:267), ÇağT. *ķın* (Ünlü, 2013:622), KıpT. *ķın* (Toparlı vd., 2014:144), EAT. *ķın* (TS, 1996:2489)

ķın bol-: işkence olmak, ceza olmak (KE 102v/18)

ķın kör-: işkence görmek, eziyet görmek (KE 74v/2)

3.13.7. ķorġan: hisar, kale (KE 134r/21)

3.13.8. töre: Moĝ. töre, usul, gelenek (NF, 111/17, KE 97r/20)

KarT. *törü* (Üşenmez, 2006:417), ÇağT. *töre* (Ünlü, 2013:1154), KıpT. *töre/türe* (Toparlı vd., 2014:282)

3.13.9. urġu: bayrak, bayrak ucu (İML 146)

3.13.10. yelük: bayrak, süngü ucuna asılan bayrak (KE 125r/6)

3.13.11. zahm: Ar. yara (NF 154/5, KE 249r/7)

KarT. *zahn* (Üşenmez, 2006:488), ÇağT. *zahn* (Ünlü, 2013:1269), KıpT. *zahn* (Toparlı vd., 2014:335), EAT. *zahn* (Akdemir, 2011:507)

Türkçede *bart*, *bart baş*, *baş bart*, *baş bört*, *bıçılġan/bıçılġan*, *daĝ*, *döġün*, *göyündürme*, *taĝ* (TS, 1996:390), *yäre*, *cürh*, *hanc*, *yara*, *cerāhat*, *ķıban*, *ķıpķan*, *yerā* (Ünlü, 2013:1233) sözcükleri de yara anlamında kullanılmıştır.

4. SONUÇ

1. Taranan metinlerden derlenen toplam 137 kelime veya kelime grubu oluşturan madde başı tespit edilmiştir. Bazı madde başlarının yardımcı fiil olarak deyim oluřturduĝu görölmüş bunlar da madde başının altında geçtikleri metin ve varak numaralarıyla birlikte verilmiştir. Bu noktada dönemin askerî terminoloji bakımından çok zengin olduĝu görölmüştür.
2. Taranan 137 madde başının 31'i Arapça, 15'i Farsça, 7'si Moĝolca, 1'i Yunanca geri kalanı ise Türkçedir. Bu noktada Türkçe askerî sözcük varlıġının üstünlüĝü açıktır.
3. Asker bir toplum olan Türkler tarih sahnesine çıktıklarından beri savaş terimleri oluşturmuştur. İslamiyet'in kabulüyle birlikte bu terimlerin varlıĝı korunmuştur. İlk yazılı kaynaklardan beri takip ettiĝimiz *alp*, *alpaġut*, *buyruk*, *sü*, *atlıĝ*, *sanç-*, *sünüg*, *yaraĝlıĝ*, *yaĝı* gibi askerî söz varlıġının Harezmi Türkçesinde de varlıġını sürdürdüĝü tespit edilmiştir.
4. Bu dönemde aynı askerî terimin birden fazla sözcükle karřılındıĝı tespit edilmiştir. Bu çoklu kullanım bazen *alp-alpaġut* gibi Türkçe kökenli sözcüklerle bazen *sü-leşker* gibi Türkçe ve yabancı bir kelimeyle bazen de *ceng-cihād-harb* gibi yabancı farklı sözcüklerle yapılmıştır.
5. Bu dönemde aynı sözcüĝün farklı varyantları tespit edilmiştir. Sözelimi *ġazā/gazāt*, *toķuř-*/*doķuř-*, *mancınıķ/mancınıķ*, *duşman/düřmān/düřmān/düşmen*, *sünĝi/sünĝü/sünĝü ...vb.*
6. Bu dönemde tanıklanan sözcüklerin bu dönem dilinin devamı sayılan Çaĝatay Türkçesinde de hemen hemen eksiksiz bir şekilde tanıklandıĝı gözlemlenmiştir.
7. Bu dönemde kullanılan *bahādurluķ*, *silāhlıĝ/silāhlig* gibi alıntı sözcüklerin Türkçe ekler sayesinde geliřtirildiĝi tespit edilmiştir.

8. İslam'la birlikte savaş terminolojisine de yeni kavramlar girmiştir. Sözelimi din uğruna yapılan savaş anlamındaki *cihād*, Allah yolunda savaşan, cihat eden anlamındaki *mücāhid* ve savaşırken Allah yolunda ölen kimse anlamındaki *şehid/şehidlik* terimleri İslam sayesinde dil literatürüne girmiş sözcüklerdir.

KISALTMALAR

AO	: Altın Ordu Sahasına Ait Yarlık ve Bitikler
Ar.	: Arapça
C.	: Cilt
ÇağT.	: Çağatay Türkçesi
EAT.	: Eski Anadolu Türkçesi
Far.	: Farsça
HŞ	: Hüsrev ü Şirin
İML	: İbni Mühenna Lügati
K	: Kırım Sahasına Ait Yarlık ve Bitikler
KarT.	: Karahanlı Türkçesi
KE	: Kıyasü'l-Enbiya
KıpT.	: Kıpçak Türkçesi
ME	: Mukaddimetü'l-Edeb
MN	: Muhabbetname
Moğ.	: Moğolca
NF	: Nehcü'l-Feradis
OrhY.	: Orhun Yazıtları
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SBD	: Sosyal Bilimler Dergisi
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SKT	: Satır Arası Kur'an Tercümesi
T.	: Türkçe
Ünv.	: Üniversite
vd.	: ve diğerleri
Yun.	: Yunanca

KAYNAKÇA

1. AKDEMİR, Y. (2015). *Kemaleddin Hüseyin Harezmi'nin Çağatay Türkçesiyle Kaside-i Bürde Şerhi (İnceleme, Metin, Çeviri, Gramatikal Dizin)*, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

2. -----(2011). *Süheyl ü Nev-Bahar'ın Gramatikal Dizini*, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
3. AKSAN, D. (2003). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: TDK Yay.
4. ARAT, R.R. (1999). *Kutadgu Bilig I Metin*, Ankara: TDK Yay.
5. ARAT, R.R. (1999). *Edib Ahmed b. Mahmud Yükneki. Atebetü'l-Hakâyık*, Ankara: TDK Yay.
6. -----(1979). *Kutadgu Bilig III İndeks* (indeksi nesre hazırlayanlar: Kemal Eraslan, Osman Fikri Sertkaya, Nuri Yüce), İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Edebiyat Fakültesi Basımevi.
7. ATALAY, B. (1943). *Divânü Lûgat-it-Türk Tercümesi I-II-III; IV. Endeks*, Ankara: TDK Yay.
8. ATA, A. (2002). *Harezmi-Altordu Türkçesi*, İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi:36.
9. -----(1997). *Nasırü'd-din Bin Burhanü'd-din Rabguzi, Kıyasü'l-Enbiya (Peygamber Kıssaları), II Dizin*, Ankara: TDK Yay.
10. -----(2004). *Karahanlı Türkçesi-Türkçe İlk Kur'an Tercümesi*, Ankara: TDK Yay.
11. -----(1998). *Nehcü'l-Feradis, Uştmahtarın Açık Yolu, Dizin-Sözlük*, TDK Yay., Ankara, 1998.
12. BERBER, O. (2010). Muhakemetü'l-Lügateyn'deki Türk Ordu Teşkilatına Ait Terimlerin Karşılaştırmalı İncelemesi, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 5/3 Summer, s. 890-904.
13. BÜLBÜL, F. (2011). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü'ndeki Askerî Terimler, Yozgat*: Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
14. CAFEROĞLU, A. (1988). *Türk Dili Tarihi, C. II*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
15. CLAUSON, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford,
16. DEVELLİOĞLU, F. (2000). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Kitabevi Yay.
17. DONUK, A. (1988). *Eski Türk Devletlerinde İdari ve Askerî ünvan ve Terimler*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
18. EKER, S. (2006). Sü ve Sü ile yapılan Terimler üzerine Disiplinler arası Bir İnceleme, *Türkbilim Türkoloji Araştırmaları*, 104-133.
19. -----(2006). Subay, Astsubay; Er, Erat/Erbaş Terimleri Üzerine, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, ss. 327-340.
20. -----(2007). *Türk Dil Bilimi Bakımından Tarihi Askerî Terminoloji*, Ankara: Grafiker Yay.
21. ERBAY, F. (2008). *W. Radloff'un "Opus Slovaria Tyurkskish Nareçiy" Adlı Eseri ve Eserde Geçen Çağatay Türkçesine Ait Kelimelerin İncelenmesi*, Konya: Selçuk Üniv. SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
22. ERCİLASUN, A.B. (2008). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
23. EREN, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara: Bizim Büro Basım Evi.
24. ERGENE, O. (2017). Harezmi Türkçesi Metinlerinde Eş Adlılık, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6(2), s. 577-610, Türkiye.

25. Gül, E. (2014). Babürname’de Geçen Askerî Terimler Üzerine, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, C. 62, S. 1, s. 27-104.
26. HACIEMİNOĞLU, N. (2000). *Kutb’un Hüsrev ü Şirin’i ve Dil Hususiyetleri*, Ankara:TDK Yay.
27. HÜSNÜ, R.H. (1312). *Kamus-ı Askerî Fransızca-Türkçe Türkçe-Fransızca I. Cild*, İstanbul: Matbaa-i Sarıyan.
28. -----(1971). *İngilizce Türkçe Askerî Terimler Sözlüğü*, Ankara: GKB Yay.
29. KARAKUZU, S.H. (1955). *Askerî Terimler*, İstanbul: Çituri Biraderler Basımevi.
30. KAYA, H. (2018). Harezm-Altın Ordu Sahası Metinlerinde Moğolca Söz Varlığı I, *Ankara Üniv. Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 22 (1), s. 116-129.
31. KOÇ, Ü. (2002). XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Çavuşluk Teşkilatı, *Fırat Üniv. SBD*, C. 12, S. 2, s. 395-420.
32. KÖPRÜLÜ, F. (2004). *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara:Akçağ Yay.
33. ÖZYETGİN, A.M. (1996). *Altın Ordu, Kırım Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslup İncelemesi*, Ankara: TDK Yay.
34. -----(1935).*Rütbe ve Birliklerin Öz Türkçe Karşılıkları*, Ankara: TC Büyük Erkânı Harbiye Reisliği.
35. SABUNCUOĞLU, N. (2018). *Ansiklopedik Askerî Terimler Sözlüğü, İngilizce-Türkçe*, Ankara: TDK Yay.
36. SOYASLAN, H. (1971). *Askerî Terimler Sözlüğü*, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.
37. -----(2009). *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I-VI (A-Z)*. Ankara: TDK Yay.
38. TAYMAS, A.B. (1988). *İbni Mühenna Lügati*, Ankara.
39. TEKİN, T. (2014). *Orhon Yazıtları*, Ankara: TDK Yay.
40. TERES, E. (2007). Karahanlı Türkçesinde Askerlikle İlgili Bazı Terimler Üzerine (2), *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/4 Spring, 1185-1192.
41. -----(2009). Orta Türkçede ‘Zırh, Kalkan’ Anlamı Taşıyan Bazı Sözcükler, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/3 Spring, 2113-2118.
42. TIETZE, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı I-II*, İstanbul: Simurg Yayıncılık.
43. TOPARLI, R. ve Mustafa Argunşah (2008). *Muinü’l-Mürid*, Ankara: TDK Yay.
44. Toparlı, R. Vural, H.,Karaatlı, R. (2014). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yay.
45. TUTAR, A., ERDOĞAN. İ. (2017). Divanu Lügati’t-Türk’te Yer Alan Bazı Askerî Kavramlar, *İslami Araştırmalar Dergisi*, S. 28(1), s. 19-26.
46. TÜRKMEN, L. (1969). *Harezmi Muhabbet-name*, Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul.
47. USER, H.Ş. (2002). Eski Türk Yazıtlarında Politik ve Askerî Terimlerden Örnekler, *Bilig Dergisi*, S. 60, Kış, s. 257-272.
48. ÜNLÜ, S. (2012). *Harezm Altınordu Türkçesi Sözlüğü*, Eğitim Yayınevi, Konya, 2012.
49. -----(2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, Konya: Eğitim Yayınevi.
50. ÜŞENMEZ, E. (2006). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*, Kütahya: Dumlupınar Üniv. SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,

51. VEZVEZOĞLU, S. (2017). *Eski Türkçede Askerlik Terimleri*, Ankara: Gazi Üniv SBE, Yayınlanmamış Yüksel Lisans Tezi.
52. YILMAZ, S.A. (2008). Eski Türk Runik Harfli Metinlerdeki Askerî ve Siyasi Terimler ile Unvan Niteleyici Özbek Türkçesindeki İzleri, *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, C. 4, S. 7, s. 260-269.
53. YÜCE, N. (2014). *Mukaddimetü'l-Edeb*, Ankara:TDK Yay.

Kayser Eminp ur'un Şiirlerinde Çocuk, Çocukluk ve Tabiat

Musa BALCI¹

CHAPTER 3

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi

GİRİŞ

Bu çalışmada, çağdaş Fars şiirinin 1979 İnan İslâm Devrimi sonrası temsilcilerinin önde gelen isimlerinden Kayser Eminpür'un şiirlerinde çocuk, çocukluk dönemi, tabiat ve bahar tasviri teması ele alınacaktır. Ayrıca Eminpür'un çocuk ve gençlere yönelik kaleme aldığı şiirlerin gerçekten çocuk şiirleri mi yoksa şairin kendi çocukluk dönemini tasvir ettiği nostaljik şiirler mi olduğu sorusuna cevap aranacaktır. Kayser Eminpür'un çocuk ve çocukluk temasını işlediği şiirlerde öne çıkan konular, şairin konuyu ele alma biçimi ve diğer şiirleri arasında çocuk ve gençlik şiirlerinin konumu gibi başlıklara ilişkin çıkarımlar yapılacaktır. Bu çıkarımlar, hem çağdaş İnan çocuk şiiri konusunda bir fikir oluşturacak hem de şairin kendi çocukluk dönemini daha net biçimde görme imkânı verecektir.

Kayser Eminpür'un çocuk, çocukluk ve tabiat tasvirlerini işlediği şiirleri, Türkçede çocuk ve gençlik edebiyatı olarak ifade edilen içeriğe uygundur. Farsçada bu tarz şiirler ve eserler için “ادبيات نوجوان /gençlik edebiyatı” kavramı tercih edilmektedir. Fakat gerek bu kavramın ve gerekse Eminpür'un söz konusu şiirlerinin içeriğine bakıldığında; bu şiirlerin ilk çocukluk (0-2 yaş) döneminden öte ikinci çocukluk (2-12 yaş) ve ergenlik (12-18 yaş) dönemine hitap ettiği görülmektedir. Kaldı ki Eminpür'un tamamen bu temalarla işleyen *Be Kovl-i Perestû* adlı şiir kitabının müstakil basımı gençlerdence çocukların dünyasına uygun biçimde resimlendirilmiştir. Eminpür'un kuramsal içerikli *شعر و کودکی / Şiir ve Çocukluk* başlıklı bir kitabının varlığını da belirtmek gerekir. Bütün bu sebeplerden dolayı, Eminpür'un eserlerini konu alan bu çalışmamızda çoğunlukla “çocuk edebiyatı” ve kimi yerlerde ise “çocuk ve gençlik edebiyatı” kavramları kullanılmıştır.

1. KAYSER EMİNPÜR'UN ŞİİRLERİNDE ÇOCUK VE ÇOCUKLUK DÖNEMİ

Slovenyalı şair Boris Novak'ın (d. 1953) “her şair, büyük bir çocuktur”¹ sözünden yola çıkacak olursak; şiirlerinde çocuk, çocuk bakışı veya çocukluk izi bulunmayan şair yoktur denilebilir. Kimi şairlerin şiirlerinde bu konular daha geniş yer tutmuş ve hatta bazıları bu konularda müstakil kitaplar kaleme almıştır. Kimi şairler “çocuk şiirleri şairi”, kimileri ise “şair” olarak nitelendirilmektedir. Doğrusu şairleri yazdıkları şiirlerdeki içerik ve kullandıkları dil ve üslup bakımından sınıflara ayırmak ve bu ayrımı net çizgilerle ifade etmek makul bir yaklaşım değildir. Bir kişi eğer şiir yazmışsa ve şair olarak kabul görmüşse onun eserlerinin tarzı ve içeriği daha geri planda durmalıdır. Zira şairlerin şiir tarzları ve eserlerinde kullandıkları üslup sanat yaşamları boyunca aynı kalmamaktadır.

Eserlerinin içeriği, kullandığı dil ve üslup bakımından hem çocuk edebiyatının konusu olan ve hem de genel şiir okuyucusuna hitap eden şiirler kaleme alan Kayser Eminpür, 1979 sonrası İnan şiirinde dikkat çekici bir kişiliktir. O, hem çocuklar ve gençlere yönelik hem de kendisinden sonraki dönemlerde çocuk şiirleri yazan şairleri etkilemiştir. İnkılâp sonrası Fars çocuk şairleri arasında, Eminpür'un etkisinde kalan şairlere örnek vermek gerekirse *Yek Sebed Bû-yi Behâr* adlı kitabı ile Efsîn Alâi ve *Der Piyâderov* adlı kitabı ile Bîvek Melekî'nin isimleri sayılabilir. Selmân Herâtî'nin *Ez İn Sitâre Tâ Ân Sitâre* (1367 hş.) adlı kitabı da, Eminpür'un çocuklara yönelik yayımlanan ilk kitabı *Misle Çeşme Misle Rûd* (1368 hş.) isimli kitabından bir yıl önce yayınlanmış olmakla birlikte Eminpür'un etkisini taşımaktadır. Eminpür'un *Misle Çeşme Misle Rûd* kitabı yayın tarihi olarak Herâtî'nin *Ez İn Sitâre Tâ Ân Sitâre* kitabından sonra basılmış olsa da, Eminpür'un şiirlerinin mecmualardaki basım tarihi daha eskidir. Bu sebeple Selmân Herâtî de Eminpür'un çocuk şiirleri tarzından etkilenen şairlerden sayılabilir.² Kayser Eminpür'un çocuk ve gençlere yönelik kaleme aldığı şiirleri

¹ Nâsir Alizâde, Abbas Bâkinijâd, “Kayser Eminpür ve Rüykerd-i Nostâlîjk”, *Mecelle-yi Bûstân-i Edeb-i Dânişgâh-i Şirâz*, Yıl: 4, Sayı: 2, 1391 hş., s. 194.

² Şehrâm Recebzâde, “Deh Nokte Derbâre-yi Şîrhâ-yi Novcevánâne-yi Kayser Eminpür”, *Pejûhişnâme-yi Edebiyyât-i Kûdek ve Novcevánân*, Sayı: 28, 1381 hş., s. 156-157.

konusunda kedine özgü bir üsluba sahip olmakla birlikte, *Manzûme-yi Zohr-i Rûz-i Dehhom* kitabında Siyâvuş-i Kısra'yî'ninâreş-i Kemângîr şiirinin etkisini taşıdığı söylenebilir.³

Çağdaş İran şiirinin 1979 sonrası en önemli temsilcilerinden Kayser Eminpûr'un manzumelerinde çocukların dünyası ve çocukların gözünden bakışı ayrı bir yerde durur. Zira Eminpûr'u diğer şairlerden farklı kılan özelliklerinin başında, onun çocuklar ve gençlere yönelik iki şiir kitabı kaleme almış olması gelir. Yine onun, gençlere yönelik olarak çıkarılan *Surûş* isimli derginin yaklaşık olarak on bir yıl editörlüğünü üstlenmiş olması da anlamlıdır.⁴ Aylık olarak yayınlanan *Surûş* dergisi, İran tarihinde gençlere yönelik yayınlanan ilk edebiyat ve sanat dergisi olma özelliğini taşımaktadır.⁵ Onun çocuk ve çocukluğa ilgisi, sadece çocuklar için yazdığı şiirlerle sınırlı kalmamıştır. Eminpûr'un bu konuyu kuramsal açıdan ele alan *شعر و کودکی / Şiir ve Çocukluk* adlı bir kitap kaleme almış olması da önemlidir.

Yakından tanıyanların verdiği bilgilere göre Kayser Eminpûr, çocukluk döneminde müreffeh bir hayat yaşamamış hatta fakir denebilecek bir ortamda büyümüştür. Onun hayatının sonraki dönemleri çocukluk dönemine oranla daha müreffeh geçmiştir. Çocukluk zamanları yokluk içinde geçmesine rağmen, onun şiirinde hatırlanmaya değer mutlu bir dönem olarak tasvir edilir.⁷

Kayser Eminpûr'un ilk şiir kitapları olan *Der Kûçe-yi Âtâb* ve *Teneffus-i Sobh* kitapları 1363 hş./1984 yılında yayınlanmıştır. Onun çocuklara ve gençlere yönelik müstakil ilk kitabı ise *Manzûme-yi Zohr-i Rûz-i Dehhom* adıyla 1365 hş./1986 yılında basılmıştır.⁸ Kerbela faciasını anlatan ve Eminpûr'un toplu şiirler kitabında son şiir⁹ olarak yer verilen bu manzume, bir bakıma şairin İranlı çocuklara vasiyeti gibi durmaktadır. Eminpûr'un ilk kitapları arasında da çocuklara ve gençlere yönelik şiirler bulunmaktadır. Bu sebeple onun şairliğini çocuk ve gençlere yönelik şiirler yazdığı dönem ve öncesi gibi iki kısımda değerlendirmek doğru değildir.

Kayser Eminpûr, çocuklara ve gençlere yönelik kaleme aldığı *به قول پرستو / Kurlangıçların Diliyle* ve *مدل چشمه، مثل رود / Çeşme Gibi, Nehir Gibi* adlı kitaplarının yanı sıra, nesir olarak *بی بال پریدن / Kanatsız Uçmak* ve *گفتگوهای بی گفت و گو / Söyleşmeden Konuşmalar* adlı kitapları da yazmıştır.¹⁰ Onun çocuk ve gençlere yönelik şiir kitaplarını da içeren bütün şiirleri tek kitap olarak basılmıştır.

Kayser Eminpûr'un çocuklara ve çocukluğa ilgisi o denli yoğundur ki, onun çok sayıda şiirinin başlığında bile çocuk kavramı geçmektedir. Şairin kendi çocukluğunun dışında, tema olarak işlediği konularda da çocuklar mısralardaki yerlerini almıştır. Onun şiir başlıklarına şu örnekler verilebilir: “خواب کودکی، عکس کودکی - من، کودکان کربلا، کودکی ها 3-2-1”

Kayser Eminpûr'un *Destûr-i Zebân-i Aşk* kitabında yer alan “آرزوی بزرگ / Büyük İstek” başlıklı şiiri, şairin sahip olduğu çocuk ruhunu göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

نه چندان بزرگم
که کوچک بیام خودم را
نه آنقدر کوچک
که خود را بزرگ...
گریز از میانمایگی
آرزویی بزرگ است!¹¹

³ Recebzâde, “Deh Nokte Derbâre-yi Şi'râh-yi Novcevânâne-yi Kayser Eminpûr”, s. 158.

⁴ Benefşe Feyzi, “Şi'r-i Kayser”, *Ruşd-i Zebân ve Edeb-i Fârsî*, Sayı: 94, 1389 hş., s. 32-33.

⁵ Şehrâm Recebzâde, “Deh Nokte Derbâre-yi Şi'râh-yi Novcevânâne-yi Kayser Eminpûr”, *Pejûhişnâme-yi Edebiyyât-i Kûdek ve Novcevânân*, Sayı: 28, 1381 hş.

⁶ Kayser Eminpûr, *Şi'r ve Kûdeki*, İntişârât-i Morvârid, Tahrân 1387 hş.

⁷ Alizâde, Bâkinîjâd, “Kayser Eminpûr ve Rûykerd-i Nostâlîjk”, s. 199.

⁸ Recebzâde, “Deh Nokte Derbâre-yi Şi'râh-yi Novcevânâne-yi Kayser Eminpûr”, s. 156.

⁹ Kayser Eminpûr, *Mecmûa -yi Eş'âr*, İntişârât-i Morvârid, Tahrân 1393 hş., s. 557-569.

¹⁰ Sâye İktisâdî Niyâ, “Murûri ber Kârname-yi Şi'r-i Kayser Eminpûr”, *Nâme-yi Ferhengistân*, Sayı: 36, 1386 hş., s. 139.

¹¹ Kayser Eminpûr, *Mecmûa -yi Eş'âr*, s. 26.

*O kadar büyük değilim
Ki kendimi küçük göreyim
O kadar küçük değilim
Ki kendimi büyük...
Bayağılıktan kaçmak
Büyük bir arzu mudur?*

Eminpür, *Golhâ Heme Âftâbgerdânend* kitabında çocukluk dönemini, rüyalarında da yaşadığını dile getirir. Şairin gözünde, eski fotoğrafların bulunduğu kutunun kilidinin açılmasını da çocukluk hatıralarının akın etmesine vesiledir.

در خواب های کودکی ام
هر شب طنین سوت قطاری
از ایستگاه می گذرد¹²
...

*Çocukluk rüyalarım da
Her gece bir tren sireninin yankısı
İstasyondan ayrılıyor*

قفل صندوق قدیم عکس های کودکی را باز کردن
ناگهان با کشف یک لحظه
از پس گرد و غبار سال های دور
باز هم از کودکی آغاز کردن¹³
...

*Çocukluk fotoğrafları kutusunun kilidini açmak
Birdenbire bir anın keşfiyle
Geçmiş yılların tozunun ardından
Yine de çocukluktan başlamak*

Kayser Eminpür'un çocuk ve çocukluk temalı şiirleri sadece ilk dönem eserlerinde ya da çocuklar için kaleme aldığı şiirlerde karşımıza çıkmaz. Onun son dönem şiirlerini içeren *Destür-i Zebân-i Aşk* kitabında da aynı tema işlenmiştir.

سر زد به دل دوباره غم کودکانه ای
آهسته می تراود از این غم ترانه ای

باران شبیه کودکی ام پشت شیشه هاست
دارم هوای گریه خدایا بهانه ای¹⁴
...

*Geldi gönle yeniden bir çocukluk üzüntüsü
Yavaşça damlıyor bu gamdan bir şiir*

*Yağmur tıpkı çocukluğum gibi camların arkasındadır
Ağlamak için Tanrım bir bahane arıyorum*

¹² Kayser Eminpür, *Mecmûa '-yi Eş 'âr*, s. 124.

¹³ Kayser Eminpür, *Mecmûa '-yi Eş 'âr*, s. 103.

¹⁴ Kayser Eminpür, *Mecmûa '-yi Eş 'âr*, s. 86.

روبیای آشنای شب و روز عمر من!
در خواب های کودکی ام دیده ام تو را¹⁵

...

*Ömrümün gece ve gündüz tanıdık rüyayı!
Çocukluk rüyalarımnda görmüşüm seni*

Eminpür, *Âyinehâ-yi Nâgehân* adlı kitabında yer alan “جنت دیوانگی / Divanelik Cesareti” başlıklı şiirinde ise şair, çocukluk günlerine duyduğu özlemi nostaljik bir atmosferde mısralarında dile getirmektedir. Şair, geçip giden ve geri döndürülmesi mümkün olmayan o günlere özlemi hayıflanarak tasvir eder.

دیگر
امضای روز های دبستان نیست
ای کاش
آن نام را دوباره
پیدا کنم
ای کاش
آن کوچه را دوباره ببینم
آن جا که ناگهان
یک روز نام کوچکم از دستم
افتاد
و لابلای خاطره ها گم شد...¹⁶

*Artık
İlkokul günlerinin izi yok
Keşke
O adı tekrar
Bulsam
Keşke
O sokağı tekrar görebilsem
O yer ki ansızın
Bir gün küçük adım elimden
Düştü
Ve hatıraların arasında kayboldu...*

Kayser Eminpür'un şiirlerinde çocukluk döneminde dönüş çok geniş bir yer tutar. Eminpür'un etkilendiği şahsiyetlerin başında gelen Nîmâ Yüşic'in dünyasında da çocukluğun yaşandığı tabiat ve köye dikkat çekici bir yönelme vardır. Celâl Âl-i Ahmed'in, Nîmâ'nın bu özelliğine dair söyledikleri ilgi çekicidir: “Nîmâ mîzaç olarak şehir edebiyatı ile ünsiyet kurmamıştı; o, hayatının sonuna kadar şehrin keşmekeşinde gurbetteki bir köylü olarak kaldı.”¹⁷

Eminpür'un çocuk şiirleri olarak kaleme aldığı kimi şiirleri, çocuk şiiri olmaktan öte, nostaljik şiirlerdir. Nostalji duygusunun kendisi, çocukluk dönemine değil, ileri yaşa aittir.¹⁸ Onun çocuk temalı şiirleri ne tümüyle çocuk şiirleri olarak kabul edilebilir ne de tümüyle şairin kendi çocukluk döneminin nostaljik şiirleri diye nitelenebilir. Diğer şairlerle kıyas edildiğinde şiirinde hem yoğun bir şekilde çocuk teması işlenmiştir ve hem de geçmiş günlere özlem teması mevcuttur.

Eminpür'un eskiye/çocukluğa dönüş arzusunu işlediği şiirleri tümüyle “nostalji” olarak ele alınabilir mi? Bu sorunun cevabını vermek için nostalji kavramının kökenine bakmak gerekir. “Nostalji/nostalgia” ya da “gurbetlik”, mevcut olandan, gerçeklikten bıkkınlık ve geçmişte mutlu olunan bir döneme ya da kaybedilmiş

¹⁵ Kayser Eminpür, *Mecmûa '-yi Eş 'âr*, s. 44.

¹⁶ Kayser Eminpür, *Mecmûa '-yi Eş 'âr*, s. 255.

¹⁷ Niyâ, “Murûri ber Kârname-yi Şi'r-i Kayser Eminpür”, s. 141.

¹⁸ Recebzâde, “Deh Nekte Derbâre-yi Şi'r-hâ-yi Novcevanâne-yi Kayser Eminpür”, s. 164.

olana duyulan özlem şeklinde ifade edilebilir. Yaşadığı dönemden mutlu olmayan ve hayatın zorluklarından uzaklaşmak isteyen insan, zihnini rahatlatmak için mutluluğu geçmişte aramaya yönelir. Bu arayışın sonucunda, Ali Şeriatî'nin ifadesiyle ıstırap ve hasretin gerçek tecelli yeri olan sanat eserleri ortaya çıkar.¹⁹ Eminpûr'un çocukluk dönemine özlem temalı şiirleri de bir bakıma şairin şiir kabiliyetini göstermesine vesile olmaktadır.

Kayser Eminpûr'un ilk dönem şiirleri ile sonraki dönem şiirlerinin konusu bütünüyle olmasa da birbirinden farklılık arz eder. Onun manzumelerinde çocukluk çağına ve geçmişe dönme arzusu, şiirinin ilk döneminin konusu olan İran'daki siyasi ve ideolojik mücadele ve İran-İrak savaşı sonrasına denk gelir.²⁰ Fakat Eminpûr'un savaş temasını işleyen ilk dönem şiirlerinde de çocuk yer almaktadır. Bu dönemin şiirlerindeki çocuk ile sonraki dönemin şiirlerindeki çocuk birbirinden farklıdır.²¹ “حضور لاله ها / Lalelerin Yoklaması” başlıklı şiirinde, öğretmen yoklama için öğrencilerin ismini tek tek okur ve savaşta hayatını kaybeden bir öğrencinin ismi okunduğunda kimseden ses çıkmaz. Kısa bir sessizlikten sonra, herkes bir ağızdan “Burda!” cevabını verir.

2. KAYSER EMİNPÛR'UN ÇOCUK ŞİİRLERİNDE OKUL GÜNLERİ

Kayser Eminpûr'un şiirlerinde çocukların dünyasına ait kelimeler o kadar fazladır ki, kimi şiirler belli bazı kelimelerle kuruludur. “کودک / çocuk, بادبادک / uçurtma, مدرسه / okul, مشق / ödev, پاک کن / silgi, انشا / kompozisyon” gibi kavramların şiirde çok fazla kullanılmış olması Eminpûr'un zihin dünyasının çocukluğa bağlılığını ortaya koymaktadır.²² Eminpûr'un çocuk ve çocukluk konulu şiirlerinde okul teması o denli yoğundur ki hemen her şiirde okulla ilgili kavramlar bir şekilde yer alır.

Eminpûr'un *Misl-i Çeşme*, *Misl-i Rûd* adlı kitabında “بوی ماه مهر / Eylül Ayının Kokusu” başlıklı şiirinde okulların açılışı şu mısralarla tasvir edilir:

باز آمد بوی ماه مدرسه
بوی بازی های راه مدرسه
بوی ماه مهر،
ماه مهربان²³
...

Yine geldi okul ayının kokusu
Okul yolu oyunlarının kokusu
Eylül ayının kokusu
Şefkat ayının

Be Kovl-i Perestû kitabında da “زنگ آغاز بهار / Baharın Başlama Zili” başlıklı şiirinde Eminpûr, yaz mevsiminin bitiminden sonra, okulların açılma mevsiminin gelişini bir bahar mevsimi gibi tasvir eder ve çocukların yepyeni bir heyecanla okula gitme halini anlatır. Gerçekte mevsim sonbahar olduğu halde, okulların tekrar açılmasından dolayı bu dönem çocuklar için duygu olarak baharı ifade eder.

کیف های پر کتاب
کفش های بی قرار
می رسد از نو به گوش
زنگ آغاز بهار

Kitap dolu çantalar
Telaşlı ayakkabılar

¹⁹ Nâsır Alizâde, Abbas Bâkinijâd, “Kayser Eminpûr ve Rûykerd-i Nostâlîk”, *Mecelle-yi Bâstân-i Edeb-i Dânişgâh-i Şîrâz*, Yıl: 4, Sayı: 2, 1391 hş., s. 175-176.

²⁰ Alizâde, Bâkinijâd, “Kayser Eminpûr ve Rûykerd-i Nostâlîk”, s. 179.

²¹ Kayser Eminpûr, *Mecmûa 'yi Eş'âr*, s. 490.

²² Alizâde, Bâkinijâd, “Kayser Eminpûr ve Rûykerd-i Nostâlîk”, s. 196.

²³ Kayser Eminpûr, *Mecmûa 'yi Eş'âr*, s. 480.

*Yeniden geliyor kulağa
Baharın başlangıç zili*

...
آشنایی های نو
دوستی های قدیم
کیف و کفش من کجاست؟
مدرسه، ما آمدیم!²⁴

*Yeni tanışmalar
Eski dostluklar
Benim çantam ve ayakkabılarım nerede
Okul, biz geldik!*

Eminpür, son şiir kitabı olan *Destür-i Zebân-i Aşk* kitabında yer alan “2- Çocukluklar / کودکی ها – 2” başlıklı şiirinde, kendi çocukluk zamanını rüzgâr, uçurtma ve çocuk kavramları ile tasvir eder.

باد بازیگوش
بادبادک را
بادبادک
دست کودک را
هر طرف می بُرد

کودکی هایم
با نخى نازک به دست باد
آویزان!²⁵

*Haylaz rüzgâr
Uçurtmayı
Uçurtma
Çocuğun elini
Her taraftan kesiyor*

*Çocukluğum
İnce bir iple rüzgârın elinde
Asılı!*

Teneffus-i Sobh kitabında da şair, “Temize Çekmek / پاکنویس / Temize Çekmek” başlıklı şiirinde okul temasını işlemektedir.

صبح، خورشید آمد
دقتر مشق شبنم را خط زد
پاک کن بپهوده است
اگر این خط ها را پاک کنم
جای آن ها پیداست ...
می روم
دقتر پاک نویسی بخرم
زندگی را باید
از سر سطر نوشت!²⁶

²⁴ Kayser Eminpür, *Mecmûa ‘-yi Eş ‘âr*, s. 512-513.

²⁵ Kayser Eminpür, *Mecmûa ‘-yi Eş ‘âr*, s. 18.

²⁶ Kayser Eminpür, *Mecmûa ‘-yi Eş ‘âr*, s. 376.

*Sabah, güneş doğdu
Karamsar ödev defterimi çizdi
Silginin faydası yok
Bu çizgileri silersem eğer
İzleri kalır ...
Gidiyorum
Temiz bir defter alayım
Hayatı
Satırbaşından yazmak gerek!*

Kayser Eminpür'un çocukluk dönemi ile günümüz arasında yaklaşık altmış yıllık bir zaman diliminin bulunması, onun çocuk şiirlerinde döneme ilişkin kimi olgulara çok fazla yer vermiş olması ve kimi olguların bugünkü çocuklar için kolay kavranabilir olmaması bir kusur olarak görülebilir.²⁷ Bu durum, Eminpür'un tümüyle çocuk şiirleri yazmak yerine, kendi çocukluk dönemini de tasvir etmeye yönelmesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim Eminpür'un kimi şiirlerinde, şair bir çocuk olarak değil çocukların karşısında söz söyleyen bir yetişkin gibi durmaktadır. Onun hangi şiirlerin çocuk şiiri olduğu konusunda belirleyici olması gereken husus, şiirlerin çocuklar için yazılmış olmasından ziyade, çocukların o şiirlerde kendini bulması ve bu şiirleri beğenmesi olmalıdır.²⁸

Eminpür'un *Çocukluğun Kanatları* / بال های کودکی²⁹ adlı şiirini *Kırlangıcın Diliyle* / به قول پرستو adlı şiirini “Dünkü Oyun Arkadaşlarıma İthaf: Gotvend'in İyi Çocuklarına” şeklindeki notunu da zikretmek yerinde olacaktır. İthafta geçen Gotvend, şairin doğum yeridir. On sayfadan oluşan bu uzun şiirde, Eminpür kendi çocukluk günlerini son derece sade bir dille anlatmaktadır. Bu şiirde, şairin çocukluğuna ait oyunları karşımıza çıkarmaktadır. Öyle ki, bugünün çocukları için isimleri bile yabancı duran bu oyunların, bizzat şair tarafından dipnotlarla açıklanmasına ihtiyaç duyulmuştur. İran kültürünün önemli hususiyetlerinden olan Hâfiz falı ve Şahnâme okuma geleneğinden de söz edilen bu şiir, ayrı bir çalışmanın konusu olmayı hak etmektedir. Onun çocuk konusundaki samimi tavrının en açık delillerinden birisi de, kendi kızı için yazdığı şiirdir. “Baştan Aşağı Gül Kokusu” başlıklı şiirini “Sevgili Kızım “Âye” İçin” şeklinde ithaf etmiştir.

Kayser Eminpür'un çocuk şiirlerinde bütün unsurlar dile gelir. O, çocuklara hayatın sırlarını öğretmek için şiir söyler. Şair, “Hayatın Sırrı” başlıklı şiirinde güzel bir atmosfer oluşturur. Hayatın sırlarını dile getirmek için Mevlânâ'dan bir alıntı yapar şiirinde ve yaptığı alıntının geçtiği beyitleri de şiirin altında ayrıca verir. Eminpür bu tavrıyla hem kendi beslendiği kaynağı ifade eder ve hem de çocuklara Mevlânâ'yı işaret eder.

غنچه با دل گرفته گفت:
«زندگی،

لب ز خنده بستن است
گوشه ای درون خود نشستن است»

Gonca yanık bir gönülle şöyle dedi:

*“Hayat,
Dudağımı gülmeye kapatmaktır
Kendi içinde bir köşeye oturmaktır.”*

گل به خنده گفت:

«زندگی شگفتن است

با زبان سبز، راز گفتن است»³⁰

²⁷ Recebzâde, “Deh Nekte Derbâre-yi Şi'râh-yi Novcevânâne-yi Kayser Eminpür”, s. 162.

²⁸ Recebzâde, “Deh Nekte Derbâre-yi Şi'râh-yi Novcevânâne-yi Kayser Eminpür”, s. 163-164.

²⁹ Kayser Eminpür, *Mecmûa '-yi Eş'âr*, s. 547.

³⁰ Bu mısralar Mevlânâ'dan mülhemdir.

Gül tebessüm ederek cevap verdi:
 “Hayat açmaktır
 Yeşil bir dille, sır söylemektir.”

گفت و گوی غنچه و گل از درون باغچه
 باز هم به گوش می رسد ...
 تو چه فکر می کنی؟
 راستی کدام یک درست گفته است؟

Gonca ile gülün konuşması bahçenin içinden
 Tekrar duyuluyordu...
 Sen ne düşünüyorsun?
 Sahi, hangisi doğru söylemiştir?

من که فکر می کنم
 گل به راز زندگی اشاره کرده است
 هر چه باشد او گل است
 گل یکی دو پیرهن
 بیشتر ز غنچه پاره کرده است!³¹

Ben diyorum ki
 Gül, yaşam sırrına işaret etmiştir
 Ne de olsa o bir güldür
 Gül, bir iki gömlek
 Goncadan daha fazla açmıştır!

Kayser Eminpür, şiirlerinde birçok defa Mevlânâ'ya telmihte bulunmuştur. Telmihte bulunduğu beyitler, Hz. Âişe'nin yağmurlu bir günde dışarı çıktığı halde ıslanmayan Hz. Muhammed'e soru sarmasının hikâyesi edildiği kısımda yer almaktadır. Eminpür'un telmihte bulunduğu Mevlânâ'ya ait beyitler şu şekildedir:

این درختانند همچون خاکیان
 دستها بر کرده اند از خاکدان
 با زبان سبز و با دست دراز
 از زهرهبر خاک می گویند راز³²

Bu ağaçlar tıpkı topraktaki insanlar gibidir
 Ellerin topraktan dışarı çıkarmışlardır
 Yeşil bir dille ve uzun ellerle
 Toprağın altından sırlar söylemektedirler

Kayser Eminpür'un çocuk şiirlerinde özellikle savaşta hayatını kaybeden kişilerin anlatımı ve şehitlik makamı vurgusu da dikkat çekicidir. O, bu tavrıyla özellikle gençlere ve çocuklara, şehitlerin değerlerini bilinmesini öğütlemek ister.³³ *Misl-i Çemşe Misl-i Rûd* kitabında yer alan “*مدرسه منهای چهار / Eksi Dört Okul*” başlıklı şiirinde savaşta hayatını kaybeden çocukları anlatır. Onun şiirlerinde savaş ve çocuk başlığı müstakil bir çalışmayı gerektirecek kadar geniş olduğundan, burada sadece konuya işaret etmekle yetinilmiştir.

³¹ Kayser Eminpür, *Mecmûa' -yi Eş'âr*, s. 505-506.

³² Mevlânâ Celâleddin Muhammed-i Belhî-yi Rûmî, *Mesnevî-yi Ma'nevî*, Haz.: Mehdi Âzeryezdi (Hürremşâhi), Tahrân 1386 hş., I. Defter, byt. 2014, 2016, s. 95.

³³ Ferehnâz Mabûdî, Türec Akdâyi, “Câmieşînâsî-yi Erzişâ ve Zıdd-i Erzişâ der Eş'âr-i Kayser Eminpür”, *Faslnâme-yi Tahassüsî-yi Zebân ve Edebiyyât-i Farsî*, Sayı: 15, 1396 hş., s. 229.

باد بی رحم خزان
 ناگهان از سر دیوار، پرید
 و بر آن باغ وزید
 بهترین گل ها را
 از دل باغچه ی مدرسه چید
 - چار گل، چار شهید³⁴ -

*Sonbaharın acımasız rüzgârı
 Ansızın duvarın üzerinden, uçtu
 Ve o bahçeye doğru esti
 En güzel gülleri
 Okulun bahçesinden kopardı
 -Dört gül, dört şehit-*

3. KAYSER EMİNPÛR'UN ÇOCUK ŞİİRLERİNDE TABİAT VE BAHAR TASVİRİ

İdeal bir zamanda ve müreffeh bir ülkede yaşama arzusu ve arayışı ya da gerçekliğin sınırlayıcılığından kurtulma çabası şiirin tabiatında olan bir özelliktir. Kayser Eminpûr, aşağıda yer alan şiirinde, “şairler, rüyalarına bile görmedikleri ideal ülkeyi yarattılar” derken bunu dile getirir. Şair, tıpkı Eminpûr’da olduğu üzere aşk, insanlık, sadelik ve samimiyet arayışında olan bir kişidir.³⁵

خدا روستارا
 بشر شهر را ...
 ولی شاعران آرمانشهر را آفریدند
 که در خواب هم خواب آن را ندیدند.³⁶

*Tanrı, köyü
 İnsan, şehri...*

*Fakat şairler ideal devleti yarattılar
 Öyle ki uykuda bile onun rüyasını görmediler.*

Eminpûr’un şiirlerinde karşımıza çıkan çocukluk dönemine özlem ve çocuk bakışı menfi değil müspet bir özellik taşır. Bu söylem biçimi gerçeklikten kaçış değil, olması gerekene yani ideal olana çağrıdır. Yani onun bu tarzdaki şiirleri, bir bakıma yaşadığı çağın insanlarına sadelik, doğallık ve samimilik çağırısıdır.

Eminpûr’un çocuk ve çocukluk teması şiirlerinde en geniş biçimde yer alan mekânlardan biri köydür. Onun şiirlerinde köy, şehir hayatının kaybettiği değerlerin varlığını sürdürdüğü mekândır. Şairin zihin dünyasındaki köy, medinetu’l fazıla/ideal devlet gibidir. Orada yaşayan insanlar, şehirdeki insanların değişmesine sebep olan modern hayatın cilvelerini henüz görmemiş ve kendilerine mahsus doğal halleriyle yaşamaktadırlar.³⁷

Kayser Eminpûr’un hayatının önemli bir kısmı şehirde geçtiği halde, şehir hayatı onun mutluluk dünyasını ve şiirinin esas konusunu oluşturmamıştır.³⁸ Eminpûr’un şiirlerinde köy ve tabiata yönelik, ona gizli

³⁴ Kayser Eminpûr, *Mecmûa ‘-yi Eş’âr*, s. 488.

³⁵ Alizâde, Bâkinijâd, “Kayser Eminpûr ve Rûykerd-i Nostâljik”, s. 179.

³⁶ Kayser Eminpûr, *Mecmûa ‘-yi Eş’âr*, s. 154.

³⁷ Alizâde, Bâkinijâd, “Kayser Eminpûr ve Rûykerd-i Nostâljik”, s. 181-182.

³⁸ Alizâde, Bâkinijâd, “Kayser Eminpûr ve Rûykerd-i Nostâljik”, s. 183.

ve örtük kalmış duygu ve düşüncelerini dile getirme imkânı da sağlamaktadır.³⁹ Şair, yöneldiği bu doğa ortamından adeta ilham almakta ve sanatını ortaya koyabileceği bir atmosferi yakalamaktadır.⁴⁰

Âyinehâ-yi Nâgehân kitabında yer alan “خورشید روستا⁴¹ / *Köyün Güneşi*” başlıklı şiirin adı bile şiirin içeriği hakkında fikir vericidir. Eminpür, kendi şiirinin güneşi için mekân olarak köyü işaret eder ve “Benim şiirimün güneşleri oradadır” der.

از من گذشت
اما دلم هنوز
با لهجه ی محلی خود حرف می زند
با لهجه ی محلی مردم
با لهجه ی فصیح گل و گندم
گندم خورشید و روستاست
وقتی که با موج می اندازد
در گیسوی طلائی گندمز ار
خورشیدهای شعر من آنجاست!⁴²

Benden geçti
Fakat gönlüm hâlâ
Mahalli lehçesiyle konuşuyor
Halkın mahalli lehçesiyle
Çiçek ve buğdayın fasih lehçesiyle
Buğday güneş ve köydür
Dalgayla oynadığında
Tarlanın altın başaklarında
Benim şiirimün güneşi oradadır.

Kayser Eminpür'un *Teneffus-i Sobh* adlı kitabındaki şiirlerde romantizm etkisi açık olarak görülür. Tabiata düşkünlük, şehirden kaçış ve köye dönüş gibi hususlar Avrupa'daki romantizm akımının da esas konularıdır. Çağdaş İran şiirinin kurucusu Nîmâ Yûşic'in şiirlerinde geniş yer tutan bu hususlar, onun şiir anlayışından etkilenen Eminpür'un manzumelerinde de karşımıza çıkmaktadır.⁴³ Yine şairin *Teneffus-i Sobh* eserinde yer alan “فصل وصل / Kavuşma Mevsimi” başlıklı şiirin, şairin doğduğu köyde kaleme alınmış olması ve bunun şiirin sonunda belirtilmiş olması anlamlıdır.⁴⁴ Bu şiirin aşağıdaki mısraları, şairin köye ve tabiata olan kaçışını göstermektedir.

بار می بندیم سوی روستا
می رسد از دور بوی روستا⁴⁵

Yola çıktık köye doğru
Geliyor uzaktan köyün kokusu
Misli-i Çeşme, Misli-i Rûd adlı kitabında yer alan *صبح / Köyün Sabahı* başlıklı şiirinde, şu tasvirler dikkat çekicidir:

صبح در پشت در، مانده بر جای
نور در می زند، چشم بگشای!
با اذان خروسان از آن دور
روستا باز می خیزد از جای

³⁹ Alizâde, Bâkinijâd, “Kayser Eminpür ve Rüykerd-i Nostâljik”, s. 193.

⁴⁰ Niyâ, “Murûri ber Kârname-yi Şi'r-i Kayser Eminpür”, s. 140.

⁴¹ Kayser Eminpür, *Mecmûa '-yi Eş'âr*, s. 323-324.

⁴² Kayser Eminpür, *Mecmûa '-yi Eş'âr*, s. 323.

⁴³ Niyâ, “Murûri ber Kârname-yi Şi'r-i Kayser Eminpür”, s. 139.

⁴⁴ Niyâ, “Murûri ber Kârname-yi Şi'r-i Kayser Eminpür”, s. 140.

⁴⁵ Kayser Eminpür, *Mecmûa '-yi Eş'âr*, s. 412.

...

*Sabah kapının arkasında, kalmış
Işık kapıyı çalıyor, aç gözlerini!
Ezan ve horozların sesiyle uzaktan
Köy yeni kalkıyor yerinden*

آسمان دست و رو شسته و پاک
بوی باد سحر روح افزان⁴⁶

*Gökyüzü elini yüzünü yıkamış ve temiz
Ruhu uyandıran seher rüzgârın kokusu*

Eminpür'un şiirinde tabiat önemli bir yer tutar. Onun çocuk ve çocukluğa dair şiirlerinin hemen hepsinde mekân, doğa ve tabiattır. Şairin çocuk ve gençler için kaleme aldığı *Be Kovl-i Perestü* kitabında yer alan " ترانه ای برای درخت / Ağaç İçin Bir Şarkı" başlıklı manzumesi, çocuk şiirleri arasında müstesna bir metin olarak görülebilir. Yorumu ihtiyaç duymayacak kadar sade ve açık bir güzellikte söylenmiş olan bu şiirin Farsça tam metni ve Türkçe çevirisi aşağıda verilmiştir.

تو اگر نبودی ای درخت سبز
سبزه و گل و بهار هم نبود
این هوای خوب و سایه های خیس
در کنار جویبار هم نبود

*Sen eğer olmasaydın ey yeşil ağaç
Yeşillik, çiçek ve bahar da olmazdı
Bu güzel hava ve serin gölge de
Irmağın kenarında olmazdı*

تو اگر نبودی ای درخت سبز
شاخه ای نبود و لانه ای نبود
بر لب پرندۀ روی سیم برق
شوق خواندن ترانه ای نبود

*Sen eğer olmasaydın ey yeşil ağaç
Bir dal ve bir yuva da olmazdı
Elektrik telinin üzerinde kuşun dilinde
Bir şarkı söylemenin zevki olmazdı*

تو اگر نبودی ای درخت سبز
زنده ای نبود و زندگی نبود
باد را بهانه ای و زندگی
مرغ را پر پرندگی نبود

*Sen eğer olmasaydın ey yeşil ağaç
Bir canlı ve yaşam da olmazdı
Rüzgâr için esme nedeni
Kuş için uçma bahanesi olmazdı*

رقص برگ های تو اگر نبود
یک نسیم ساده هم نمی وزید
میوه ی رسیده ای به دست ما
دست ما به میوه ای نمی رسید

*Yapraklarının raksı eğer olmasaydı
Sade bir rüzgâr da esmezdi
Olgun bir meyve elimize
Elimiz olgun bir meyveye erişmezdi*

⁴⁶ Kayser Eminpür, *Mecmûa '-yi Eş'âr*, s. 481.

تو اگر نبود ای درخت سبز
شاعری بهار را نمی سرود
خط کش و مداد و میز و صندلی
دفتر و کتاب و شعر هم نبود⁴⁷

*Sen eğer olmasaydın ey yeşil ağaç
Bir şair baharın şiirini yazmazdı
Cetvel, kalem, sıra ve sandalye
Defter, kitap ve şiir de olmazdı*

Kayser Eminpür, çocuk şiirlerinde sadece kendisi konuşmaz. O, tabiat unsurlarını da konuşturur. “به قول پرستو / Kırlangıcın Dilile” başlıklı şiirinde, bahar mevsiminin gelişini tasvir eder ve toprak, gonca, rüzgâr, zemin, zaman, güvercin, taş, çiçek, çöl, karga ve kırlangıç gibi varlıklara ve unsurlara da adeta birer sözcü gibi söz hakkı verir. Şiirde bir tiyatro sahnesi kadar hareketli ve canlı bir atmosfer vardır. Bu özellikleriyle baharın gelişi son derece başarılı bir şekilde tasvir edilmektedir.

Şiirin ilk dördlüğü:

چه شد؟ خاک از خواب بیدار شد
به خود گفت: انگار من زنده ام!
دوباره شکفته است گل از گلم
بیین بوی گل می دهد خنده ام!⁴⁸

*Ne oldu? Toprak uykudan uyandı
Kendi kendine şöyle dedi: Sanki yaşıyorum!
Yine içim içime sığmıyor
Bak gülüşüm gül kokuyor!*

Şiirin son dördlüğü:

به چشم زمین: برف ها آب شد!
به فکر کویر: آبشار آمده!
به ذهن کلاغان: زمستان گذشت!
به قول پرستو: بهار آمده!⁴⁹

*Yerin gözüyle: Karlar eridi!
Çölün düşüncesiyle: Şelale akıyor!
Kargaların aklıyla: Kış geçti!
Kırlangıçların diliyle: Bahar geldi!*

Baharın tasviri Eminpür'un çocuk şiirlerinde geniş bir yer tutar. Elbette her mevsimin kendine özgü güzellikleri, renkleri, tatları, kokuları ve oyunları var. Fakat bahar, kış mevsiminden sonra bir başka anlam ifade eder. Bahar ve çocuk adeta birbirinin ayrılmaz parçaları gibidir. Tabiat için yenilenmeyi ifade eden bahar ve insan için yenilenmeyi ifade eden çocuk birbiriyle öyle uyumludur ki, iki olgu birbirini ancak bu kadar tamamlayabilir. Çocuk, insan için baharı ve yenilenmeyi ifade eder ve çocuk için de kâinatın en güzel dönemi bahar mevsimidir.

Kayser Eminpür'un şiirlerinde baharın gelmesiyle birlikte bütün varlıklar kendi dilile konuşur. *Misl-i Çeşme Misl-i Rûd* kitabında yer alan “Şaka / لطیفه” başlıklı kısa şiirde, şair bu tasviri başarılı bir şekilde vermiştir.

⁴⁷ Kayser Eminpür, *Mecmûa ‘-yi Eş ‘âr*, s. 531-532.

⁴⁸ Kayser Eminpür, *Mecmûa ‘-yi Eş ‘âr*, s. 507.

⁴⁹ Kayser Eminpür, *Mecmûa ‘-yi Eş ‘âr*, s. 508.

تا ابر شکوفه بار در باغ شکفت
با زمزمه جویبار در باغ شکفت
پروانه لطیفه ای به گوش گل گفت
گل خنده زد و بهار در باغ شکفت⁵⁰

*Çiçek açtıran bulut bahçeye gelince
Fısıldaı bahçede ırmak çağladı
Kelebek gülin kulağına bir şey dedi
Gül kahkaha attı ve bahçede bahar açtı*

Eminpür'un *Be Kovl-i Perestü* kitabında da tabiat unsurları neredeyse hep konuşma halindedir. Şair, çocukların gözüyle tabiattaki değişimi tasvir eder. «کلاس انشا⁵¹ / Kompozisyon Dersi» başlıklı şiirinde, öğretmen sınıfa girer ve «Gelecekteki arzunuz nedir?» diye bir soru sorar. Bu soruya şebnem, tohum, gonca, yavru serçe, yavru kırlangıç ve yavru güvercinler ayrı ayrı cevaplar verir. Onun «قانون بهار / Baharın Kanunu» başlıklı şiirinden birkaç güzel pasaj:

که بود از دور آمد بار دیگر؟
که از نو سبز شد صحرا سراسر
به زیر سقف باز آمد پرستو
به روی بام باز آمد کیوتر

*Kimdi o, uzaktan bir kez daha geldi?
Ve ova baştanbaşa yeniden yeşerdi
Çatının altına yeniden geldi kırlangıç
Damın üzerine güvercin yeniden geldi*

درختان جامه های نو خریدند
لباس کهنه ی خود را خریدند
که بود از دور گلها را صدا کرد
که از خواب زمستانی پریدند؟

*Ağaçlar yeni elbiseler aldılar
Eski elbiselerini yırtıp attılar
Kimdi uzaktan çiçekleri çağırان
Ki kış uykusundan uyandılar*

که گل را داد دستور دمیدن؟
بجأهو داد فرمان رمیدن؟
درخت میوه دور از دسترس بود
که داده شاخه را درس خمیدن؟⁵²

*Kim verdi çiçeğe yeşerme emrini
Ceylana kaçma emrini?
Meyve ağacı elden uzaktı
Kim verdi dala eğilme dersini?*

Eminpür'un çocuk şiirlerinde bahar mevsimi, aynı zamanda ülkesindeki savaşa giden askerlerin dönüş mevsimidir. Şair, *Sobh-i Teneffus* kitabında yer alan «Ey Çiçekler, Neden Gülmüyorsunuz?» başlıklı şiirinde çocukların diliyle babalarının ne zaman eve döneceklerini sorar ve anneleri cevap olarak bahar mevsimini işaret eder.

«پس پدر کی ز جبهه ما آید؟»
باز کودک ز مادرش پرسید
گفت مادر به کودکش که «بهار،
غنچه ها و شکوفه ها که رسید»⁵³

⁵⁰ Kayser Eminpür, *Mecmûa -yi Eş'âr*, s. 485.

⁵¹ Kayser Eminpür, *Mecmûa -yi Eş'âr*, s. 535-536.

⁵² Kayser Eminpür, *Mecmûa -yi Eş'âr*, s. 471.

“Peki, babam ne zaman cepheden dönecek?”

Çocuk tekrar annesine sordu

Anne çocuğuna şöyle dedi: “Bahar,
Goncalar ve çiçekler açtığı zaman”

Eminpür’un şiirinde romantizmin tesiriyle ortaya çıkan köy ve tabiat düşkünlüğü, onun son dönem şiirinde farklılaşmış ve şairin düşüncesindeki idealizmin yerini realizm almıştır. Zaman içerisinde, şairin bakışı gökyüzünden yere yani hayalden gerçeğe dönmüştür.⁵⁴

SONUÇ

Kayser Eminpür, 1979 sonrası çağdaş İran şiirinin en önemli temsilcilerinden biridir. Onun şiirlerinde, komşumuz İran’da son kırk yılda yaşanan toplumsal, siyasi ve kültürel değişimin izlerini ve toplumun hissiyatını görmek mümkündür. Daha çok toplumsal konuları şiirlerinde işleyen bir şair olarak kabul edilen Eminpür’un şiirleri, çocuk edebiyatının güçlü örneklerini oluşturmaktadır. O, çocuk ve şiir konusunu kuramsal açıdan ele alan bir kitap da yazmıştır.

Çocukların ve gençlerin dünyasını şiirlerinde yansıtmada başarılı bir şair olarak Eminpür, kendi çocukluk günlerine duyduğu özlemi de nostaljik atmosferde şiirleştirmiştir. Onun çocuklara ve gençlere yönelik kaleme aldığı şiirlerde ve çocuk temasının geçtiği diğer şiirlerde kullandığı dil sadedir. Çocuklar ve gençler için kaleme aldığı şiirlerin toplandığı kitaplara verdiği isimler de dikkat çekicidir. Bu şiirlerini topladığı kitaplarının ismi *Teneffüs-i Sobh/Sabah Teneffüsü* ve *Be Kovl-i Perestü/Kırlangıçların Diliyle* adlarını taşımaktadır.

Kayser Eminpür’un çocuk ve gençler için kaleme aldığı şiirlerde en dikkat çeken özelliklerden birisi de dinî kavramları fazlaca kullanmasıdır. Eminpür’un çocuklara ve gençlere yönelik çıkarılan *Surûş* dergisinde on yılı aşkın editörlüğü de hatırlandığında, şairin çocuk edebiyatı konusundaki tavrının dönemsel değil esaslı bir yaklaşım ifade ettiği görülür.

KAYNAKLAR

1. Alizâde, Nâsır; Bâkînijâd, Abbas, “Kayser Eminpür ve Rûykerd-i Nostâlîjk”, *Mecelle-yi Bûstân-i Edeb-i Dânişgâh-i Şîrâz*, Yıl: 4, Sayı: 2, 1391 hş.
2. Eminpür, Kayser, *Mecmûa’-yi Eş’âr*, İntişârât-i Morvârd, Tahran 1393 hş.
3. Eminpür, Kayser, *Şî’r ve Kûdekî*, İntişârât-i Morvârd, Tahran 1387 hş.
4. Feyzî, Benefeş, “Şî’r-i Kayser”, *Ruşd-i Zebân ve Edeb-i Fârsî*, Sayı: 94, 1389 hş.
5. Mabûdî, Ferehnâz; Akdâyî, Tûrec, “Câmieşinâsî-yi Erzîşhâ ve Zıdd-i Erzîşhâ der Eş’âr-i Kayser Eminpür”, *Faslnâme-yi Tahassûsî-yi Zebân ve Edebiyyât-i Farsî*, Sayı: 15, 1396 hş.
6. Niyâ, Sâye İktisâdî, “Murûrî ber Kârnâme-yi Şî’r-i Kayser Eminpür”, *Nâme-yi Ferhengistân*, Sayı: 36, 1386 hş.
7. Recebzâde, Şehrâm, “Deh Nokte Derbâre-yi Şî’rhâ-yi Novcevánâne-yi Kayser Eminpür”, *Pejûhişnâme-yi Edebiyyât-i Kûdek ve Novcevánân*, Sayı: 28, 1381 hş.

⁵³ Kayser Eminpür, *Mecmûa’-yi Eş’âr*, s. 476.

⁵⁴ Niyâ, “Murûrî ber Kârnâme-yi Şî’r-i Kayser Eminpür”, s. 142.

William Trevor'ın Romanlarında İngiliz-İrlandalı Protestan Kimlik Sorunsalı¹

İsmail AVCU²

CHAPTER 4

¹ Bu çalışma, 2016 yılında kabul edilen "William Trevor'ın Fools Of Fortune, The Silence In The Garden Ve The Story of Lucy Gault Adlı Eserlerinde İngiliz-İrlandalı Protestan Kimlik Sorunsalı" başlıklı doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

² Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü

William Trevor art arda yazmış olduğu iki romanı *Fools of Fortune* ve *The Silence in The Garden*'da bölgede önemli yere sahip iki İngiliz-İrlandalı ailenin geçmiş ve anlatı zamanı esnasındaki durumunu karşılaştırarak aradaki farklılıklar üzerinden sorunu ve gergin İrlanda tarihini derinlemesine incelemeyi amaçlamıştır. Derleme öykü kitabı *Saints* adlı eserde yazar, daha sonra *Fools of Fortune* adlı eserinin başkahramanları olarak kullanacağı bazı karakterleri tanıtmıştır. Hem öykü hem de roman 1918 yılında İngiliz-İrlandalı bir ailenin başına gelmiş vahşi bir olayın sonrasını ele almaktadır.

Yukarıda belirtilen esere adını veren "Saints" adlı öyküde, İtalya'da yaşayan yaşlı bir İrlandalı, ölüm döşeğindeki Josephine'in yanına çağırılmıştır. Josephine eski bir hizmetlileridir. Adam ilk başta ülkesinden niçin ayrıldığını açıklamaz. Ancak eser ilerledikçe, anlatıcı adamın İrlanda'ya karşı hoşnutsuzluğunun veya rahatsızlığının feci bir aile trajedisinden kaynaklandığını gözler önüne sermektedir: Kilneagh'daki aile arazisi Kuzey İrlanda Sorunu esnasında yakılıp yıkılmıştır ve bu yangın sonucunda adam babasını, iki kız kardeşini ve kâhyasını kaybetmiştir. Aileye yardımcı olmak isteyen bahçıvan ve oğlu ise kundakçılar tarafından vurularak öldürülmüştür. Anlatıcının annesi, bu düşmanlıklara daha fazla dayanamayıp intihar eder.

Yaşamı şiddet olaylarıyla alt üst olmuş Josephine, akıl hastanesinde yatmaktadır. Nasıl olduğu belli olmayan bir şekilde anlatıcının İtalya'da yaşadığı adrese ulaşan Josephine, onu İrlanda'ya geri çağırır ve onu geçmişi ve üzücü yaşamının gerçekleriyle yüzleşmeye zorlar. Josephine'in cenazesinden sonra, anlatıcı çocukken kaldığı evine döner ve yıllarca engellediği, bastırıldığı korkunç olayı tekrar yaşar.

Trevor bu öyküyü gözden geçirdikten sonra genişletmiş ve *Fools of Fortune* romanına dönüştürmüştür. Ancak romana dönüştürdüğü içerikte bazı köklü değişiklikler yapmıştır. Öyküde adı bilinmeyen anlatıcı maddi sıkıntılar yaşadığı için İrlanda'ya gitme konusunda emin olamazken ve geçmişe ait anıları nedeniyle vatanından soğumuşken, romanın ana karakterlerinden Willie Quinton İrlanda'da yaşayamaz duruma gelmiştir; çünkü bölgedeki mezalimi yöneten İngiliz askerini öldürerek ailesinin intikamını almıştır. Kendi kendisini sürgün eden Willie, tüm bu olaylara rağmen, İngiliz kuzeni Marianne'i sevmeye devam eder, ancak tek bir kez yaşadıkları ilişki neticesinde kuzeninin hamile olduğundan haberi yoktur.

Ayrıca Willie olaylardan önceki yaşamını ve İrlanda'yı büyük bir nostalji ve sevecenlikle anımsamaktadır. Trevor eserde, Willie'nin korkunç intikam eyleminin garip olduğu imasında bulunmaktadır:

Bir çocuk...Willie'nin yaşadıklarını yaşayabilir ve bu son derece normaldir. Ancak Willie'nin durumuna gelince, olayları çok zorladığınız bir an vardır ve talih sizi fazlasıyla zorlamıştır. Willie odaya girdi ve annesini odada ölü buldu, bu çok fazlaydı. Annesi canına kıydıktan sonra, Willie'nin intikam arzusu görmezden gelinemeyecek kadar belirgin bir hale gelmişti. Artık o normal bir hayat yaşayamazdı. (Aronson, 1987; 7-8)

Yalnızca Willie'nin bakış açısından anlatmak yerine, Trevor bu eserini Willie'nin İngiliz kuzeni ve sevgilisi Marianne'in ve çocukları Imelda'nın gözünden de anlatır. Çoklu bakış açısına sahip bu anlatı, aileyi alt üst eden ayrılıkları ve yanlış anlaşılmaları vurgulamaktadır. Öngörüsüzlük, ön yargı veya Imelda'nın deliliği nedeniyle kendi kendilerine yeten gerçekliklerinin içerisine hapsolmuş bu trajik üçlü, şiddet ve intikamın kontrol edilemez neticelerini detaylı bir şekilde ortaya koymaktadır.

Fools of Fortune'da yazar, Büyük Ev geleneğine ait beklentileri tersine döndürmektedir. Çocuk Willie Quinton İngiliz ve Protestan bir dadı tarafından değil, Katolik bir Papaz tarafından eğitim görmekte ve böylece İrlanda tarihini öğrenmektedir. "Tarihin insanlar için metinler aracılığıyla erişilebilir kılındığı gerçeği bizim tarih sel gerçeklik algımızı sorunsallaştırır" (Geçikli, 2015; 81). Öğretmen olan barış yanlısı Peder Kilgariff de Willie'ye, on dokuzuncu yüzyılda Katoliklere karşı politik ayrımcılığı sonlandıran, Katoliklerin Kurtuluşu'nu başarılı

bir şekilde yöneten politik lider Daniel O'Connell'a karşı duyduğu büyük hayranlıktan söz ederken, tarihin bireylerin algısı üzerindeki etkilerini okuyucuya göstermiş olur.

Quintonlar alışıl gelmiş bir İngiliz-İrlandalı aile değildir, çünkü Kıtık döneminde ataları mallarına el konan İrlandalılara arazilerini geri verdiği için ellerinde kalan küçük bir yerde yaşamaktadırlar. Bağımsızlık yanlısı kişiler olarak Michael Collins'i evlerinde ağır larlar ve ona finansal destek sağlarlar. Quintonların kaderi alışılmadık bir biçimde felaketle sonlanır: Aralarında Bay Quinton, aile hizmetçileri Bayan Flynn, O'Neill ve oğlu Tim Paddy'nin bulunduğu vahşi ölümler İrlandalı Cumhuriyetçiler tarafından değil, Kilneagh'yı yakıp yıkan ve geride hiçbir tanık bırakmayan İngiliz *Black and Tans* askeri birliği tarafından gerçekleştirilmiştir. Her ne kadar Bayan Quinton konuyla ilgili olmadığını ifade etse de, okur ailenin İrlanda milliyetçiliği yanlısı bir duruş sergilemesinin kaderlerini ne kadar etkilediğini merak etmektedir.

Quinton malikânesinde gerçekleşen cinayetlerin sorumluları konusunda, yazar beklentileri yıkıma devam eder. Robert Rhodes anlatıcının ailesinin 'eski kafalı tutucu Cumhuriyetçiler' (Rhodes, 1983; 101) tarafından öldürüldüğü iddiasında bulunurken; Kreilkamp 'Kilneagh'ya saldıranlar, isimleri belli olmadığı için İrlanda Cumhuriyetçi Ordusu mensuplarıdır; çünkü devrim zamanında Büyük Ev geleneğine karşı şiddet uygulayanların başında onlar gelmekteydi' (Kreilkamp, 1998; 223) şeklinde görüş belirtmiştir.

Dolayısıyla Trevor karakterleri İrlanda değil İngiltere'den kaynaklanan şiddeti saplantı haline getiren tiplere dönüştürmüştür: Acımasız çavuş Rudkin, Kilneagh'daki cinayetleri yöneten kişidir; İngiliz kökenli Evie Quinton, Rudkin'den intikam almayı saplantı haline getirmiştir ve oğlunun bilinçaltına korkunç şiddet tohumlarını yerleştirerek gelecekte gerçekleşecek bir olaya zemin hazırlamaktadır. Bunun neticesinde, oğlu Rudkin'i neredeyse kafasını kopartacak kadar çok bıçaklayacak ve vahşice öldürecektir. Evie hayattayken, Collins'in İrlanda askerlerini Kilneagh'ya getirmelerine karşı çıkan İrlandalı kocasından daha büyük bir İrlanda Bağımsızlığı destekçisidir. Evie, daha sonra Willie'nin de hatırladığı üzere, eğer Collins 'suikast emri verdiyse, savaşta böyle ölümlere yer olduğu için, vermiş olduğu emirde bir doğruluk payı vardır' (Trevor, 1983; 38) şeklinde düşünmektedir.

Willie çavuş Rudkin'i öldürdükten ve İngiliz kuzeni/sevgilisi Marianne Kilneagh'ya çocuğunu büyütmeyle geldikten sonra, şiddet Marianne'ın saplantısı haline gelmiştir. Marianne'ın ait olduğu milletin işlemiş olduğu suç kendisini İrlanda tarihine sıkı sıkı sarılmaya mecbur bırakmıştır. Marianne katliamlarla ilgili öyküleri hassas ve hayal gücü kuvvetli kızı Imelda'ya tekrar tekrar anlatarak onun delirmesine neden olur. Trevor, Büyük Ev geleneğinin bilinen özelliklerini bu eserde ortadan kaldırarak, tip yerine geçmişin ve tarihin getirdikleriyle yüzleşen bireyler yaratmıştır. Quinton ailesi birçok Büyük Ev geleneğinde yazılmış eserlerde görülebilecek türde, kimseyi önemsemeyen, insanları sömüren bir aile profili çizmemektedir. Willie Quinton'ın büyük büyükannesi Büyük Kıtık zamanında aç ve hastaları beslerken sıtmadan ölmüştür. Ölümünden önce ise, İngiltere'de yaşamakta olan İngiliz ailesiyle kıtlığa yardım etmedikleri için bağlarını koparmıştır.

İrlanda'da sorunlar vardır, ancak bu sorunlar çok fazla göz önünde değildir. Trevor, yetişkinlerin yaşamında bile merhamet ve hoşgörünün fazlasıyla mümkün olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Kilneagh'da Katolik ve Protestanlar huzur içinde bir arada yaşamaktadırlar. Aslında, Willie dini anlamdaki bağnazlığın farkına cinsellik delisi Bayan Halliwell'in okuluna gittiği zaman şahit olur. Trevor, tüm bunlara rağmen, İrlanda sömürgecilik tarihindeki haksızlıkları ve barbarlıkları örtbas etmez. Willie'nin tarih derslerinde, sömürgeci İngilizlerin ellerinde zulüm gören İrlandalılara ait öyküler anlatılmasına rağmen, ailenin huysuz bahçıvanının adı O'Neill'dir. On sekiz ve on dokuzuncu yüzyılda İrlanda'da güçlü toprak sahibi İrlandalı ailelerin kullandığı yaygın soy isimlerinden biri olan O'Neill ismi, bir zamanlar güçlü olan, ancak daha sonra yerlerinden edilmiş İrlandalı ailelere işaret etmektedir. Bunun yanı sıra, Kilneagh'nın varislerinden biri rolünü üstlenmeye hazırlanan Willie, İngiliz bir beyefendi gibi yetiştirilmek için eğitim almaya gönderilir.

Öte yandan, Quinton ailesinin Collins'e destek verdiği öğrenilince, bu durum komşularının öfkelenmesine ve kendilerinin 'ait olduğumuz sınıfa ve İngiliz-İrlandalı geleneğine ihanet edenler' (Trevor, 1983; 33) şeklinde etiketlenmelerine neden olmuştur. Bu, aslında yıllar önce sine dayanan bir husumettir; Quintonlar uzun yıllar boyunca İrlanda bağımsızlığını desteklemiş, İngiliz mezalimine ise karşı çıkmışlardır. Trevor bu aileyi, ne İngiliz-İrlandalıların savunucusu olsun diye, ne de İrlanda tarihindeki milliyetçi anlatılara karşı çıkmak için sempatican olarak göstermiştir. Bunu, duygusuz ve acımasızca gerçekleştirilen şiddet ve vahşet olaylarını net bir şekilde ortaya koymak için yapmıştır. Andrew Parkin'in de belirttiği üzere:

Romanın başından sonuna etkin bir şekilde ortaya koyduğu şey, savaş-tan çok aşkın, katliamdan çok iyileşmenin, intikamdan çok uzlaşmanın ön plana çıkarılmasıdır. Trevor Quintonları İrlanda Milliyetçiliğinin savunucuları olarak gösterirken, muhtemelen sınıf nefretinin önüne geçme ümidine vurgu yapmıştır; tıpkı Willie'nin 'kısasa kısas' şeklinde gerçekleştirdiği eylem gibi. Ancak tarihte İrlanda Davasının savunucusu olan İngiliz-İrlandalı aileler var olduğu için, Trevor'ın bu tavrı yerindedir. (Parkin, 1988; 316)

Trevor'ın eserlerinde sıklıkla değindiği üzere, şiddet eylemleri hem yıkıcı hem de hastalık gibi yayılan bir yapıya sahiptir. Bu trajedi yüzünden, hayatta kalanlar da dâhil olmak üzere, birçok yaşam zarar görmektedir. Willie 'normal bir geleceğe sahip olabilecek potansiyelde bir yaşam sürmektedir' (Gordon, 1991; 48), ancak annesinin ölümünden sonra kedere boğulması onu şiddetin içine çekmiştir.

İngiliz-İrlandalı Willie ile İngiliz Marianne'ın çocuğu olarak dünyaya gelen ve bölgede birçoklarına göre, daha doğmadan sorunlu bir tarihin mirasını sırtında taşıyan Imelda hayalpe-rest bir çocuktur ve annesinin anlattıklarıyla öğrendiği şeylerin altında psikolojik olarak ezil-mekte ve zarar görmektedir. Ailesinin geçmişini merak eden, annesinin konuşmalarına gizlice kulak kabartan, onunla kimsenin konuşmayacağı surların yer aldığı belgelere ulaşmaya çalışan Imelda, babasını hayalinde canlandırmaya çalışmaktadır. Eserin sonunda Willie İrlanda'ya geri döner, hiç görmediği bir çocuğu olduğunu öğrenir ve döndüğünde yaşlanmış sevgilisiyle bir araya gelmek ister. Romanın son sahnesinde, Imelda'nın annesiyle babası orta yaştaki kızları-nın sevgisi sayesinde sessizce bir araya gelmişlerdir.

Fools of Fortune zengin bir mekân çeşitliliğine sahip, şiddetin çarpıcı etkisini gözler önü-ne seren ve etkileyici bir sonla tamamlanan bir romandır. Başından sonuna kadar İngilizlik, İrlandalık, İngiliz-İrlandalık ile ilgili örnekleri ortaya koyan, ayrımcılık, şiddet, ötekileş-tirme, toplum dışına itilme, dinsel çatışma gibi unsurları betimleyen ve karakterlerin kimlik gelişimleri aracılığıyla sınırları belirleyen, zaman zaman bulanıklaştıran eser içerisinde Mari- anne'ın İrlanda ile İngiltere'nin haritadaki görünüşünü iki sevgilinin sarılmasına benzetmesi ol- dukça çarpıcıdır. Bu ironik gözlemlerle ilgili olarak, Thomas Morrissey rahatsız edici yorumunda şunları söylemiştir:

İngiltere ile İrlanda'nın sarılması, ait oldukları sınıf tarafından hain olarak görülen, İngilizlerle evlenip İrlandalılar gibi düşünen Quinton ailesinin yükselişini ve yok oluşunu beraberinde getirmektedir. Quinton ailesinin ortaya çıkmasını sağlayan âşıklar arasındaki sarılma gerçek-leşmiştir ve böylece ailenin doğmasını İngiltere'nin İrlanda'ya tecavüz etmesi mümkün kılmıştır. (Morrissey, 1990; 60)

"Kimlik ve aidiyet duygusunun gerekliliği çağdaş dönemde bireyler açısından en önemli meselelerden birisi haline gelmiştir" (Geçikli, 2012; 97). Dolayısıyla, şiddetin anlamsızlığını ve iyileşmeye ihtiyaç duyulduğunu anlatmaya çalışan Trevor, Kilneagh ve Kuzey İrlanda'daki olaylara kurban giden insanlardan söz ederek, Büyük Ev geleneğinin içeriğini neredeyse tamamen değiştirip, İrlanda'nın sömürgecilik tarihindeki kalıntıları bulup çıkarmayı ve insanları bunlarla yüzleştirmeyi tercih etmiştir. Böylece yazar geçmiş

ile şimdi arasındaki bağlantıyı politik ve dinsel çatışmaların önünde hoşgörü ve ılımlı yaklaşım aracılığıyla oluşturmaktadır. Geçmiş İrlanda'nın peşini hiçbir zaman bırakmayacaktır, ancak insanlar bundan kaçmak yerine geçmişte yaşanan sorunlarla yüzleşip bunları şiddet, vahşet, ölüm ya da çatışmalarla değil de anlayışla çözmeye çalışırlarsa, gerginliklerle ilgili önemli mesafe kat edilecektir.

Yazar 1988 yılındaki *The Silence in The Garden* adlı eserinde ise Britanya sömürgeciliğinin yıkıcı etkilerini Rolleston ailesi aracılığıyla anlatmıştır. Bu eserde birden fazla bakış açısı kullanılan yazar, anlatıcı Sarah'nın günlüklerine almış olduğu notlarla, yirminci yüzyılın başlarına dönüşler yaparak İrlanda ile İngiltere arasındaki gerginlikleri İngiliz-İrlandalı Protestan bir ailenin gözünden aktarmayı tercih etmiştir. Daha önce kısa öykülerinde ve romanlarının bazılarında –örneğin *Fools of Fortune*– değindiği adaletsizlik ve ahlaki anlamda görmezden gelme gibi unsurlar felaketleri ortaya çıkarmaktadır. Fakat bu eserde Fogarty'nin isteği kısmen de olsa yerine gelmiştir; Büyük Ev geleneğine sahip İngiliz-İrlandalı Protestan ailenin geride bıraktığı bir varisi kalmamıştır ve bir zamanlar harika olan bu konak 'eski bomboş haline geri dönmüştür'(Trevor, 1988; 10).

Roman, okuruna İrlanda tarihinin küçük bir panoramasını sunmaktadır. Olayların geçtiği mekânların en önemlisi Carriglas adında, 'yeşil kaya' (Trevor, 1988; 15) anlamına gelen bir adadır. Burada dikkat çeken unsurlar arasında yıkık dökük taşlar, eski bir manastır ve büyük bir ev vardır. Bunun yanı sıra, Fogarty'nin geçmişe ait değerlendirmelerinden de bahsedilmektedir: Şimdiki Rolleston ailesinin atalarının Büyük Kıtık döneminde İrlandalı Katolik halka karşı göstermiş olduğu yardımsever tavır gibi. Bayan Rolleston'ın büyük büyükannesi fakirlere yardım ettiği sırada açlığın neden olduğu ateşlenme nedeniyle yaşamını kaybetmiştir; kıtlık dönemi geçtikten sonra, Rolleston ailesi hayatta kalan kişilerden kira ya da icar parası almaktan vazgeçmiştir. Bunun önemi büyüktür, çünkü tarihsel art alan bilgisi paylaşırken yazar İngiliz-İrlandalı Protestan aile ile Carriglas'ta meydana gelecek trajik olayların daha iyi anlaşılmasını ve şaşırtıcı etkisini artırmayı amaçlamıştır.

Eserdeki ana karakterlerin yaşamı uzun bir dönem içerisinde anlatılırken –yaklaşık olarak 1900'lerin başından 1970'lere kadarki dönem içerisinde– İrlanda sömürgecilik sürecinden bağımsızlığa doğru geçişi yaşamaktadır; 'Carriglas büyük, ihtişamlı bir konaktan eskiden ve çürüyen bir eve dönüşmektedir' (Trevor, 1988; 16); çocuklar okulda İrlandacayı öğrenirken, bölgedeki nüfuzlu ailenin egemenliği de yavaş yavaş son bulmaktadır. Kristen Morrison'ın belirttiği gibi: "Bu verimli yeşil ada minyatür bir İrlanda'dır, eski yıkık taşlardan kutsal pınara kadar içinde bütün İrlanda tarihinin geçtiği küçük bir Emerald"¹ Adasıdır; dört kaybedilmiş arazisi, eskiden bir konağı ve sessiz bir bahçesiyle birlikte" (Morrison, 1999; 23).

Rollestonlar aslında kötü niyetli bir aile değildir, ancak yıllardır ayrıcalıklı yaşamaları ve insanlara karşı mesafeli durmaları, insanlık anlayışlarını köreltmıştır. Konaklarının düşüşü yalnızca çok uzun yılların geçmesinden değil, aynı zamanda yıllardır gizlenen bir şiddet olayının kapanmayan etkilerinden kaynaklanmaktadır. Rolleston ailesinin çocukları Villana, John James ve Lionel ile kuzenleri Hugh Pollexfen, babalarının tüfeklerini alıp tıpkı avcılarını küçük bir avı kovalaması gibi bölgenin yerlisi Corny Dowley adındaki bir çocuğun peşinden silahla koşarak ona eziyet etmişlerdir. Bu vahşi şakalarından ötürü aileleri tarafından ciddi bir şekilde azarlanmışlar, fakat bunu tekrar yapmayacaklarına dair söz vermemişlerdir. Olayın üzerinden yıllar geçtikten sonra, o dönemde İrlanda İç Savaşında mücadele eden Cornelius Dowley bir intikam planı hazırlığındadır, ancak Rollestonlar için planlamış olduğu patlama ailenin kâhyası Linchy'nin ölümüne neden olmuştur.

¹ * Morrison burada 'emerald' sözcüğünü hem yer ismi hem de zümrüt yeşili anlamına gelen bir kelime olarak kullanmıştır.

Acımasız ve çocukça bir şaka birçok yaşamı mahvetmiştir. Linchy'nin nişanlısı Bridget hamiledir ve çocukları Tom toplumun insanları kimliklerinden ve cehaletinden ötürü yaftalandığı bir sürece maruz kalmıştır. Şiddet yanlısı birisine dönüşen Corny Dowley ise *Black and Tans* askeri birliği tarafından öldürülür ve Corny'nin perişan vaziyetteki annesi intihar eder. Hiçbir zaman üzerinde konuşmadıkları bir suçun ağırlığına maruz kalan Rolleston kardeşler birbirleriyle bağlarını koparırlar.

1970'lerde, Rollestonlardan ve Sarah'nın ölümünden sonra, eski ve kötü durumdaki konak, farkında olmadan ailesine vermiş oldukları zararın karşılığında Tom'a kalmıştır. Sonunda, geçmişte sevilmeyen ve utanılan bir kişi muamelesine maruz kalmış Tom, hiçbir zaman evlenmeyi tercih etmiştir: İlginç bir şekilde Rollestonlara öfke duymamış ve çözünme, bozulma ve dağılma sürecini tersine çevirmek için hiçbir çaba sarf etmeden yaşamının geri kalanını köhne Carriglas'ta geçirmeye karar vermiştir.

Açıkça görüldüğü üzere, sessiz kalma, sır tutma ve gerçeklerle yüzleşmekten kaçınma, *Silence in The Garden* adlı romandaki insan ilişkilerini zehirlemiştir. Rollestonlar kendi kendilerine yeten hayatlarını gerçekleri inkâr ederek yaşamayı sürdürse de, Bayan Rolleston ölmeden önce bu olayı Sarah'yla paylaşarak bir nevi günah çıkartmış ve vicdanını rahatlatmaya çalışmıştır. Ancak çocukların büyükannesi ve ailenin en akli başında karakterlerinden olan Bayan Rolleston, Corny Dowley ve torunları hakkındaki gerçeği saklamalarının getirmiş olduğu felaketi çok geç anlayabilmiştir. Tom babasını öldüren kişinin adını bir halk kahramanıymış gibi duyar. Bayan Rolleston'ın sonunda varmış olduğu korkunç gerçek sudur; insanları vahşi bir şekilde katleden Corny Dowley'nin şiddet dolu bir yaşam sürmesinin nedeni politik görüşlerinin peşinden gitmesi değil düşüncesiz torunlarının kendilerini bir şey sanarak yapmış oldukları şakanın kurbanı olmasıdır. Ölüm döşeğinde ıstırap çekerken şu sözleri söyler: 'O yaz Corny'nin içinde nasıl bir canavarca his uyandı acaba, Sarah?' (Trevor, 1988; 185) Bayan Rolleston'ın farkına varamadığı şey aslında Carriglas'taki huzursuzluğun çok daha öncelere dayandığıdır; torunlarının gerçekleştirmiş olduğu vahşi şakadan yıllar öncesine; yani Rollestonların bölgeye gelişine: 'Rollestonlar yaşadıkları yerde durmadılar' (Trevor, 1988; 3).

Bunun yanı sıra, Bayan Rolleston'ın torunlarının başka bir yerde ve başka bir zamanda 'vicdanlarından kaçabilirlerdi ve daha sağlıklı büyüyebilirlerdi' (Trevor, 1988; 187) şeklindeki açıklaması ne ikna edicidir ne de ahlaki açıdan kabul edilebilecek bir şeydir. Çünkü Rolleston çocuklarının sınırlarını bilmemesi ailenin elindeki iktidar ve güçten kaynaklanmaktadır. İngiliz-İrlandalı Protestan Rollestonların çocukları, ailenin nüfuzu ve gücü sayesinde İrlandalılara karşı, kendilerinde onları aşağılayıcı, ayırıştırıcı, ötekileştiren bir hak görmektedirler. Bu elbette Rollestonların çocuklarına dayattığı bir şey değildir. Zengin ve güçlü olmaları, İngiliz-İrlandalı Protestan bir aile olarak etraflarındaki fakir İrlandalılara yardım etmeleri ve bölgedeki en baskın aile olmalarının dolaylı yansımaları çocuklarının acımasız şakaları üzerinde görülmüştür. Bayan Rolleston, çok geç de olsa, acı çeken vicdanını rahatlatmayı seçtiğinde, bunları Sarah Pollexfen'e anlatmayı tercih etmiştir. Sarah'nın günlüğüne almış olduğu konuyla ilgili notlar, acı dolu sırların kaynağı olarak ölmeden önce Tom ve aileden geriye son kalan hizmetli Patty ile yaptığı bir paylaşımın içeriğini oluşturmuştur. Sarah geçmişe ait unsurları cömertçe paylaşmıştır; o da tıpkı Bayan Rolleston gibi geçmişi değiştirme konusunda acizdir, yapabileceği tek şey geçmişten üzüntü duymaktır.

Sarah Pollexfen eserin büyük bir bölümünde başrolde yer almış 'fakir Protestan kızlar'dan biridir ve onun gittiği Bayan Goodbody'nin okulu İrlanda'nın küçük bir temsili niteliğindedir:

Bayan Goodbody'nin Protestan kızlar okulu, Dublin'in kenar mahallelerinden birisinde oldukça iyi durumda ve göze çarpan bir noktadaydı... Otuz beş Protestan kız zor zamanlarını Bayan Goodbody'nin okulunda geçirdi: hırdavatçıların, kömür tüccarlarının, banka müdürlerinin, din adamlarının az harçlıklı kızları. "Topraksız imparatorluğun kiracıları"

demmişti içlerinden birisi. ‘Bizler İrlanda’nın Yahudileriyiz.’ Şehrin varoşları Sarah’yı yoruyordu. (Trevor, 1988; 20)

William Trevor, bu eserde tarih tarafından kapana kısılmış karakterlerin bu durumun getirmiş olduğu yük ile mücadele etme çabalarının yetersizliğini ele almaktadır. Rolleston kardeşlerin geçmişin esaretinde yaşamaları kefarete yönelik nafile ve kötü huylu çabalarda kendisini göstermektedir (Hoyt, 2003; 117). Yapmış oldukları eylemin cezasını ailelerini yok ederek çekmişlerdir. Yaşamları, insanlarla olan ilişkileri, toplumsal kimlikleri, İrlandalı Katolik ailelere karşı olan tutumları telafi edilemeyecek derecede zarar görmüştür. İngiliz-İrlandalı Protestan ailenin bölgedeki iktidarı ve bu iktidarın yıkıcı sonuçları, Katolikleri aşağılama, ötekileştirme, ikinci plana atma, hatta onlara köle muamelesi yapma gibi unsurları çocuklarının yapmış olduğu şakada tezahür etmiştir.

Sarah’nın kardeşi Hugh Pollexfen, sevmesine rağmen Villana ile evlenemeyecek, Carriglas ile aralarındaki bağ acımasız bir olaya dayalı olduğu için de sevdiği kız kardeşinden uzaklaşmak zorunda kalacaktır. Yaşamını kurtarabilmesi için ise İrlanda’dan ayrılması gerekmektedir. Kristen Morrison konuyla ilgili olarak şu sözleri ifade etmiştir: “Ancak İrlanda’dan ayrılarak geçmişte bulaştığı kötülüğün sonuçlarından uzak kalabilirdi; ana vatanıyla bağlarını kopardı, ailesinden uzaklaştı ve geçmişini terk etti” (Morrison; 71). Hugh, çocukken yaptıkları acımasız ve düşüncesiz bir şaka neticesinde kimliğine, kültürüne, geçmişine, milletine ve yaşam tarzına ait her şeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Geçmişin kötü anıları peşini bıraksın diye, ilerde daha kötü sonuçlarla yüzleşmemek için yaşadığı yeri terk etmiştir. Bu terk edilmiş bir bakıma yeni bir kimlik oluşum sürecinin başlangıcı niteliğindedir. Yaşamını şekillendiren her şey artık -zorunlu olarak- geride bırakılmıştır.

Rollestonların kaderiyle tarihsel anlamda örtüşen bir durum söz konusudur. Trevor eserde ailenin yaşadığı yeri Cromwell döneminde aldığı dair bir ifade kullanmaktadır. Aile konağın bulunduğu arsanın gerçek sahiplerini ‘Mayo’daki taşlık, işe yaramaz araziye’ (Trevor, 1988; 41) doğru sürmüştür. Dolayısıyla bölgede inşa edilen köprünün ana kara ile Carriglas adasını birleştirmesinin sembolik bir anlamı vardır; bu köprü ile birlikte bir dönem sona erecek ve Rolleston gibi ailelerin bölgedeki ayrıcalığı ve halka karşı mesafeli tutumları artık mümkün olmayacaktır.

Yazarın bu eserde öne çıkarmaya çalıştığı bir başka unsur, sömürgecilik politikaları ile elde edilmiş adaletsiz yönetimin, temas ettiği herkesi ve her şeyi yozlaştırması ve zehirlemesidir. İrlanda’nın minyatürü niteliğindeki Carriglas adası geçmişteki adaletsiz yönetime şahit olmuş bir yerdir. Çocukluğunda açlık, fakirlik ve haksız muameleyle maruz kalmış ve acınası durumda görünen Cornelius Dowley, davası uğruna canından olan politik bir kahramanmış gibi kabul edilmiş ve adı ana kara ile Carriglas’ı birbirine bağlayan köprüye verilmiştir. Bayan Rolleston, Dowley’nin politik bağlamda şiddet olayları içerisinde yer almasını torunlarının yapmış olduğu şakaya atfetse de, olayın aslı, Dowley’nin fakirliği, şiddet uygulaması ve *Black and Tans* askeri birliğinin saldırısında öldürülmesiyle ilgilidir. Bu durumun, sömürgeciliğin uzun yıllardır devam etmesinin sonuçlarından biri olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

Trevor sömürgeciliğin bu mirasını hem Dowley ve Rollestonların öyküleri hem de sömürgeciliğin başlangıç dönemlerinde ortaya çıkan toplumun küçümseyici ve iğneleyici gözlemleri aracılığıyla ortaya koymaktadır. 1931 yılı bu nedenle romanda öne çıkmaktadır. Bu yıl hem Cornelius Dowley Köprüsünün hem de Villana Rolleston’ın düğününün gerçekleştiği dönemdir. 1970’lere gelindiğinde ise, eserdeki karakterlerin çoğu yaşamını yitirmiş, düşmanlıklar son bulmuş ve Tom Sarah’nın günlüklerindeki itiraflar nedeniyle şaşkınlığa uğramış tek başına hayatını sürdüren yetişkin birisine dönüşmüştür:

Babasının ölümünün ardından gerçekleşen olayları günlüklerde okuduğundan beri, Tom bunları idrak etmeye çalışıyordu. Dowley intikam öyküsünün bahanesini Kuzey İrlanda Sorunu içerisinde bulmuştu ve bu da gayet doğaldı. Fakat daha sonra olan şey Tom’u hayrette bırakmış-

tı. Rollestonların adaya geliş yollarını kıyım yaparak gerçekleştirdiğine dair konuşmalar her zaman olmuştur, ancak bunun yanında, onların Kıt-lık zamanında halka karşı ne kadar insancıl yaklaştıkları da biliniyordu; annesine karşı nasıl yardımsever davrandıklarını ve onların da Rolles-tonlara karşı saygılı yaklaşımlarını hatırlıyordu. (Trevor, 1988; 198)

Affetme konusunda azizler kadar merhametli olan Tom, ölümlere ait adadaki Köhne Konağın artık tek sahibiydi ve Carriglas çok eski dönemlerden beri mezarlık işlevi taşımaktaydı. Bura-sı hem kötü olaylar, çatışmalar, politik gerginlikler nedeniyle yaşamını kaybedenlerin hem de bu olaylara şahit olup, kimlik oluşum ve gelişim süreçlerini geçmişin ellerine bırakan kişilerin, eceliyle ölenlerin yeriydi.

1994 yılında yazmış olduğu *Felicia's Journey* adlı romanından beri ilk kez İrlanda hak-kındaki meselelere geri dönüş yaptığı *The Story of Lucy Gault*'ta (2002), Trevor daha önce değinmiş olduğu konuları farklı açılardan yeniden ele almayı tercih etmiştir. Talihin etkin rol oynadığı eserde, anlamsız suçların ve nafîle çabaların insanları intihara kadar sürüklediği gö-rülmektedir. Bu eserde Trevor, daha önce yazmış olduğu öykülere ve anlatılara ait çok sayıda gönderme yapmış ve okurunun aşına olduğu konulara farklılıklar eklemiştir. Ancak sömürgeci-lik sürecine bu eserde çok fazla değinmeyen yazar, daha çok tarih yazma ve İrlanda kimliğinin sınırlarını detaylı bir şekilde incelemeyi seçmiştir. Beklenen sonuçları tersine döndürerek, tarihi olağan akışından saptırarak geçmişte yaşananların tekererrür etmesi üzerinde fazla durmayan yazar, geleceğin gidişatı üzerine daha çok vurgu yapmıştır.

Fools of Fortune ve *The Silence in The Garden* adlı eserlerinde gördüğümüz Büyük Ev geleneğine geri dönen Trevor, yine uzun bir zaman dilimini ele alarak, yirminci yüzyılın ilk yıllarından yirmi birinci yüzyılın başlarına kadar geçen sürede İngiltere ile İrlanda ara-sındaki savaşa, İrlanda İç Savaşına, Bağımsız Devletin ve İrlanda Cumhuriyeti'nin ortaya çıkışına dair önemli detayları okura sunmaktadır. Bunun yanında, Katolik Kilisesinin geç-miş yıllardaki hegemonyasını giderek kaybettiği süreç romanda dikkatleri çeken bir başka unsurdur.

Anlatının mekânı olarak yine Cork bölgesini tercih eden yazar, hem İrlanda İç Savaşı hem de kendi gerçek yaşamı için belirgin bir yeri yeniden ziyaret etmektedir. Aslında *Lucy Gault* yazarın çocukluğunun geçtiği birçok yeri okurun karşısına çıkarmaktadır: Lucy ile babasının ziyaret ettiği Mitchelstown Trevor'ın doğduğu yerdir, Lucy'nin sevgilisi Ralph bir dönemler Trevor'ın yaşadığı Enniscorthy bölgesindedir ve son olarak detaylı betimlemeleri yapılan Cork bölgesi yine Trevor'ın gençlik yıllarının geçtiği bir mekândır. Otobiyografik unsurlar taşıması, eserin çarpıcı ve etkileyici yapısını daha belirgin hale getirmiştir.

Ayrıca bu eserdeki Büyük Evin İngiliz bir sahibesi vardır. Heloise Gault, kocasının ai-lesine ait arsadaki kundakçılık için milli kökenini suçlamaktadır, çünkü o, küçük bir yerde İngiliz bir kadın olmasının bazı duygu ve düşünceleri rahatsız ettiğine inanmaktadır. Talih faktörü *Lucy Gault* eserinde oldukça belirgin bir rol oynamaktadır. Kundakçılık eylemine teşebbüs edildiği o korkunç gecede, Everard Gault muhtemel kundakçılardan birini yan-lışlıkla vurarak, hafifçe yaralamıştır. 1920'lerin gergin politik atmosferinde, Heloise aile-sinin güvenliğinden şüphelenmekte ve çok sevdikleri evden ayrılmak zorunda olduklarını düşünmektedir. Evden ayrılma kararı alan ailenin sekiz yaşındaki kızı Lucy bu karardan hoşnut olmadığı için kaçar. Birkaç kötü tesadüf nedeniyle aile kızlarının boğulduğunu san-mış -annesi daha çok kızının intihar ettiğine inanmıştır- ve kederli çift İrlanda'dan ayrılıp Avrupa'da bir süre dolandıktan sonra Mussolini rejiminden korkup İsviçre'ye kaçtıkları döneme kadar İtalya'da küçük bir kasabada yaşamışlardır. Açlıktan ve açlıkta kalmaktan ötürü neredeyse ölmek üzereyken bulunan Lucy, ailenin hizmetlileri Henry ve Bridget ile Gault ailesinin avukatı Aloysius Sullivan'ın ailesinin yerini tespit etmesini beklemektedir. Bu esnada büyüyen ve kendisini dış dünyadan soyutlayan Lucy doğayla yakınlık kurmuş-tur. Öte yandan Lucy Gault ailesini bu şekilde düşüncesizce kedere sürüklemesi nedeniyle

toplumun dışına itilmiş bir karaktere dönüşmüştür.

Lucy kabahatini içinde yaşamaya karar verir ve bunun kendisine zarar vermesine müsaade eder. Ailesinin bir türlü geri dönmemesi nedeniyle afflanmış bir ruh haline sürüklenen karakter, tıpkı *Fools of Fortune* eserindeki Quintonların çocukları gibi, kendi kendisini cezalandırır ve sevdiği adam Ralph ile evlenmez, çünkü ailesinin sürgününden kendisini sorumlu tutar ve onların dönüşünü beklemeye kararlıdır. Ailesini beklerken, hayatı yarım ve askıda yaşayan on dokuzuncu yüzyıl basmakalıp karakterine bürünmüştür. Doğaya olan düşkünlüğü ve arı yetiştiriciliği ile ilgilenen Lucy romantik bir kahraman olma yolunda ilerlerken; Viktorya dönemi romanlarını hevesli bir şekilde okuması ve dikiş-nakış işleriyle yakından ilgilenmesi onu daha çok yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan bir karakter tipine dönüştürmüştür. İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi Lucy'yi etkilemiştir: Ralph'ın askere yazılması ve Lucy'nin sürekli onun can güvenliğini düşünür olması, onun fazlasıyla fedakâr duruşunu yeniden gözden geçirmesine neden olmuştur; burada talih acımasızca devreye girer ve yıllar süren vefalı aşkın ardından Ralph bir başkasıyla evlenir. Everard eşinin ölümünden sonra Lahardane'e dönünce ikisi oturup 'geçmişte neler yaşandığını kabullenmek durumunda kalmışlardır' (Trevor, 2003; 194); geçen yılların ardından, Lucy ile aralarındaki yakınlığı bir daha yakalayamayan Everard, tam aralarındaki soğukluğun üstesinden gelmeye başladıklarında ölür.

Eserin olay örgüsündeki ana hatlara bakıldığında trajedi unsuru ortaya çıkıyor gibi görünse de, *The Story of Lucy Gault* aslında ne bir trajedidir ne de bir kadının yaşamına odaklanmış bir romandır: Bu eser İrlanda'nın öyküsünü anlatmaktadır. Talih, eser içerisinde sürekli olarak acımasızca davranan bir role sahip değildir. Henry duvarı tamir etmek için taş bulmaya gittiği تنها bir köşede, tesadüfen Lucy'yi bulur; Ralph kırsal kesimde gezintiye çıkmışken Lahardane bölgesine tesadüfen uğrar. Tek çocuklarını kaybetmiş olmanın verdiği duygusal çöküntüden bir türlü kurtulamayan ve birkaç çocuk denemesinde Heloise'in düşük yapmasının ardından tekrar çocuk sahibi olma ihtimali kalmayan Gault ailesi birbirine daha sıkı bağlanmıştı.

Yazara ait otobiyografik unsurların en fazla görüldüğü eseri *Lucy Gault*'ta, Ralph Dublin dağlarının eteklerinde yatılı bir okula gitmektedir, tıpkı Trevor gibi; Trevor'ın babası gibi Ralph'ın babası da bankada çalışmaktadır. Lucy kaybolduktan sonra, Gault ailesinin yaşamındaki en mutlu günler, Trevor'ın fazlasıyla yakınlık duyduğu ve eserlerinin büyük bir çoğunluğunu yazdığı İtalya'da geçmektedir. Trevor'a ait bu kadar ortak unsurun esere aktarılması, zaman zaman yazarın İngiltere ile İrlanda arasındaki sürece ait kendi düşüncelerini açığa çıkarmasına neden olmuştur. İngiliz-İrlandalı Protestan bir kimliğin İrlanda'da nasıl bir süreç geçirebileceği Gaults ailesi üzerinden okura aktarılmaktadır.

Doğuştan İngiliz, evliliği nedeniyle ise İrlandalı olan Heloise kendisini en çok İtalya'da evinde hissetmiştir. Kendisini sanata adanmış ve Meryem Ana'ya ait unsurları resimlerine aktarmıştır. Trevor'ın daha önceki yazdıklarında Meryem Ana'ya ait unsurların görülmesi, James Joyce'un *Dubliners* eserinde sıradan olayların ortaya çıkmasında önemli rol oynayan epifan anları ile paralellikler göstermektedir. Heloise, hem kocasına söylediği "Sevgi acıktığında aç gözlü hale gelir...Sevgi acıktığında mantık sınırlarını aşar" (Trevor, 2003; 172) sözlerinde kızının aklında yıllar boyunca bir çocuk olarak kalacağı düşüncesini ortaya koymuştur.

Everard evine döndüğünde, bir zamanlar kundaklama olayında vurduğu Horahan da Lahardane'e dönmüştür. Büyük Ev geleneğine ait kötülüklerle ilgili sayısız öyküsü olan Horahan, kundaklama olayında yer alarak büyük bir hata yapmış ve bu deneyim neticesinde yaşamı mahvolmuş birisidir. Horahan'ın politik bağlantısının olmadığı aşıkârdır; görünen şey onun Lahardane'de yaşadıklarının akıl sağlığını bozmasına neden olduğudur. Heloise nasıl kızının intihar ettiğine inanarak yanılmışsa, Horahan da kundakçılık olayının başarılı olduğunu düşünerek yanılmıştır; tıpkı *Fools of Fortune* eserindeki Imelda gibi, yanan bir evin ve ölü bir çocuğun görüntüsü gözünün önünden bir türlü gitmemektedir; o kadar ki, Horahan sonunda

yerel bir tımarhaneye kapatılmak zorunda kalmıştır. Rahatsız edici gerçekleri ortaya çıkarma zorunluluğunu kendisinde hissederek Trevor karakteri gibi, Horahan da tamamen aklını kaybetmeden önce, gizli gizli Lucy'yi seyretmektedir ve daha sonra Lahardane'e gelerek Lucy'nin babasına derdini anlatmak istemiştir. Horahan'ın geçmişte yaptıklarının yıkıcı etkilerine rağmen, Everard ona merhametli davranır; Lucy yıkılmıştır: "Bir an uzun zaman sonra Lahardane'e geri dönen adamı dikkatlice süzdü ve onda delilikten başka bir şey görmedi" (Trevor, 2003; 191).

Fakat *Fools of Fortune* eserindeki Quinton ailesinin ve psikolojik sorunlar yaşayan çocukları Imelda'nın aksine, Lucy'nin kaderi o kadar acınası durumda değildir. 1950'lerin İrlanda'sında Büyük Evin hanımı olan Lucy, İrlanda Cumhuriyetinin ilk dönemlerinde artık orta sınıfın Protestan bir üyesi olarak betimlenmektedir. Lucy'nin Katolik Horahan'ı düzenli olarak ziyaret etmesi, sonunda tabutunun arkasından yas tutarak yürümesi, toplum üzerinde etkileri büyük sonuçlar doğurmuştur.

Trevor'ın İrlandalı insanları basitçe sınıflandırma girişimlerinden kaçınması, bu eserde açıkça görülmektedir. Kundakçılık girişiminin olduğu dönemlerde, Everard Gault mütevazı bir yaşam süren, hizmetlileriyle birlikte çatılarının tamiri için çalışan, eskleyen evlerini düzene sokmaya uğraşan bir karakter olarak betimlenmektedir. Everard'ın ailesi on sekizinci yüzyılın ilk yıllarından beri Lahardane'de yaşamaktadır: Ailenin geçmişi hakkında fazla bilinen şey yoktur, ancak zaman zaman Daniel O'Connell'in evlerinde misafir olduğuna dair göndermeler yapılmaktadır. Horahan prensipleri için savaştığı bir milliyetçi değildir; o sadece yanlış yönlendirmenin kurbanı olmuş bir çocuktur.

Eserin geçtiği zaman dilimi oldukça geniştir; Lucy ve babası bu süre zarfında iki dünya savaşı ve iki İrlanda savaşı yaşamıştır; Büyük Evin düşüşü ve Modern İrlanda'nın kuruluşu şahit oldukları diğer önemli süreçlerdir. Trevor bir taraftan kişisel bir tarihi ele alırken, öte yandan dünyada gerçekleşen olayların bilinçaltılarımızda kendi kişisel deneyimlerimiz neticesinde nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır: Everard ve Heloise Gault için Mussolini rejiminin patlak vermesi, çok sevdikleri İtalya'dan ayrılmak anlamına gelmektedir. Heloise'in ölümünden sonra, Londra'dan geçen Everard, 'savaş sonrası ölü başkenti' (Trevor, 2003; 146) yakından görmüştür.

Yazar eserde yaratmış olduğu karakterlerini, İrlanda meselelerini ele aldığı önceki yazdıklarının aksine –mesela *Fools of Fortune*'daki Willie Quinton gibi– tarihin esiri yapmamıştır. Lahardane'in yakılması girişiminin korkunç sonuçlarına rağmen, kundaklama olayı beklendiği gibi neticelenmemiştir. Uzun yıllar birçok sıkıntıya ve üzüntüye şahit olan Gaults ailesi, sonunda huzur içinde ölmüştür: Lucy öfke ve inatçılığından vazgeçmiştir. Şiddet ise kaçınılmaz değildir. Trevor olağan gidişatı bozarak İrlanda tarihini yeniden yazmaktadır. Henry ölmek üzere olan Lucy'yi bulduğunda anlatıcı onu şu şekilde betimlemiştir: "Çocuğun dudaklarında böğürtlen suyu izleri vardı. Bakışlarında hastalık, yanaklarında solgunluk, gözlerinin altında morluk, saçlarında ise dağınıklık görünüyordu" (Trevor, 2003; 40). Tasvir aslında ülkeyi kasıp kavuran Kıtık dönemindeki çocukların fiziksel görünüşlerine bir gönderme niteliğindedir. Ancak bu sahnede, Büyük Ev geleneğine ait bir ailenin çocuğu, adeta Kıtık döneminde aklıktan ölmek üzere olan Katolik bir İrlandalının vücut bulmuş hali gibi tasvir edilmiştir.

Trevor'ın *Lucy Gault*'ta tanıdık konulara farklı bir bakış açısıyla değinmesi, onun daha çok İrlanda'yı ve kendisini yeniden yazdığını akla getirmektedir. Daha önceki eserlerinde kullanmış olduğu olay örgüsüne ait unsurları farklı sonuçlarla bağdaştırdığı bu eserde, dilin bir yankılanma aracı olarak kullanıldığı görülmektedir (Hoyt; 201). İrlanda'dan Haberler sayfalarında gezinirken Everard'ın aklında gönülsüzce kalktığı sürgün ve ana vatanını terk etmesi ile ilgili düşünceler yer almaktadır. İrlanda tarihinin önemli anlarına yer verilen, alegorik unsurların yer aldığı eserde Kıtıkla ilgili 'haberler', Lucy'nin hayatta kaldığı 'haberi' ve İrlanda Bağımsızlığı 'haberi' birbiriyle bağlantılıdır. Öte yandan kızının öldüğünü düşünen He-

loise için yaşadığı yer İrlanda'dan haber almak artık önemli değildir; o artık İrlanda'ya sırtını dönmüştür. Ayrıca İrlanda'daki bir evin hanımı olan ve yaşamış olduğu felaketin sorumlusu olarak İrlanda'yı suçlayan İngiliz kadın Heloise, bu acıların devam etmesini engellemektedir: Everard İrlanda'ya çok sayıda mektup yazmıştır, ancak karısına karşı bir ihanet olacağı düşüncesiyle bu mektupları hiçbir zaman postalamamış, dolayısıyla bu durum Lucy'nin hayatta olduğu haberini almalarını geciktirmiştir.

Yaşam Lahardane'de mantıklı bir gidişat izlerken, tarih olağan bir gidişatın yerine yeniden yazılma süreci geçirmektedir ve Everard kızı Lucy'ye bir zamanlar "Tarih İrlanda'da düşman olarak görülen bir şeydi" (Trevor, 2003; 10) cümlesini sarf etmesine rağmen, Lucy'nin kayboluşundan sonra, eserin her şeyi bilen anlatıcısının net bir şekilde ifade ettiği üzere, tarihi suçlamak bir işe yaramayacaktır: "Bu yaz Gault ailesinin kaderini öfke değil talih belirlemiştir" (Trevor, 2003; 36).

Son dönem eserlerinde daha çok İrlanda kimliğinin son yıllardaki algılanış biçimi üzerinde durmaya çalışan Trevor, İrlanda'nın geçmişini ele alırken, bunun ülkenin geleceğine ne yönde katkı yapabileceği düşüncesini ortaya koymaktadır. Çağdaş eleştirmenlerden, Declan Kiberd, Shaun Richards ve David Cairns'ın de belirttiği üzere İrlanda, geçmişindeki kısıtlamalardan ve kimliğiyle ilgili yanlış tanımlamalardan kendisini kurtarmak durumundadır. Kiberd, insanları önceden belirlenmiş kategorilere zorlayan ve değişimin şevkini kıran 'ikili düşüncelerin' peşinden koşulmaması gerektiğini savunurken, Cairns ve Richards durumu şöyle değerlendirmiştir: "Küçük bir Batı Avrupa adasında yer alan İngiltere ile İrlanda'nın, sömüren ile sömürülenin, Birlikçi ile Milliyetçinin arasındaki ilişki yeniden düşünülmeli, yeniden yazılmalıdır" (Cairns, 1988; 154). Aslında eleştirmenlerin gözünden kaçan şey William Trevor'ın İrlanda kimliğine ait karmaşıklıkların farkına varmasının, birçok çağdaş kuramcının bunları dikkatle incelemeye başlamasından çok önceleri gerçekleştiğidir.

The Story of Lucy Gault, Brian Friel'in 'tarih yapmak' dediği olguyu gündeme getirmektedir. Lahardane sakinlerinin tamamı yaşamlarının talihle boğuştuğunun farkındadır: Bu kişilerin sefaletinde veya mutluluklarında mantık ya da olağan işleyişin yeri yoktur. Gault ailesi İrlanda'yı terk ettiğinde, etrafındaki kişiler onların bölgedeki hâkimiyetlerini zorla almalarının cezasını çektiklerini düşünmüştür. Ancak zaman geçtikçe Gault ailesine karşı bakış açısı değişmiş, Protestan Lucy Katolik çoğunluğun arasında barıştırmacı ve arabulucu rolü üstlenen birisine dönüşmüştür. Başlarda girişimde bulunduğu eylem nedeniyle Lahardane'de takdir gören Horahan, gerçekleştirdikleri trajedinin detayları ortaya çıkınca, toplum dışına itilmiş birisi haline gelmiştir. Trevor tarihsel hafızanın ve geçmişe ait olaylara bakış açısının değişken ve yanıltıcı olabileceğini göstermiştir. *The Story of Lucy Gault* Trevor'ın zekice yazılmış ve oldukça karmaşık bir İrlanda okumasıdır.

Sonuç olarak, İrlanda tarihinin en önemli unsurlarından olan ve İngiliz-İrlandalıların İngiltere ve İrlanda ile ilişkilerinin belirleyicisi konumundaki Büyük Ev geleneği, Trevor'ın bu üç eserinde benzer temalar aracılığıyla aktarılmıştır. Bahsi geçen üç eserde de Büyük Ev geleneğinin temsilcileri konumundaki İngiliz-İrlandalı Protestan ailelerin düşüşünü ele alan yazar, İrlanda'nın bağımsızlık sürecinden sonra Büyük Ev geleneğinin tamamen gücünü yitirdiğine vurgu yapmaktadır. İngiliz-İrlandalıların İrlanda'daki egemenliği ya da bölgesel hâkimiyeti Bağımsızlık Savaşı'nın ardından tamamen ortadan kalkmıştır. Bu durumun İngiliz-İrlandalı Protestan kimlik üzerindeki etkileri ise yadsınamaz derecededir.

KAYNAKÇA

1. Aronson, Jacqueline Stahl, "William Trevor: An Interview", *Irish Literary Supplement* Vol. 7, No. 2, Spring, 1987.
2. Cairns, D., Richards, S., *Writing Ireland: Colonialism, Nationalism and Culture*, Manchester University Press, Manchester, 1988.

3. Geçikli, Kubilay, "Postcolonial Welsh Identity in Raymond Williams's *People of the Black Mountains*", *Interstudies: Cultural Spaces. Identity within/beyond Borders*, Volume 11, No. 1, Bacau, 2012, pp. 87-98.
4. -----, "An Occult History of Tudor England: Hilary Mantel's *Wolf Hall*", *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Nisan, 1/1-2015, pp. 77-96.
5. Gordon, Mary, "William Trevor's *Fools of Fortune*", 45-51, *Good Boys and Dead Girls and Other Essays*, Viking, New York, 1991.
6. Hoyt, Mary Fitzgerald, *William Trevor: Re-imagining Ireland*, Liffey Press, 2003.
7. Kreilkamp, Vera, *The Anglo-Irish Novel and Big House*, Syracuse University Press, Syracuse, 1998.
8. Morrison, Kristen, "The Family Sins of Social and Political Evils", *Notes on Modern Irish Literature*, Vol. 10, No. 1, Spring, 1999.
9. Morrissey, Thomas, "Trevor's *Fools of Fortune*: The Rape of Ireland", 58-60, *Notes on Modern Irish Literature*, Vol. 2, 1990.
10. Parkin, Andrew, "Shadows of Destruction: The Big House in Contemporary Irish Fiction", 306-335, *Cultural Contexts and Literary Idioms in Contemporary Irish Literature*, ed. Michael Kenneally, Barnes and Noble, New Jersey, 1988.
11. Rhodes, Robert, "William Trevor's Stories of the Troubles", 95-114, *Contemporary Irish Writing*, ed. James D. Brophy and Raymond J. Porter, Iona College Press, Boston, 1983.
12. Trevor, William, *Fools of Fortune*, Penguin Books, London, 1983.
13. -----, *Silence in The Garden*, Viking Publishing, London, 1988.
14. -----, *The Story of Lucy Gault*, Penguin Books, England, 2003.

Arap Edebiyatında Hapis Edebiyatı¹

Abdussamed YEŐILDAĐ²

CHAPTER 5

¹ Bu çalışma "Kasım 2018 1. Karaman Uluslararası Dil Ve Edebiyat Kongresi"nde aynı başlıkla yazar tarafından sunulmuş ve yayınlanmamış bildiri metninin genişletilmiş ve ayrıntılı versiyonudur.

² Doç.Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Mütercim-Tercümanlık (Arapça) ABD

GİRİŞ

“Yazmasam Çıldıracaktım”¹ der Sait Faik Abasıyanık.

Hapİsler, Necip Fazılın tabiriyle “ana rahmi”² gibidir. Oradan sağ da çıkılsa ölü de çıkılsa sonu her haliyle zaferdir. Hz. Yusuf ile başlatırsak hapis işini, karşımıza bir ülkeye Sultan olmak çıkmaktadır. Rahmetli Aliya İzzetbegoviç de hapisaneyi “Özgürlüğe kaçış”³ olarak nitelemiştir.

Mısırın Ünlü Feminist yazarı Hapİsten çıkınca kaleme aldığı hapisane hatıralarında “Hapİsler, durgun yerlerdir ama insan hapsede durgun değildir”⁴, der. Çünkü, hapisteki edebiyatçının eseri, ruhunun, yapılanlara ve yaşatılanlara karşı suskunluğa razı olmayışının ve hapİsten çıkışın en güçlü yoludur.

Ya da Ammar Ali Hasen’in tabiriyle “Hapis Edebiyatı Hürriyete kaçıştır”⁵

Edebiyat veya yazın; olay, düşünce, duygu ve hayalleri dil aracılığı ile estetik bir şekilde ifade etme sanatıdır. Edebiyat ile birlikte düşünceler ve duygular daha geniş kitlelere duyurulmaya ve ölümsüzleştirilmeye çalışılmaktadır⁶. Dünya edebiyatı bunun sayısız örnekleriyle doludur. Örneğin 20. Yüzyılın en popüler düşünür/filozoflarından Jean Paul Sartre, temsil ettiği “Varoluşçuluk” felsefesini, “Bulanıtı” adlı romanı vasıtasıyla işlemiş ve söz konusu felsefi anlayışa dair ele aldığı önermeleri, romanının ana karakteri Requentine’nin anlık duyguları olarak takdim etmiştir⁷.

Ama her duygu veya her düşünce yayımlandıktan sonra her zaman olumlu değil bazen karşıt görüşteki insanların olumsuz tepkilerini de almıştır. İnsanlar, düşünceleri, şiirleri ve yazıları nedeniyle cezalara da maruz kalmışlardır⁸.

Hapis edebiyatı, Baskının, zulmün, hürriyetin gaspının edebiyatıdır, var olmanın bir göstergesidir. Hapİshane edebiyatı kavramı ile bu ortamı konu edinen eserlerden ziyade demir parmaklıklar ardında yazılan eserleri anlamak gerekir. Yazarlar, şairler kısaca edebiyatçılar, demir parmaklıklar ardına tıklılırken, koğuşlardan ve hücrelerden parmaklıkların arasından, öfke, direniş, isyan, yaşama tutunmanın yazıya dökülmesi şeklinde bir hareket doğdu. Unutulduğu, yalnız bırakıldığı, kırıldığı, örselendiği, hayal kırıklıkları yaşadığı belki birkaç metrekaareyle sınırlı tutulduğu bir ortamda yazmak, mahpusun özgürlüğe uzaman tek yolu oldu.

Özlem ve hasret içerisinde, zindanlarda yazılan şiirler, öyküler, cümleler ve metinler, bir bütün olarak dışarı çıkamasa da, Suriyeli şair Muhammed el-Mâğûd’un, hatıralarında belirttiği gibi görüşmeye gelenlerin ellerine tutuşturulan bir sigara kağıdı⁹ veya küçük bir

¹ Abasıyanık, Sait Faik, *Bütün Eserleri, Havuz Başı-Son Kuşlar, Bilgi Yayınevi, Ankara 1994, s. 182; Fırat, Hatice, “Sait Faik Abasıyanık’ın Dünyasında İki Zıt Kavram: Tembellik ve Çalışkanlık”, Turkish Studies, Cilt: 5/4, Güz, 2010, ss.1100-1115, s. 1110,1111.*

² Kısakürek, Necip Fazıl, *Çile, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2012, s. 422.*

³ İzzetbegoviç, Aliya, *Özgürlüğe Kaçışım: Zindandan Notlar, Trc: Hasan Tuncay Başoğlu, Klasik Yayınları, İstanbul, 2015.*

⁴ es-Sa’-dâvi, Nevâl, *Muzekirâtü fi Sicni’n-Nisâ’, Dâru’l-Âdâb, Beyrut, 2000, s. 17.*

⁵ Hasan, Ammar Ali, *Edebu’s-Sucûn... en-Nuzû’li’l-Hurriyye, http://www.alsafahat.net/blog/?p=11221, (E.T: 26.09.2018).*

⁶ Balci, Musa, *Taşa Kazınmış Sözler, Büyüyen Ay Yay., İstanbul, 2016, s. 21.*

⁷ Demir, Musa, “Açık Bir Etkileşim Örneği: “Bulanıtı” ve “Bunaltı” Adlı Eserlerde Ortak Bir Üslup Özelliği Olarak Felsefi Söylem Biçimi”, *(TÜBAR) Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi, Niğde, 2016, Bahar, sayı: 39, ss. 77-92, s.78.*

⁸ Durukoğlu, Salim, Alkan, Bayram, *Türk Edebiyatının Sürgündeki Yazar ve Şairleri, Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi, İstanbul, 2016, s.135-155, s. 137.*

⁹ Âdil, Semmâh, Muhammed el-Mâğûd.. *el-Bedevis el-Ahmer ellezî Fecere es-Sicnu Mevhibetetu, https://kitabat.com/cultural/ محمد الماعوط البدي / محمد الماعوط الأحمر الذي فجر / (E.T: 26.09.2018).*

kumaş parçası halinde ya da kapsüllenenek görüşçülerin midesine düşüp gün yüzüne çıkmanın bir yolunu buluyordu. Dışarıdakiler, zindan kokan bu yazıları “Hapis veya cezaevi edebiyatı” olarak adlandırmaya başladı. Filistinli şair Vesîm el-Kurdî, bir beytinde mektupların sigara kağıdı üzerine yazıldığını şu dizelerle belirtir:¹⁰

*Ve mektuplar yazılır
Sigara kağıtlarına*

Eski dönemlerde, haramilere esir düşmek gibi pek çok sebep olsa da bunların en önemlisi ve en fazla etkileyeni siyasi sebeplerdir. Yönetime karşı gelmek ve insanları bu fikir etrafında toplamak.

Bu edebiyata bakmak, en doğal hak olan özgürlüğün kaybedilişini ve kendisine en iyi imkânlar sunulmuş bile olsa özgürlüğe duyulan özlemi görmektir.

Araplarda Cezaevi ve Cezaevine Düşen Meşhur Şairler:

Arap edebiyatında Hapis Edebiyatını tarihsel süreç içerisinde değerlendirdiğimizde başlangıç noktamız Cahiliye Dönemi'dir. Savaşlar, esir düşen şairler, esaret hayatı, özür, övgü ve yergi şiirleri, İslamdan önceki dönemin sosyo-kültürel hayatının bir parçasıydı.

Yemende, Ğassanilerde, Mekke, Şam, Kufe ve Yemâme gibi Arap yarımadasının büyük şehirlerinde hapishaneler vardı. Kufe'de¹¹ “Nâfi¹²” ve “el-Muhayyis”, Numan b. el-Munzir'in öldürülmesini istediği kişileri tıktığı “es-Seviyye¹³”; Mekke'de bir kölenin yaptığı “Ârim”; el-Haccâc b. Yusuf'un Irak'ın Vâsıt kentinde toprak altında yaptırdığı “ed-Dîmâs¹⁴”, yine Şam'da “el-Hadrâ¹⁵” ve Yemâme'de bulunan “Devvâr¹⁶” hapishaneleri bunlardan bazılarıdır. Çölde, bedevilerde hapishane yoktu ama esir düşenler köle konumuna geçerler ve kabilenin bir ferdi gibi, o toplumun içerisinde yaşamlarını sürdürürler ve kölesi oldukları kişilerden kendilerine özgürlüklerini geri verecekleri günü beklerlerdi.

Şiirlere baktığımızda, şairlerin düştükleri hapishaneleri görebilmekteyiz. Cahder el-Mahrezî, bir şiirinde, Devvâr Hapishanesinin, bir birlerinden kopmuş olan toplumun fertlerini bir araya topladığını şu dizelerle dile getirmiştir¹⁷.

*Bir zamanlar,
evlerimiz ayırdı birbirinden,
ve birleştirdi bizi Devvâr.*

Şair, bu konuda insanların hapishanelere düşmesinden ve toplumun parçalanmasından endişe ederek toplumun fertlerini dışardan ve içerden gelecek her türlü saldırıya karşı top yekün olmaları gerektiğini haykırarak şöyle der¹⁸:

¹⁰ el-Kurdî, Vesîm, *Vâzdân Bahrk bi'l-Hanâ'i, İttihâtu'l-Kuttâbi'l-Filistîniyyîn, Kudüs, 1989, s. 54.*

¹¹ Gökmen, Gökhan, *Şiirde Coğrafya, Gece Akademi, Ankara, 2018, s. 125.*

¹² el-Fevzân, Muhammed Berrâk, *Ahkâmu's-Sicn ve'l-istikâf ve'd-Dabt: Dirâse Mukarene, Mektebetu'l-Kânün ve'l-İktisâd, Riyad, 2014, s. 47.*

¹³ el-Hamevî, Yakût (h.626), *Mu'cemu'l-Buldân, I-VII, Dâru Sâdır, Beyrut, 1995, II/87.*

¹⁴ el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân, II/544; İbnü'l-'Adîm (h.660), Buğyetu'l-Taleb fî Târîhi Haleb, I-XII, Thk: Suheyli Zekkâr, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1988, V/2947; el-Fevzân, Ahkâmu's-Sicn ve'l-istikâf ve'd-Dabt: Dirâse Mukarene, s. 56.*

¹⁵ *et-Taberî (h.310), Târîhu'l-Taberî, I-XI, Dâru'l-Turâs, Beyrut, 1967, VII/266.*

¹⁶ el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân, II/478;*

¹⁷ *Yakub, Emîl Bedî', el-Mu'cemu'l-Mufasssal fî Şevâhidi'l-'Arabîyye, I-XIV, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmîyye, Beyrut, 1996, III/212; Tureyfi, Muhammed Nebil, Dîvânu'l-Lusûs fî'l-'Asreyen el-Câhilî ve'l-İslâmî, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmîyye, Beyrut, 2004, s.158.*

¹⁸ *Cevher, Mesut, “Devru'l-Kur'ân ve Eseruhu 'ala't-T'âvuni fî Mantıkati's-Şarki'l-Evsat”, Ed: Şamil Öçal, Uluslararası 1. Orta Doğu Sempozyumu Bildirileri, I-II, Kırıkkaale, 2014, ss. 506-524, II/ 507.*

*Hayatını ibret almak için yaşamayanlar,
mahkumdur ezilmeye ayaklar altında.
Kim kazarsa arkadaşının kuyusunu
kazanma hırsıyla,
hüsran onun gizli bahtı olur.
Kim teslim ederse düşmanına dostunu
en mükemmel kaynak gibi görür serabı.
Kim kalırsa yalnız ,
Kırılır, çocuğun elindeki oyuncak gibi.
Dallardan bir demeti bağlarsak eğer
onu kırmak hayli zor bir iştir.*

Cahiliye Döneminde esir düşmüş veya hapis yatmış olan şairler arasında el-Berrâ' b. el-Kays, en-Numan tarafından Kufe'de es-Sanîn sarayının zindanlarına atılan Adiy b. Zeyd, Bayreyn'de hapis yatan Tarafa b. el-'Abd, iki kere hapis yatan Antara b. Şeddâd, el-Visâk'da hapsedilen eş-Şanfara, Sâbât'ta yatan Kays b. Mes'ûd ve ikinci Kilâb savaşlarında esir düşen Abdu Yağûs el-Hârîsî.

Sadru'l-İslâm'dan Abbasiler Dönemine geldiğimizde karşımıza Necef'teki el-'Uzeyb sarayının zindanlarında kalan Ebû Muhaccin b. es-Sekafi, er-Recî' savaşlarında esir düşen Habîb b. Adiy el-Ensârî, el-Hutay'a, el-Farazdak, Hedbe b. Haşrem, Yezid b. Mufarrağ vd. çıkmaktadır.

Modern Arap Edebiyatına baktığımızda, siyasi sebeplerle hapis yatmış olan edebiyatçıları görüyoruz. Bunlardan bazıları: Suriyede Muhammed el-Mâğûd, Mısırda Sun'ullah İbrahim ve Feminist yazar Nevâl es-Sa'dâvî, Irakta Hasan es-Suneyd, Ürdünde Abdurrahman Münif, Fas'ta Ahmed el-Merzûkî'dir.

Şairlerin, hapse düşmelerinin başında, yönetimi hicvetmeleri ile oluşan siyasi sebepler gelmektedir. Siyasi hiciv olarak adlandırılan bu türün Arap edebiyatından örnekleri çoktur. Örneğin Ebû Nuvâs döneminin siyasi gelişmelerine eleştiren şâirlerden biridir. Hapiste öldüğü, hatta Nevbaht ailesini hicvettiği için bunlar tarafından öldürüldüğü iddia edilir.¹⁹ Hapis, her türlüyle siyasi hareketlerin bastırılmasında en etkin yöntemdi. Esir düşmek, iftiraya uğramak, dini sebepler ve hırsızlık veya iffetsizlik gibi sosyal sebepler de hapse düşmenin diğer nedenleri arasındadır. Hapis süresi bazen kısa bazen de ömür boyu idi. Bazen yöneticinin affetmesi ile kimi zaman fidye ödeyerek kısa sürede²⁰ kimi zaman da hapisde bir eser yazıp meşhur olarak²¹ hapisten de çıkılabiliyordu. İçine düştükleri durumlar üzücü olsa da onlar şiiirlerinde, anlaşılması kolay sözcükler kullanıyorlardı.²²

¹⁹ Daşkıran, Yaşar, *Ebû Nuvâs'ın Şiirlerinde Hiciv*, (Ankara Üniv. SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2004, s.16.

²⁰ el-İsfehânî, *Ebu'l-Ferec (h.356)*, el-Eğânî, I-XXIV, *Dâru'l-Fikr*, Beyrut, tsz., VI/352; İbnü'l-Esir(h.630), *el-Kâmil fi'l-Târîh*, I-X, Thk: Ömer Abdusselam Tedmurî, *Dâru'Kitâbi'l-'Arabî*, Beyrut, 1997, V/188, 189; Rosenthal, Franz, *Mefhûmu'l-Hurriyye fi'l-İslâm*, Trc: Mu'in Ziyâde, Ma 'hedi'l-Enmâi'l-'Arabî, Beyrut, 1978, s. 64-66.

²¹ Abdurrahmân-i Gubârî 969/1561 yılında Şehzâde Bayezid vakasından dolayı Yeni Hisar'da hapis yattığı esnada Şebistân-ı Hayâl adlı eserini yazmaya başlamış, bir yıl sonra Mekke'de tamamlamış ve bu eseri ile şöhret elde edip özgürlüğüne kavuşmuştur. Bkz. Gubârî, Abdurrahmân, *Gece Diyarından Hayaller-Şebistân-ı Hayâl*, Çev. Gökhan Gökmen, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, Aralık 2015, s. 29.

²² Hasanali, Ahmed İsmail, "Kırâatu'l-Belâğa fi Şi'ri İbn Hazim el-Endelusi", *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara, 2014, c. 4, sayı: 50, ss. 99-118, s. 102.

Filistin

Kudüs merkezli Filistin, Hz. Musa, Hz. Davud ve Hz. Süleyman'ın yönetimlerine sahne Hz. İbrahim, Hz. Yakub ve Hz. İshak'ın mezarlarının olduğu, pek çok peygambere şahitlik etmiş olan üç dinde de kutsal olan topraklar.

637 yıllarını takiben tümüyle İslam hakimiyetine girdi. Sırayla Emeviler, Abbasiler, Fatımiler ve Selçuklular dönemlerini geçirdi ve 1516'da Osmanlı toprağı oldu. 400 yıllık Osmanlı hâkimiyetinde kaldı.

Barış ve huzur içinde yaşayan bölgenin sıkıntılarının temelleri 1799 yılında Fransız General Napolyon Bonaparte, Osmanlı yönetimindeki Filistin'de bir Yahudi devleti kurulması fikrini ortaya atmasıyla başladı. Bunu 1879 yılında İsviçre'nin Basel şehrinde yapılan Birinci Siyonizm Kongresi takip etti. Bu Kongrenin sonunda, Basel Programı yayınlandı. Bu belgede, Filistin'de bir Yahudi vatanının kurulması ve Dünya Siyonizm Teşkilatı'nın bu amaca ulaşmak için faaliyete geçirilmesi öngörülüyordu. Filistin topraklarına Yahudi göçler başladı ve takvimler 1948'i gösterdiğinde Masum Filistin topraklarında İngilizlerin desteğı ile bir Yahudi devleti kuruldu. Bu tarihten önce başlayan kanlı Yahudi- Arap savaşı artık resmîyet kazanmış oluyordu.

Yalnız kalan Filistinliler, batılı devletlerin desteğinde olan Yahudilerin baskıları sonucunda kendi ülkelerinde göçe, sürgüne ve sudan bahanelerle mahkûmiyete maruz kalmışlardı. Artık Filistin toprakları açık hava hapishanesine dönüşmüştü.

Bunun sonucunda Filistinde yeni edebi akım ortaya çıkmış oldu. "**Direnış edebiyatı**". Bu direniş sadece İsraille karşı değil, yapılan zulümlere sessiz kalanlardır aynı zamanda.

Abdunnasır Salih, kendileri gibi Arap olan ülkelerin, düşmanlarıymış gibi soğuk durmalarına içlendiğini ve dünya üzerinde yalnız bırakıldıklarını şöyle dile getirmektedir²³.

*Ah vatanım,
Kimdir Araplar,
Artık Arap değililer,
Ne hüznün üzüyor onları,
Ne de acıların acıtıyor,
Düşman oldular sana,
Kim varsa "Arabım" diyen, düşman oldular sana.*

Yaşanan sıkıntılar, hapsilere düşen edebiyatçıların kalemlerinden şiir, roman ve hikaye kitapları olarak dile gelmeye başladı. Bu kitaplarından bazılarını saymak yerinde olacaktır:

Şiir Kitabı:

Adnan es-Sabâh: *Derbu'l-Hubz ve'l-Hadîd*, 1981.

Muhammed Ebû Leben: *Eyâmün Mensiyye Halfe'l-Kudbân*, 1983.

el-Mutevekkil Taha: *Fedâ'u'l-Uğniyyât*, 1989; *Rağvetu's-Suâl*, 1992.

Abdunnasır Salih: *el-Mecdu Yenhanî Lekum*, 1989.

Hişam Abdurrezzak: *el-Cerrâh*, 1989.

Muaz el-Haneî: *Evrâk Muharrere*, 1990.

Fâyiz Ebû Şemmâle: *Havâfiru'l-Leyl*, 1990.

Abdulfettah Hamâyil: *Terânim Halfe'l-Kudbân*, 1992.

Ömer Halil Ömer: *Len Erke'a*, 1993.

Hızır Muhcez: *İsti'âlât Alâ Hâfeti'l-Arz*, 1995.

²³ Salih, Abdunnasır, *Dâhilu'l-Lahzati'l-Hâsime, Matba'atu Firâs, Nâsıra, 1981, s. 20.*

Roman:

Fadıl Yunus: *Zindane Rakam 7*, 1983; Tahte's-Siyât, 1988.

Ali Cerrâdât: *Şemsu'l-Arz*, 1989.

Adil Ömer: *Rihletun fî Şi'âbi Cumcume*, 1990

Hişam Abdurrezzak: *Şemsun fî Leyleti Nekab*, 1991.

Abdulahak Şehhâde: *Kahru'l-Mustehîl*, 1992.

Muaz el-Haneffî: *Kameru Secîn ve Cudrânu Erba'a*, 1990.

Re'fet Hamdûne: *Âşuk Min Cenîn*, 2003; eş-Şettât, 2004.

Hikaye:

Habib Henâ: *et-Tarîk İla Ra'si'n-Nâfûra*, 1984.

Muhammed 'Alyân: *Sa'âtun Mâ Kable'l-Fecr*, 1985.

İzzet el-Ğazzâvî: *Secîne*, 1987.

Mansur Sâbit: *Setatla'u's-Şems yâ Veledi*, 1992.

Hasan Abdullah: *Sahafî fi's-Sahrâ*, 1993.

Hapishane Edebiyatının Belli Başlı Konuları:

Ruhî, duygusal ve fikrî yönler, hapishanede geçen günlerde dile getirilen konulardandır. Bunlara hapishane müdürü, gardiyanlar, diğer mahkûmlar, aile ve yakın akraba ile olan ilişkileri de eklemek gerekmektedir.

A. Duygusal Konular:

Hapis havasının ruha etkisi, müebbed yemek veya idama mahkumiyete gelen ölüm korkusu, gece karanlığıyla zindanlara çöken hüznün, elden bir şey gelmeyince tutunulan dal sabır ve Hapishanede karşılaşılan muameleler, psikolojik baskılar, duyguları harekete geçirmektedir.

Yezîd b. el-Mufarrağ, zindanlarda geçen uykusuz gecelerini Köyü Habt'ı hatırlayarak şu dizelerle dile getirmektedir²⁴.

Habt Köyünde Selma'nın evi,

Viraneleriyle,

Ve nasıl uyur bir mahpus,

Kelepçeleriyle

Dış dünyadan soyutlanmanın neticesinde oluşan, umut, umutsuzluk, özlem, arzular şiirle dile getirilen diğer olgulardır.

Şair bazen Emeviler döneminin korkusuz savaşçılarından biri olan Abdullah b. el-Hurr el-Ca'fî gibi, mahkumlüğün verdiği çaresizlik içerisinde züht elbisesiyle ibret içerisinde yaklaşır yaşananlara²⁵:

²⁴ *el-İsfehânî, el-Eğânî, XVIII/275.*

²⁵ *et-Taberî, Târîhu't-Taberî, 1967, VI/131; el-Halebî, Tahsin Mahmud, "Tecribetu's-Sicn fî Şi'ri Abdillâh b. el-Hurr el-Ca'fî", Mecelletu Câmî'atu Tikrît li'l-'Ulûm, c. 18, sayı: 10, Tikrît, 2011, ss. 106-137, s. 119.*

*Şu koca dünyada vardır nice yollar,
Ve dar gelirse bir yiğide bunlar,
İbretlerle doludur, günler ve zamanlar,
Başa gelir nice belalar,
Bir bela çağırsa beni, olur cevabım,
Gecelerim ve günlerim sıkıntılarla doludur.*

Adnan es-Sabbâh, hapiste uykusuz geçen gecelerini ve yitirdiği umudunu şöyle dile getiriyor²⁶.

*Uygunun tadı var mıdır, bilmem,
Hala geceler uzun,
Çiziyorum bir dünya haritası,
Bir şeyler kazıyorum sert kağıda
Sınırlara çiçekler çiziyorum.
Güzel olacak bu çiçekten sınırlar,
Ülkeme geldiğimde ben.*

Mueyyid Abdussamed, doğup büyüdüğü Nablus şehrinin yanı başında yükselen Cerzîm Dağına ve her bahar gelişinde çiçeklerle beraber açan hayata olan özlemini bir of çekme deminde şöyle dile getirmektedir²⁷.

*Cerzîm dağı,
Ey baharın rüyası,
İnce dudaklardaki kahkaha
Ne çiçekler açtı sende,
Kaç kez gülümsedi seninle hayat
Ağlama, gül haydi
Hayat sevmez ağlamayı
Cerzîm, haydi söyle şarkılarını*

B- Aile ve Kabile ile ilgili Konular:

Hapis, edebiyatçıyı, çevresinden özellikle de ailesinden ayıran bir güçtür. Hudbe b. Haşrem, uzun süren hapis hayatında çok sevdiği hanımına hitaben ne olursa olsun yeneden evlenmemesini istemektedir²⁸.

*Ey Umm Bevze'a! Bırak artık kötölemeyi beni,
Kaygılanma başa gelen acılara,
Ölürsem ve ayırırsa bizi Felek,
sakın evlenme, cimri ve alçak biri ile.*

Se'âlik şairlerden biri olan es-Semehri el-'Alki, evine olan özlemini ve içerisinde olan yaşanmışlıklar olan evini unutmamanın zorluğunu şu dizelerle dile getiriyor²⁹.

*Ah! O, ayrıldığım evim,
Ne sen unutuldu ne de ben gelebildim sana*

²⁶ es-Sabbâh, Adnan, *Derbu'l-Hubz ve'l-Hadîd, Dâru'l-Cemâhîr, Dimaşk, 1981, s. 37.*

²⁷ Abdussamed, Mueyyid, *Min Verâ'iş-Şebek, Nâdi'l-Esîr, Râmallah, 2000, s. 55.*

²⁸ el-Cubârî, Yahya, *Şi'ru Hudbe b. el-Haşrem el'Uzri, Dâru'l-Kalem, Kuveyt, 1986, s. 113.*

²⁹ el-İsfehânî, el-Eğânî, XXI/243.

Halife Ömer, el-Hutay'a'yı yergi şiirlerinden dolayı hapse atınca, o da halifeye çocuklarının fakirlik çektiklerini dile getirerek bir özür şiiri yazar³⁰.

Zî Merc'deki yavrucaklara ne dersin?

Açlıktan kursakları kızaranlara,

Ne su var ne de bir yeşillik var şimdi yanlarında

Abdullah ez-Zakk, içindeki hüznü, keder, ailesine ve vatanına olan özlemi ve cevabı verilemeyen soruları şöyle dile getirmektedir³¹.

Sordum,

Sordum

Yıktıkları evimi,

Dedemi, babamı, amcamı

Ve hapse düşenleri,

Sordum,

Kefensiz yatan bacımı,

Sordum,

Sordum.

C. Hapishane Koşulları ve Uygulamaları:

Hapishane şartları, mahkûmların durumları, gardiyanlar, mahkûmlara yapılan uygulamalar, işkenceler, duvarlar, sadece gıcırdamakla yetinen kapı hapishane tasviri içerisinde önemli yer teşkil etmektedir.

es-Semehrî el-Âlkî, gardiyanların açarken ağırlığı ve kalınlığından gıcırdayan kapıların ardının boş ve ümitsiz olduğunu şu dizelerle vurgular.³²,

Gardiyan, takırdattığında kapıyı

Sarar herkesi bir korku,

Ve uçar kalpler,

Göremeyiz bir şey, boştur kapının ardi.

Gardiyanlar, mahkûmlarla idare arasında iletişimi sağlayan kişilerdir ama uygulamalarda acımasız davranmaktadırlar. Mahmud el-Ğarbâvî, Hapishanenin sıklığına, gardiyanların suçlu olduğunu şu dizelerle dile getiriyor³³.

Ne kadar da kasvetlisin,

Çukurlar ve tozlar arasındasın,

Ve gardiyanların kahkahaları.

Hayallerimin çevresindesin,

Dişlerini sıkıyor ve tepiniyorsun.

Mahmud el-Ğarbâvî de hapiste gardiyanların suratı asık geziklerini ve her an sorguların olabileceğini dile getiriyor³⁴.

³⁰ el-Hutay'a, ed-Divân, şerh: İbnü's-Sikkî, thk: Mufîd Muhammed Kumeyha, Dâru'l-Kutubi'l- 'İlmiyye, Beyrut, 1993, s. 107.

³¹ Ebû Filistîn, Kelimâtu Secîne, Merkezi'l-Ebhâs, Beyrut, 1976, s. 19.

³² el-İsfehânî, el-Eğânî, X/245; Tureyfi, Divânu'l-Lusûs fi'l-'Asreyen el-Câhilî ve'l-İslâmî, s. 271.

³³ Ğarbâvî, Mahmud, Refîku's-Sâlimî Yuskî Ğâbete'l-Burtukâl, İttihâtu'l-Kuttâbi'l-Filistinîyyîn, Gazze, 2000, s. 36.

³⁴ el-'Aff, Abdulhalık, "el-Bevâ'isu'l-Mevzû'îyye fî Şi'ri'l-Esîri'l-Filistîniyye", Mecelletu'l-Câmî'ati'l-İslâmiyye, c. 16, sayı: 1, Gazze, 2008, ss.1-40, s. 22.

*Suratını asıyor gardiyan,
dolaşiyor etrafında soruların.*

Ömer Halil Ömer, hapisanelerin sıkıntısı dile getirdiği şiirinde aynı zamanda sesinin bastırılmayacağını da dile getirmiştir³⁵.

*Hapis, gardiyan ve kelepçeye,
İşkence hücrelerine ve soruşturmalara rağmen,
El ve ayaklardan asılmalara
Cellatın ve lanetlerin tokmaklarına rağmen
Yavaş yavaş olacak ve
Kusmalara ve soğuğa rağmen,
Hapsedilen sesim gük gürültüsü gibi yükselecek
Ve
Eğilmeyeceğim.*

İbrahim el-Mukâdime, insan onurunun yüceliğinden kendisine yapılan tüm zulümlere rağmen hatta dar bir hücreye tıklılmasına rağmen dik duruşunu şöyle dile getirir³⁶.

*Kardeşlerim,
Eğilmedim ben
İşkenceye ve dar hücreye rağmen.*

Muaz el-Hanefî, hapisanenin seksen kapısı olduğunu her kapıda birer gardiyan ve onların vahşi ruhlu oluşlarını şöyle tasvir ediyor³⁷.

*Seksen kapı,
Seksen vahşi, sürekli gidip gelen
ve seksen gurbet*

D- Yönetimle alakalı konular ve Direniş:

Hapis edebiyatının belki de en önemli konusudur. Edebiyatçının söyledikleri yönetimin hoşuna gitmez ve bir bahane ile edebiyatçı gözünü hapisanenin parmaklıkları arasında açar. Çünkü edebiyatçının derdi yönetime yalakanlık yapmak değil, insanları aydınlatmaktır. Suçsuzluğunu belirten bir eser yazar, yönetim ikna olursa onu affedebilir.

Bitmek bilmeyen günler veya sonu ölüm olan bir cezadan kurtulmak için şair, yönetime hitaben, özür beyan eden, yardım isteyen veya sitemini dile getiren bir şiir yazar. Halife Ömer, el-Hutay'a'yı yergi şiirlerinden dolayı hapse atınca, o da halifeyi methederek bir özür şiiri yazar³⁸.

*Karanlığın derinliklerine gizledin
Onların bakıcısını,
Allahtan affını dile
Ey halife Ömer*

³⁵ Ömer, Ömer Halil, *Len Erke'a, Muessesetu'l-Kuds Cibâliyâ, Gazze, 1993, s. 521.*

³⁶ Câdullah, Selman, *Edebu'l-Muvâcehe: Menâbi'u Edebi'l-Hareketi'l-Esireti'l-Vataniyye, Cem'iyetu'l-Esrâ ve'l-Muharrirîn, Gazze, 2000, s. 105.*

³⁷ Ebû Şemmâle, Fâyiz, "İbdâ'u'l-Esrâ İnkâsın li'l-Vâki'i'l-Filistini", *Mecelletu Medârât, c: 5, Kudüs, 2011, ss. 56-61, s. 60, 61.*

³⁸ *el-Hutay'a, ed-Divân, s. 107.*

Ama biz Filistin edebiyatı dediğimizde karşımıza en çok çıkan konu. İşgalci İsrail'e karşı dik duruş, onu yok sayma, ölmenin bile kutsanmasını içeren konulardır. Arap edebiyatını önceki dönemlerinde özür şiirleri yazılırken Filistin'de özür dilenecek kimse yoktur dik duruş vardır.

Mu'în Buseysu, hiçbir şeyden korkmadığını şu dizelerle dile getiriyor³⁹.

*Korkmuyorum kelepçelerden,
Haydi, vurun kelepçeleri,
Korkarmı hiç, depremlerde yaşayanlar*

Semih el-Kâsım, hapse atılanların, ümitsiz olmamaları gerektiğini çünkü, işgalcilerin ne gün doğumuna ne de şiir söylemeye engel olamayacaklarını dile getiriyor⁴⁰.

*Hapse mi attılar seni,
Öyle midir, gerçekten,
Asabildiler mi gün doğumunu?
Hapise mi attılar seni,
Şiiri boğabilir mu koca duvarlar?*

Fâyi Ebû Şemmâle, her ne kadar hapse düşseler de bir silkinme ile kışı bahara, sessizliği gürlemelere, kum tanelerini cehennemlere dönüştürebilecekleri vurguluyor⁴¹.

*Biz öyle bir milletiz ki
Silkelenirsek eğer,
Yolların dikenlerinden baharlar yapar,
Arzuları yapraklandırırız,
Sessiz dalgalardan gürüldemeler yapar,
Bir Bayrak dikeriz.
Kum tanelerinden cehennemler yaparız,
Düşmanlar için,
Ve kabirler kazarız.*

el-Mütevekkil Taha, Hapishane direnişlerini ve direnişçilerini övmektedir⁴².

*Şeref esirlerindir,
Gardiyanlara isyan eden,
İsyanlarını ilan eden
ve kelepçeleri kıran.*

İbrahim el-Mukâdime, kendisini ziyarete gelen ailesine hitaben direnişin bitmediğini, yüzlere gülümsemeler yeniden gelene kadar devam edeceğini belirtmektedir⁴³.

*Söz,
Devam edecek direnişimiz,
Yüzüne dönüp yayılana kadar gülcükler.*

³⁹ el-Halebî, Vesîle Mahmud, "eş-Şehid eş-Şâir Mu'în Buseysu", el-Cezire Gazetesi, 01/05/2007, Perşembe, sayı: 12633.

⁴⁰ el-Kasım, Semîh, el-Kasâid, Matba'atu's-Şarki'l-'Arabiyye, Kudüs, 1991, s.12.

⁴¹ el-Hanefî, Muaz, el-Bunyetu'l-İkâ'îyye fî's-Şi'rî'l-Filistînî el-Mu'âsır: Şi'ru'l-Esrâ Unmûzecen, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, el-Câmi'atu'l-İslâmiyye, Gazze, 2006, s. 77; el-'Aff, "el-Bevâ'isu'l-Mvzû'îyye fî Şi'rî'l-Esrî'l-Filistîniyye", s. 26.

⁴² Ebû Şemmâle, "İbdâ'u'l-Esrâ İn'ikâsun li'l-Vâki'i'l-Filistîni", Mecelletu Medârât, s. 59.

⁴³ el-Hanefî, el-Bunyetu'l-İkâ'îyye fî's-Şi'rî'l-Filistînî el-Mu'âsır: Şi'ru'l-Esrâ Unmûzecen, s. 79.

F- Hürriyet:

İnsanın en doğal hakkı şüphesiz ki hürriyettir. Allah, bütün insanlara kendi iradesiyle hareket etme hürriyetini vermiştir, İslam dini kadar insanların haklarına önem veren bir din yoktur. Bir güçsüzün hakkı güçlü bir insanın elindeyse onun hakkını asla unutmaz.⁴⁴

Kişi hiçbir suç işlemedikçe bu hakkını kimse elinden alamaz. Aksi takdirde bu kişi yanlış yollara itilmiş olur. Kendisi mağdur olduğu için topluma kin ve nefret besleyip patlamaya hazır bir bomba haline getirilmiş olur⁴⁵. Ama Filistin'de, Filistinli olmak başlı başına bir suç hükmüne sokulmuş ve insanlar haksız yere hürriyetlerinden alı konulmuştur.

Velîm en-Nasâr, arkadaşlarına hürriyet kavramının ne olduğunu ve bu kavramı düşünüp düşünmediklerini şu dizelerle sormaktadır⁴⁶.

*Geldi mi size benden bir haber?
Kelepçeler ve sessizlik
Parmaklıkların ardından.
Bileniniz varmı?
Hürriyet nedir?
Biriniz düşündünüz mü?
Devrimci birinin kelepçelendiğini
Hürriyetin anlamını bilmez kimse
Arayandan başka,
Onu geçmişinde arar
Halkını kurtarmak için kelepçelerden.*

SONUÇ

Duygular, her zamana farklı şekillerde kendini göstermiştir. Bunların kelimelerle vücut bulmalarına edebiyat denmektedir. Ama varlığa dönüşme şekli bazan birilerini rahatsız etmiş ve tarihin tüm evrelerinde edebiyatçılar bir şekilde hapse düşmüşlerdir. Durağan bir hayata sahip olan bu mekanlar, edebiyatçıların ruhunu durağanlaştıramamışlar aksine daha da hareketli hale getirmişlerdir. Dünyaca ünlü edebiyatçıların neredeyse hepsi hapishanelerin soğuk ve karanlık hücrelerini görmüş, buralarda edebi bir eser üreterek yeniden güneş gibi doğmuşlardır.

Filistin özeline baktığımızda, 1948 sonrası resmileşen bir direniş ve bunun edebiyata yansımaları görmekteyiz. Kendi ülkesinde bir işgalci tarafından asi diye yaftalanıp hapse düşmek. Susturulmaya çalışılmak ama gür bir ses olarak yeniden doğmak.

KAYNAKÇA

1. Abasıyanık, Sait Faik, *Bütün Eserleri, Havuz Başı-Son Kuşlar*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1994.
2. Abdussamed, Mueyyid, *Min Verâ'i's-Şebek, Nâdi'l-Esîr, Râmallah*, 2000.
3. Âdil, Semmâh, *Muhammed el-Mâğûd.. el-Bedevî el-Ahmer ellezî Fecere es-Sicnu Mevhibetetu*, <https://kitabab.com/cultural/الأحمر الذي فجر> / (E.T: 26.09.2018).

⁴⁴ Hasanali, Ahmed İsmail, "Cedeliyyetu'l-'Alâka beyne'd-Dîn ve's-Siyâse fî Severâti'r-Rebî'i'l-Arabî", *Uluslararası II.Orta Doğu Sempozyumu Bildirileri, I-II, Kırıkkale, 2016*, ss. 1-7, I/ 4.

⁴⁵ Cevher, Mesut, "Devru'l-Kur'ân fî Muhârebeti'l-İrhâb fî's-Şarki'l-Evsat", Ed: Şamil Öçal, *Uluslararası I1. Orta Doğu Sempozyumu Bildirileri, I-II, Kırıkkale, 2016*, ss. 1177-1193, II/ 1186.

⁴⁶ Nassâr, Velîm, *Eğânî'l-Kayd ve's-Sevre, Matba'atu'l-Menâr, Râmallah, 1999*, s. 57.

4. el-'Aff, Abdulhalık, "el-Bevâ'isu'l-Mevzû'iyeye fi Şi'ri'l-Esîri'l-Filistîniyye", *Mecelletu'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye*, c. 16, sayı: 1, Gazze, 2008, ss.1-40.
5. Balcı, Musa, *Taşa Kazınmış Sözler*, Büyüyen Ay Yay., İstanbul, 2016.
6. Câdullah, Selman, *Edebu'l-Muvâcehe: Menâbi'u Edebi'l-Hareketi'l-Esireti'l-Vataniyye, Cem'iyyetu'l-Esrâ ve'l-Muharrirîn*, Gazze, 2000.
7. Cevher, Mesut, "Devru'l-Kur'ân ve Eseruhu 'ala't-T'âvuni fi Mantikati's-Şarki'l-Evsat", Ed: Şamil Öçal, *Uluslararası 1. Orta Doğu Sempozyumu Bildirileri*, I-II, Kırıkkale, 2014, ss. 506-524.
8. _____, "Devru'l-Kur'ân fi Muhârebeti'l-İrhâb fi's-Şarki'l-Evsat", Ed: Şamil Öçal, *Uluslararası 11. Orta Doğu Sempozyumu Bildirileri*, I-II, Kırıkkale, 2016, ss. 1177-1193.
9. el-Cubûrî, Yahya, *Şi'ru Hudbe b. el-Haşrem el'Uzrî, Dâru'l-Kalem*, Kuveyt, 1986.
10. Daşkıran, Yaşar, *Ebû Nuvâs'ın Şiirlerinde Hiciv*, (Ankara Üniv. SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2004.
11. Demir, Musa, "Açık Bir Etkileşim Örneği: "Bulantı" ve "Bunaltı" Adlı Eserlerde Ortak Bir Üslup Özelliği Olarak Felsefi Söylem Biçimi", (TÜBAR) *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Niğde, 2016, Bahar, sayı: 39, ss. 77-92.
12. Durukoğlu, Salim, Alkan, Bayram, *Türk Edebiyatının Sürgündeki Yazar ve Şairleri*, Akra Kültür Sanat Ve Edebiyat Dergisi, İstanbul, 2016, s.135-155.
13. Ebû Filistîn, *Kelimâtu Secîne*, Merkezi'l-Ebhâs, Beyrut, 1976.
14. Ebû Şemmâle, Fâyiz, "İbdâ'u'l-Esrâ İn'ikâsun li'l-Vâki'i'l-Filistîni", *Mecelletu Medârât*, c: 5, Kudüs, 2011, ss. 56-61.
15. el-Fevzân, Muhammed Berrâk, *Ahkâmû's-Sicn ve'l-istikâf ve'd-Dabt: Dirâse Mukarene, Mektebetu'l-Kânûn ve'l-İktisâd*, Riyad, 2014.
16. Fırat, Hatice, "Sait Faik Abasıyanık'ın Dünyasında İki Zıt Kavram: Tembellik ve Çalışkanlık", *Turkish Studies*, Cilt: 5 /4, Güz, 2010, ss.1100-1115.
17. Ğarbâvî, Mahmud, *Refiku's-Sâlimî Yuskî Ğâbete'l-Burtukâl, İttihâtu'l-Kuttâbi'l-Filistiniyyîn*, Gazze, 2000.
18. Gubârî, Abdurrahmân, *Gece Diyarından Hayaller-Şebistân-ı Hayâl*, Çev. Gökhan Gökmen, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, Aralık 2015.
19. el-Halebî, Tahsin Mahmud, "Tecribetu's-Sicn fi Şi'ri Abdillâh b. el-Hurr el-Ca'fî", *Mecelletu Câmi'atu Tikrît li'l-'Ulûm*, c. 18, sayı: 10, Tikrît, 2011, ss. 106-137.
20. el-Halebî, Vesîle Mahmud, "eş-Şehid eş-Şâir Mu'în Buseysu", el-Cezire Gazetesi, 01/05/2007, Perşembe, sayı: 12633.
21. el-Hamevî, Yakût (h.626), *Mu'cemu'l-Buldân*, I-VII, Dâru Sâdır, Beyrut, 1995.
22. el-Haneî, Muaz, *el-Bunyetu'l-İkâ'iyeye fi's-Şi'ri'l-Filistîni el-Mu'âsır: Şi'ru'l-Esrâ Unmûzecen*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, el-Câmi'atu'l-İslâmiyye, Gazze, 2006.
23. Hasan, Ammar Ali, *Edebu's-Sucûn... en-Nuzû' li'l-Hurriyye*, <http://www.alsafahat.net/blog/?p=11221>, (E.T: 26.09.2018).
24. Hasanali, Ahmed İsmail, "Kırâatu'l-Belâğa fi Şi'ri İbn Hazim el-Endelusî", *Diyanet İlmi Dergi*, Ankara, 2014, c. 4, sayı: 50, ss. 99-118, s. 102.
25. Hasanali, Ahmed İsmail, "Cedeliyyetu'l-'Alâka beyne'd-Dîn ve's-Siyâse fi Severâti'r-Rebî'i'l-Arabî", *Uluslararası 11.Orta Doğu Sempozyumu Bildirileri*, I-II, Kırıkkale, 2016, ss. 1-7.
26. el-Hutay'a, *ed-Divân*, şerh: İbnu's-Sikkît, thk: Mufid Muhammed Kumeyha, Dâru'l-Kutubi'l- 'İlmiyye, Beyrut, 1993.

27. İbnu'l-'Adîm (h.660), *Buğyetu't-Taleb fî Târîhi Haleb*, I-XII, Thk: Suheyl Zekkâr, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1988.
28. İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, I-X, Thk: Ömer Abdusselam Tedmurî, Dâru'Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut, 1997.
29. el-İsfehânî, Ebu'l-Ferec, *el-Eğânî*, I-XXIV, Dâru'l-Fikr, Beyrut, tsz.
30. İzzetbegoviç, Aliya, *Özgürlüğe Kaçışım: Zindandan Notlar*, Trc: Hasan Tuncay Başoğlu, Klasik Yayınları, İstanbul, 2015.
31. el-Kasım, Semîh, *el-Kasâid*, Matba'atu's-Şarki'l-'Arabiyye, Kudüs, 1991.
32. Kısakürek, Necip Fazıl, *Çile*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2012.
33. el-Kurdî, Vesîm, *Vâzdân Bahrk bi'l-Hanâ'i*, İttihâtu'l-Kuttâbi'l-Filistîniyyîn, Kudüs, 1989.
34. Nassâr, Velîm, *Eğânî'l-Kayd ve's-Sevre*, Matba'atu'l-Menâr, Râmallah, 1999.
35. Ömer, Ömer Halil, *Len Erke'a*, Muessesetu'l-Kuds Cibâliyâ, Gazze, 1993.
36. Rosenthal, Franz, *Mefhûmu'l-Hurriyye fi'l-İslâm*, Trc: Mu'in Ziyâde, Ma 'hedî'l-Enmâi'l-'Arabî, Beyrut, 1978.
37. es-Sa'dâvî, Nevâl, *Muzekirâtî fi Sicni'n-Nisâ'*, Dâru'l-Âdâb, Beyrut, 2000.
38. es-Sabbâh, Adnan, *Derbu'l-Hubz ve'l-Hadîd*, Dâru'l-Cemâhîr, Dımaşk, 1981.
39. Salih, Abdunnasır, *Dâhilu'l-Lahzati'l-Hâsime*, Matba'atu Firâs, Nâsıra, 1981.
40. et-Taberî (h.310), *Târîhu't-Taberî*, I-XI, Dâru't-Turâs, Beyrut, 1967.
41. Tureyfi, Muhammed Nebil, *Dîvânu'l-Lusûs fi'l-'Asreyen el-Câhilî ve'l-İslâmî*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 2004.
42. Yakub, Emîl Bedî', *el-Mu'cemu'l-Mufassal fî Şevâhidi'l-'Arabiyye*, I-XIV, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1996.
43. Gökmen, Gökhan, *Şiirde Coğrafya*, Gece Akademi, Ankara, 2018